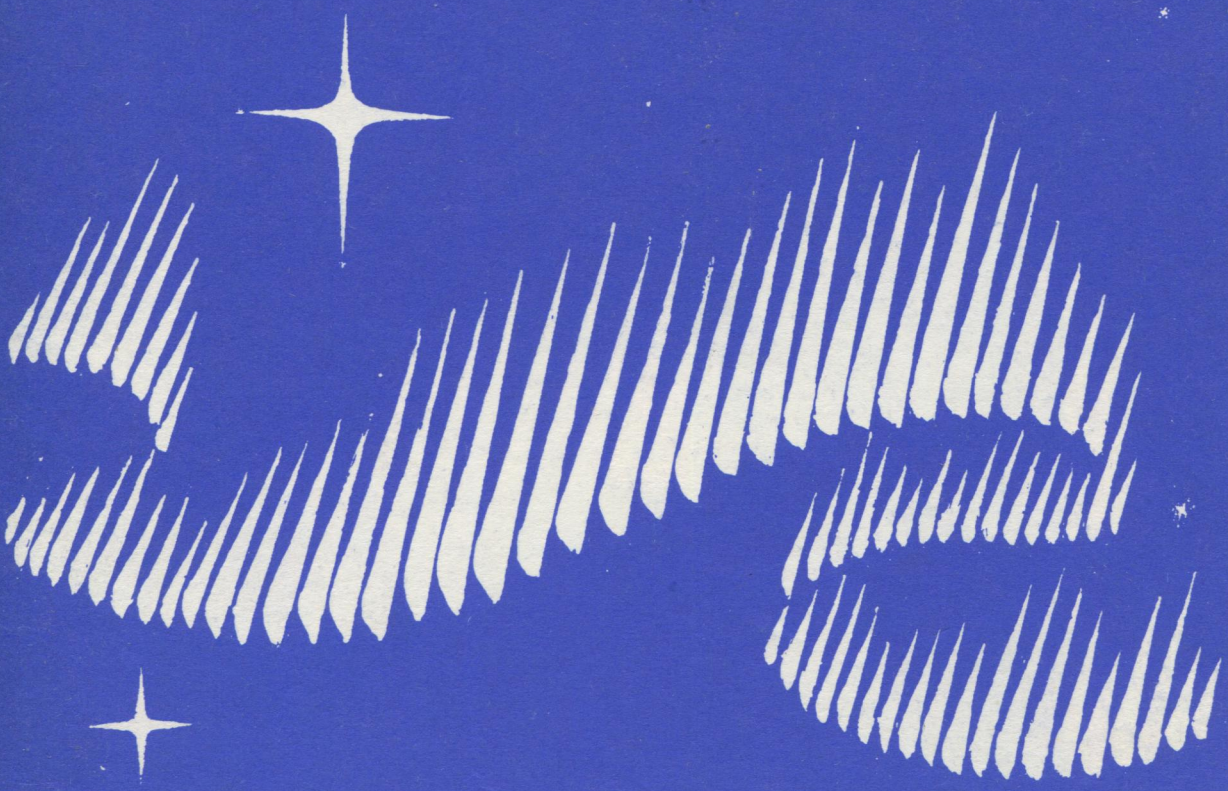
ISSN 0134-4323

The monthly magazine «North Star»

ВОЙВЫВ КОДЗУВ

КОМИ ЙӦЗЛӦН ЖУРНАЛ

11 ' 98

1998 вося вöльгым (ноябрь) тöлысся 21 лунö — 110 во Нёбдінса Виттор (В. А. Савин) чужан лунсянь

Нёбдінса Виттор (В. А. Савин). Снимокыс 1925 вося.

ВОЙВЫВ КОДЗУВ

БЫД ТӦЛЫССЯ ЛИТЕРАТУРНО–ХУДОЖЕСТВЕННӦЙ ЖУРНАЛ

11

НОЯБРЬ (ВӦЛЬГЫМ) 1998

ПЕТӦ 1926 ВОСЯНЬ

ЛЭДЗӦНЫ:

КОМИ ГИЖЫСЬЯСЛӦН КОТЫР

КОМИ РЕСПУБЛИКАСА ПЕЧАТЬ УПРАВЛЕНИЕ

СЫКТЫВКАР

□ □ □

ТАЙӦ НОМЕРЫН:

Иван ТОРОПОВ. **Вошӧм гортӧ мунан туйыс.** Роман-хроника 3

Нина ОБРЕЗКОВА. **Выль кывбуръяс.** 47

Виталий КУРАТОВ. **Радейтан кӧ...** Висьт 49

Людмила ГУЛЯЕВА. **"Ме некӧр эг новйы...", "Кор кулӧ любитӧм...", "Орсӧ тӧв...", "Тыдалӧ, колӧ...", "Ӧтка лолӧ талун бӧрдӧ...".** Кывбуръяс. 55

ФИНН-УГОР ГИЖЫСЬЯСЛӦН V ЧУКӦРТЧЫЛӦМ

А. ПЕТРУНЕВ. **Ёнмысь йитӧдъяс.** 57

ФИНН-УГОР КОТЫР ОЛӦМЫСЬ

Ю. ШАБАЕВ, Е. ЦЫПАНОВ. **Саридзын діяс моз....** 59

Георгий ТОРЛОПОВ. **Письмӧасьӧны гижысьяс.** 63

ӦНІ ДА ВАЖӦН

Александр ПАНЮКОВ. **Рекмылас-ӧ вина штоп.** 70

ИСТОРИЯ ЛИСТ БОКЪЯСЫСЬ

Николай СУРКОВ. **Сарлӧн милӧстьӧн..** 74

АРХИВЫСЬ

А. А. КРАСОВ. **Зарни Ань..** 77

ПОШТА КУДЙЫСЬ

А. КУРАТОВ. **Олӧм йывсьыс-ӧ гижад?..** 79

В. А. СТЕПАНОВ. **Перемса лыддьысьысьсянь..** 80

□ □ □

© «Войвыв кодзув» («Северная звезда»), 1998 г.

СЕВЕРНАЯ ЗВЕЗДА

Ежемесячный литературно-художественный журнал

Учредители:

СОЮЗ ПИСАТЕЛЕЙ РЕСПУБЛИКИ КОМИ

УПРАВЛЕНИЕ ПЕЧАТИ РЕСПУБЛИКИ КОМИ

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Главный редактор — Михаил ЕЛЬКИН

Альберт ВАНЕЕВ

Виктор НАПАЛКОВ

И. о. ответственного секретаря — Алексей ОДИНЦОВ

Владимир ТИМИН

Иван ТОРОПОВ

Вошöм гортö мунан туйыс

РОМАН-ХРОНИКА

15

НО ЛУНЫС, кöть и рытъявылö нин, век на вöлі гажа, югыд шондіöн ойдöдöм-оништöдöм вöр быд пулöн аслас ногöн да этшöн пыр ötарö воссяліс-бергöдчис водзын, машиналöн лэдзалöм öшиньö ылыгисны аръявывлань вöрзьöм Ыджыд Пармалöн кисьмöм-воöм коръясыс, и сійö жö Хохол Йöра Сашыслы дзикöдз эз на жö сетчыссьы шог мöвпъясыслы.

— Öні сэсся, буракö, Тыбъюö воам? — недыр мысти шуис сійö руль сайын чöла пукалысь ёртыслы.

— Да, огö кö кежалöй шуйгавыв кольысь Пöдзö, — вочавидзис мöдыс.

— А-а, кывлі, сэні пö леспромхоз... Миян том дырйи, буракö, тöлькö на вöлі пансьö...

— Сідзи... Вель важысянь нин коляс вöръяссö, Тыбъю йывъяссянь да Чуим гögöръясысь, кодъяс эз удитлыны пöрöдлыны палаззяса звучникъяс, омöльджыкысла кольöмны ли, мися став татшöм вöрсö бура нин куштісны.

— Пöдз?.. — пондіс кöрлыны кымöссö Хохол Йöра Саш. — А мыйла нö буретш Пöдз?

— А код пö тöдас, — шуис Жельнög Вась, и шуöм сертиыс тöдчис, мый ачыс сійö не этша жö нин мöвпавлöма та йылысь. — Вермас лоны, бара жö зэв нин важся кыв, кодöс öні миянлы сьöкыд вежöртнысö, вунöма да... А гашкö и мыйкö позьö вöлі сэтчöсінъясын, Тыбъю усянбердса озыр вöр-ваас... Видзöд, и пöчинöкöн овмöдчылöмаöсь Тыбъю дорас коми войтыр... Гашкö и сьöла-дозмöр вöлі пöзьöмöн пöзьö... Сора вöръясас татчö ельдöг пöзьöмöн пöзьлö, весиг став карыс век волö татчö ельдöгсö вотны, кöть и сё ветымын километр... А сэсся и, вочасöн, пöзьöыс пöрис Подзö... Мöд ногöн тай ме ог вермы вежöртныс-а...

— А мöй? Вермас лоны и тадзи, — öти кывъясис татшöм шуömысküд Хохол Йöра Саш. — А вед Пöддзыс, буракö, миян районö нин пырö?

— Да, сідзи, Койгорт районын нин.

— Сідзкö, öні ме сöлсем нин лоа Горт му вылын! — вöрзьыштöм лов тырнас тöдчöдіс Хохол Йöра Саш. — Татшöмторсö эськö кыдзкö колö пасйыны да?

— Рытнас, воам да, бурджыка ставсö пасъям, — шуис Жельнög Вась.

— Но либö... — эз мöд ёнасö дöжнасьны та кузя Хохол Йöра Саш. — Пöдз... Чöллы!.. Да вед менам пельöдз кылсьыліс, буракö, гортланьö воддзаджык волігöн, сэтöні менам томдырся öти тöдса уджалö... Уджавліс ли...

— Бара на тöдса?! — гыгнитіс-серöктіс Жельнög Вась.

— Весиг пö директоралöма сійö! — казьтыштіс да ёна шоналömöн тöдчöдіс Хохол Йöра Саш. — Весиг на ылі рöдпомöн сійö лоö меным...

— Да? Кодіджык нö эськö? Öльöксей Павлович али мый?

Заводитчömыс 8, 9 да 10 номеръясын.

— Тödан жö?! — дзикödз нин нимкодьмис Хохол Йöра Саш. — Пока Öльöш!

— Да, кыдзи нö ме ог тöд Öльöксей Павловичтö! — тшöтш ёна нимкодьмис Жельнöг Вась. — Вель дыр директораліс леспромхозас. Шань да мелі морт, мича морт. Гашкö, сöмын неуна рамджык татшöм удж вылад... Сэсся тай мыйкö директоралöмсьыс дугдыліс, но эз мунлы Пöдзсьыс. Войтырыс бöрйылісны мортсö сельсöветса Предö...

— Вот видзöд! — чиктыліс Хохол Йöра Саш. — Видзöд кутшöм тöдса бара на сюрис миянлы! — Сэсся, дзик нин виччысьтöг, водзö на пондіс воссьыны сылöн лов вылын-вежöрын: — Да вед коркö мийö сыкöд, Öльöшыскöд, öтлаын на пöдруга видзлім! Öти керкаö özъян синмаöн ветлöдлім мусукасьны! Öтмоза кирза сапöгъясöс кисьтім!

— Но сё морö, Хохол Йöра Саш! Кытчö сöмын абу судзсьылöмыд тэ! Бара на али мый ковмас сувтлыны? Öні нин Пöддзö? Да öд пырам кö татшöм тöдсаыд ордö, öні сэсся дзикödз нин ылалам-сибдам! Дзикödз пемдам...

— Öддьöн окота эськö пукалыштны да байтыштны Öльöшыскöд да. Том дырсянь ме эг нин аддзыл сійöс... А тöдан, быдминыс найö пöчинокын — Вözимын... Вöралысь батьыс сэтчö кайлöма да олмöдчылöма, Пока Павел... Чöллы, чöллы, а мамыслöн нö мöй нин нимыс вöлі?.. Матрен?.. Да, да, Матрен тьöт!... Уна видз-му лöсьöдлöмаöсь том гозъя, ёна вöравлöмаöсь. Но тшöтш и челядьыс вöлöма сизим лов, ныла-пиян, сідз тай помнитсьö-а... Унджыксö на пиысь ме бура тöдлі, сы вöсна мый война бöрас петкödісны найöс чужан-быдманінсьыс сиктö. Öти вок, Иван, велöдчис узкоколейкаса паровоз машинистö, ёна уджаліс, уна вöр петкödіс Тям ягъясысь. Таысь мортыдлы весиг Герой ним сетлöмаöсь, Уджвывса Герой...

— Видзöд со! — шензис газетö гижысь Жельнöг Вась. — А ме тай нö немтор эг тöдлы татшöмторъяс йывсьыс!

— Но мыйлакö тай водз кувсьылöма Иваныс, висьмöма мыйöнкö да. А öддьöн визул да пельк зон вöлліс! Öльöшыс еджголджык, а Иваныс сьödолджык. А медыджыд вокыс ме моз жö Саш вöллі, сійö мыйлакö водз жö кулсьыліс... А тайö Öльöшыс медічötыс, сиктö петöм бöрын бура велöдчöма. А сэсся и уджалігмозыс поналöма вöр Академия. И, видзöд со, директорödз волöма...

— Со тай, но тай! — чуймаліс газетö гижысь Жельнöг Вась. — Коркö тай Павловичыскöд колö и эм пукалыштны! Эстшöм озыр матерьял!

— А мöй нö оз позь! Колö весиг! — öтарö варовмис Хохол Йöра Саш. — Чоя-вока чужиныс-быдминыс Вözим пöчинокын, Гобöр туй вылын, талун тай казьтыштлім нин сы йылысь, нелямын верст Койгортсянь... Нёль керка тölькö и сулалö пöчинокас... Гögöрыс сьöд вöр... Ичöт дырсяыс, бать-мамköд öтвыв, челядьлы тшöтш колö мырсьыныйсьыны кынömпöт вöсна. Вотчыны, дзугйöн уркай кыйны, сэсся ур да сьöла, дозмöр да тулан, пес кералны колö, скötлы турун пуктыны, нянь кödзны да вундыны. Помасьлытöм удж! Сьöкыд удж! Но сэк жö и быть колана да тшöтш и лолыдлы кажитчана вöчöм удж!

— И, дерт, абу дивö, мый татшöм позтырсьыс лыбödчöм зонка лоö Уджвывса Геройöн! — сьölöм тырнас шуис газетö гижысь Жельнöг Вась. — Öд köть и кольöм кадсö ме кодь кабала лякысьыс да коді да быд ногыс сöткö-видö, но öд и сэки Герой нимсö эз нинöм абусьыс сетавлыны йöзыслы. Бур йöзыс сьölömсяньыс век уджавлісны!

— А мöд вок бара уджалö и водзö велöдчö, леспромхозса директорödз воödчö, ыджыд чин тайö, — татчö жö содтіс Хохол Йöра Саш. — Но, мöй, пыралам либö Öльöш дінас?

— Но вай кежавлам инö да köть здук кежлö сувтовкерлам, посёлоксö видзödлігмоз. А бöрсö лэччигöн, кад кö лоö, выльысь на пыралам. А оз кö артмы сідзи, ме коркö öтнам быть на сибödчыла Павловичыс дінö.

И найö бара на кежисны мир туйысь шуйгавыв да регыд и воисны шыльыд кос ягö вель ыджыда пуксьöм посёлокö.

Паськыд да веськыд уличаяс, брусысь лэптӧм ыджыд-кузь керкаяс, керӥысь тшупӧм зумыд керкаяс, пӧвӥӧн эжӧм керкаяс, вевтъяс весьтын кыпӧдчысь быд пӧлӧс антеннаяс, улич пӧлӧн кольышталӧм джуджыд шапкаа пожӧмъяс. Лунӧ-войӧ мунысь кос уличьяс тшуксьӧны Сыктывлӧн гажа кырӥӧ.

— Да, тая тай ӧддьӧн гажа да кос посёлок вӧлӧма! — шензьӧмӧн шензис Хохол Йӧра Саш. — Бура бӧрӥӧмаӧсь местасӧ.

Но налы колана морт эз лӧсяв гортын, могӧн кайӧма районӧ. А ёна пырӧдчыны вӧр посёлоклӧн ӧнія киссьӧм-пазалӧм овмӧсӧ да вӧр лэдзысьяслӧн медічӧт кӧшас воӧм олӧмӧ кык ёрт ӧнісӧ эз на жӧ пондыны.

— Ӧддьӧн жаль! — шогӧ усьыштіс ставсьыс таысь Хохол Йӧра Саш. — А то мийӧ эськӧ сыкӧд, важ тӧдсакӧд, бура казьтыштім, кыдзи том дырйиным ӧти койт вылын чашйысьлім.

— Но, сюра-мути, Хохол Йӧра Саш! — кыза гыгъяліс Жельнӧг Вась. — Тэкӧд тай и збыльысь гажтӧмас он усь!

— Миян, гортын, зонъяс вӧлі узьлӧны нылъясыскӧд. Унджыкыс, дерт, бур ногӧн, тӧлькӧ кутчысьлӧмӧн да окасьӧмӧн, ныллӧн небыд сой вылын куйлӧмӧн да...

— Тэнад, биа-борда Йӧра Сашлӧн, ӧдвакӧ сӧмын тайӧн кольліс войыс нылыскӧд ӧти вольпасьын узигӧн! — серӧктіс Жельнӧг Вась.

— Код тӧдас, код тӧдас, ёртӧ... Дерт, быд ногӧныс артмывліс... Дінсьыд нылыслысь пӧсь вом дорсӧ да пӧсь морӧссӧ кылігад... Но ме мӧй кӧсъя шуны? Мӧся, Ӧльӧшыскӧд, мийӧ, мед шонді петандорыс нылъясыслысь мамсӧ не на садьмӧдны, кок чунь йыланым койтанінысь ӧтлаын петаллім...

— Но, Зимӧгӧр! — сераліс Жельнӧг Вась.

Хохол Йӧра Саш ышловзис, сэсся и лов вежсьӧм руӧн водзӧ шуис:

— Видзӧд, Ӧльӧшыслӧн сэсся сійӧ нылыс пӧ и лоӧма гӧтырнас... А менам, Зимӧгӧрлӧн, кыдз тэ шуан, бара на не сідзи артмис... Меным ковмис ылі муын гӧтрасьны...

— А мусукасян ёртыд моз жӧ кӧ гӧтрасин да кольччин гортад, ыджыд олӧм эськӧ вермис артмыны тэнад!! — тӧдчӧдӧмӧн шуис Жельнӧг Вась.

— Эг кӧ сӧлсемӧдз юсьы... — курыда шыньмуныштіс та вылӧ Хохол Йӧра Саш. — Война бӧрад ёна пондісны юны сиктын и вӧрын. Да эшшӧ кызвыннас спирт... Сиктысь менам тшӧтшъяясыс пӧшти ставныс нин мунӧмаӧсь мӧдар югыдӧ... А ме кодьыслы, батьтӧм-мамтӧмыслы, торйӧн нин кокньыд вӧлі юсьынысӧ-лэдзчысьнысӧ...

— А тэсӧ эськӧ, лов тырӧн эска, не Ӧльӧш кодьыд Ыджыд Мортӧн вермин лоны! — ньӧти падъявтӧг бара на шуис газетӧ гижысь Жельнӧг Вась.

— Ме эськӧ, шуам, воӧдчылі жӧ тай заводса парторгӧдз да... — ёртыслӧн татшӧм ыджӧдлӧмсьыс яндысьыштігмоз шуис Хохол Йӧра Саш. — Кӧть, шуам, и сӧлсем тӧдтӧм йӧз дінын... Но тӧлькӧ тай сэсся, партияыслысь гугсӧ и бансӧ бура гӧгӧрвоӧм бӧрын, торйӧн нин гырысь чиновникъяслысь этшсӧ и олӧм сямсӧ тӧдмалӧм бӧрын, кӧдзалны ме понді комиссаралнысӧ... Сэсся и рабочӧйяс бӧрйылісны менӧ профсоюз кузя асланыс вожакӧн... А ӧні сэсся и пенсионералӧм став миян воксӧ ӧткодяліс... — ышловзьӧмӧн кыв кӧрталіс Хохол Йӧра Саш. А сэсся чӧв олыштӧм бӧрын содтіс: — Да и со гортын тай тіян абу жӧ ставыс лючки да бур. Видз-му овмӧс киссьӧма, вӧр овмӧс киссьӧма. Казявтӧг вед ог ов ме, кутшӧм дзугыльӧсь долъялӧны йӧзыс сійӧ жӧ вӧр посёлокас.

— Да, вокӧ, тшӧтш киссис миян и вӧр овмӧс, сэтшӧм вына овмӧс! — сьӧлӧм дойӧн шуис татчӧ газетӧ гижысь Жельнӧг Вась. — Ӧні ми, шулі нин тай, лэдзам вӧрсӧ сӧмын витӧд пайсӧ, мый вӧчсьыліс Союз дырйи. Вӧр посёлокъясын уджтӧмалӧны, кодсюрӧ весиг тшыгъялӧны. Воньӧ Веньӧ моз тшак вылын да вотӧс вылын олӧны. Этшаник пӧрӧдӧм вӧрсӧ оз тӧдны кыдзи да кытчӧ инавны. Шахтёръяс кӧть сув-

тöны асьнысö дорйыны — öтвылысь бастуйтöны, туйяс потшöны, Москваса правительстволысь Керка пыкöны, а коньöр вöр лэдзысьяс разі-пели разгысьömаöсь помтöм Пармаö да чöла виньгыртöны, оз тöдны, мый вöчны, кытчö воштысьны. Посёлокъяс кусöны, эстшöм гажа и быдторнас озыр оланінъяс! Олömыс наын вочасöн чусмö-кусö! И код на пö тöдас, кыдзи да кор сійö выльысьсö ловзьылас!

Тадзисö сёрнитігöн регыд сэсся найö воöдчисны Тыбъю дорö, коді шуйгалапöлсянь вель уна ва жö лэччöдö Сыктылö. Ю дорсянь маті керöс йылын тыдалісны кымынкö керка.

— Водзтісö нёль керка, буракö, вöлі Тыбъюас? Миян быдмигöн? — шуис Хохол Йöра Саш, и пырысь-пыр жö лов вылас бара на вöрзисны шоныд казьтылömъяс.

— Сідзи, ёртö, абу на жö вунöдömыд...

— Моль бöжöн лэччигöн миян дінö тасянь воліныс Русанов вокъяс, ичöтджыкыс, Иваныс, миян годöк жö вöліс. Ёна сыкöд лöсявлім, карасин дука спирт юлім и вермасьлім. Кыкнан вокыс öддьöн лöсьыд йöз вöліны! Ыджыдöсь, ёнöсь, вöсни да кузькодь ныра мича чужömаöсь...

— Батьныс налöн ыджыд да ён морт жö вöлöма. Ёна жö нимавлöма вöралömöн и кер пöрöдömöн. А медсясö — паськыд черöн шпал лöсйömöн. — Содтіс та дінö Жельнög Вась. — А тöдан-ö тэ, мый батьыс Иваныслöн волöма Тыбъюас Эжва горувланьысь? Часъясысь?

— Да? Ме тай ог помнит тайöс, — шуис Хохол Йöра Саш.

— Сэтысь... Карöдз Чассяньыс ветымын гögöр километр, да карсяньыс татчöдз нöшта сё ветымын. Нёль рöдня найö татчö öтлаын волömаöсь да пуксьылömаöсь...

— Бисова, кыськö тай, небось, тöдлömаöсь бур местаяс йылсьыс! — шензьытög эз ов Хохол Йöра Саш, сэсся ачыс жö и гögöрвоöдіс татшömторсö. — Но вед, шу тай, водзтісö комиясыд öддьöн паськыда вöраллömаöсь: не тölькö асланым вöр-ваясті, но и Сибырсö кузяла и пасьтала гежмаллömаöсь, а сэсся и тöдмалöм бурджык местаясас олмöдчылömаöсь... А тані, помнитсьö меным, Тыбъюыс öддьöн черия ю вöлöма, да и Сыктылöдз матын. Да и Тыбъюас, вывланясджык, буракö, Чуим на усьö. Комыд-каръюсыд и сир-щукаыд пö сэтöні мöйта колö вöлöма, Русанов Иваныс меным ёна ошйысьліс...

— Ая-пиаяс, найö, ёна вöралісны да кыйсьылісны...

— Чöллы-чöллы! — водзö воссялісны и воссялісны лов вылас важ казьтылömъясыс Хохол Йöра Сашлöн. — Век на помнитсьö, ош кыйöм йылысь висьтасьліс годöк Иваныс... Да-да... Пекля найö октасны ош вылас... Сэсся и кык зонка мунаныс видлыны... И вед шедöма пö Гундырыс! Ставсö нин гögöрсьыс, став понöльяссö и посньыдджык пусö някралöма да бертлалöма, гögрöс гунакодьöдз керöма... Вöр пасьталаыс лёкысь марзö, дерт... Кык томиник кыйсьысьыд воаныс дінödзыс. Аддзöны, мöй шедöма пекляас да озджык полны... Син водзас петкöдчаныс ошыслы... Найöлы эськö гусьöникöн коліс сибöдчыны да кыдзкö-мыйкö стöчджыка лыйны, но найö, йöйясыд, восьсöн петасны... А мöдыс, дерт, эшшö ёнджыка дикмас таысь! Эшшö ёнджыка пондас усьласьныйтчыны... Иваныс, буракö, эськö и лыяс, но оз лючки веськал... А ошыд, вöлöм, трос пеклясö джынвыйö гирскöма-чегъялöма нин... А öні сэсся, сöлсем нин ярмömысла, эшшö на выныштчöма да и помöдз ратшнитас-орöдас троссö... И вувзьысяс Иваныс вылö... Личкас да лёкысь пурны пондас... Иван горзö ёртыслы: чожаджык лый пö!.. А мöдыс садьтögыс ползяс да уськöдчас пышйыны... Но сэсся кыдзкö-мыйкö тай палялас жö да бöр косас... И вед лючки лыяс дикмöм Гундырсö виröссьöм нин ёртыс вылысь...

— Миянödз, Палаззяödз, мыйкö кывсьыліс жö та йылысь, — шуис Жельнög Вась.

— Со вед, кутшöм збойöсь вöлömаöсь пöчинокса олысьясыд! — ёна вежавидзömöн шуис Хохол Йöра Саш. — Зонкаяс ас кежсьыныс петöны ош вылö... Таödз тай мийö байтім вözимса Öльöшыд да найölöн поздыр йылысь... Öткодькымын сьökыдлунъяс пыр колмис мунны тат-

чӧсъяслы и сэтчӧсъяслы... Да и Коми Му пасьталаас коркӧ вӧллӧм лыдтӧм-тшӧттӧм пӧчиноксаяслы...

— Да, татшӧм сьӧд вӧр шӧрад олӧмыд, дерт, коркӧясӧ вӧвлі быд лунъя вийсьӧм да кось, — ыджыда шуис тшӧтш газетӧ гижысь Жельнӧг Вась. — А сэсся и, ичӧт дырсяньыд татшӧм олӧм-вылӧмыд, дерт, быд ногыс лэчталіс-кесліс морттӧ. — Жельнӧг Вась чӧв усьліс да норджыка нин содтіс: — А вот миян тшӧтшъя Иваныд шудтӧма жӧ помасьӧма... Велӧдчылӧма, уджалӧма кӧнкӧ леспромхозын, сэсся мыйкӧ не сідзи лоӧма, да и помалӧма асьсӧ... Коркӧ томджык дырйиыс на...

— Абы жӧ вед! Но тай! — весьӧпӧрліс татшӧм юӧрсьыд Хохол Йӧра Саш. — Эстшӧм мича да смел морт вӧлліс!..

— Сідзи, ёртӧ!.. — ышлолалыштіс тшӧтш татчӧ газетӧ гижысь Жельнӧг Вась. — Ичӧт дырсяньыс вӧрын немторысь эз повлыв... Ошъяскӧд вермасьліс... Но тай кык кока ошъясыд став зверсьыс мудерджыкӧсь да наянджыкӧсь да нем жалиттӧмӧсь...

— А меным век югыда пондас казытылсьыны тыбъюса Иваныс! — шоныда шуис дзугыльмыштӧм Хохол Йӧра Саш.

А кор нин бара водзӧ вӧрзисны пос дорсянь, кузь мыръясӧн да кутшӧмкӧ сюръя помъясӧн сатшвидзысь Тыбъюлӧн паськыда кушалӧм ковтыс вылӧ индӧмӧн, Жельнӧг Вась шуис:

— Татчӧ кылӧдчысьяс вӧчлісны помӧд, плӧтина. Став ыджыд кушин пасьталаыс, ёна вылӧджык на ю кузяыс, уна ваа пруд чукӧрмыліс. Гожӧмын, кор Сыктыв вӧлі ёна чинлӧ-косьмылӧ, восьтылӧны вӧлі помӧдсӧ да мыйтакӧ лэдзӧны татысь васӧ. Ыджыд нырӧн-валйӧн ылькнитӧ сійӧ Сыктылӧдз да лэптӧ-отсалӧ кылӧдны кер... Мӧд татшӧм жӧ плӧтина ӧні на эм Сыктыв йылад, Кажымын...

— Но, сэтысьтӧ ме тӧда! — шуис Хохол Йӧра Саш. — Ӧддьӧн ыджыд пруд сэтӧн! Во дас сайын ме кайлі на сэтчӧдз. И чериыс пӧ ӧддьӧн ёна рӧдмӧма сэтӧн...

— Тані рӧдмыліс жӧ, — шуис Жельнӧг Вась. — Ме ачым на унаысь волі кыйсьыны карсянь, вугыр шатинӧн и кулӧмӧн. Мукӧддырйиыс вӧлі бура нӧбалмӧн лэччӧда... А ӧні, видзӧд со, куш сӧмын лёк мыр сатшвидзӧ... Кутшӧмкӧ тулысӧ лёка ыджыд ытваыс чашйӧма помӧдсӧ да и петӧма став ваыс... А выльысьсӧ ӧні коді керас? Вӧр лэдзӧмыс дзугсис, вӧр лэдзысьыс, шуи нин тай ӧнтай, оз тӧд кыдзи водзӧ овны-вылны... Весиг сёйӧм-юӧм вылӧ пӧ сьӧм оз тӧд кыдзи нажӧвитны... — Жельнӧг Вась сувтовкерліс, бара на гажтӧма ышлолалыштіс, сэсся шуис: — Дерт, шуштӧм жӧ серпас... Коньӧр сиктъясын моз жӧ... Но век жӧ ставсьыс таысь кӧть ӧти бур эм жӧ: кыдзи тэ ачыд казялін Ыбын — Сыктыв кузя дугдісны молльӧн кылӧдны кер! А то мыйта вӧлі горзам, газетӧ и быдлаӧ гижам: колӧ пӧ дугӧдны разі-пелиӧн кер кылӧдӧм! Юным пӧдӧ-косьмӧ-кулӧ таысь! Немысьнемтор оз вӧлі мӧрччы ни отсав!..

— Да, водзті, ме эг на жӧ вунӧд, быд юӧд кылӧдчыліныс, ыджыдӧд и ичӧтӧд, — шуис Хохол Йӧра Саш. — Миян Сыктыл йылын — и Кӧм кузя, и Воктым кузя, и Ныдыб кузя, и Лопъю кузя, и Ыбын кузя. Мыйӧн тӧлькӧ ва воссяс — а ичӧт юяс вылад тай водзджык йиыс мунӧ, — пырысь-пыр и быглялам визув ва вылӧ тырыс кер, ягысь тӧлбыд кыскалӧмасӧ. А Сыктыв вылын, Койгорт дорын, Сыктылсӧ потшам запаньӧн. Мед чукӧртлыны на сэтчӧ выліджыкын быглялӧм став вӧрсӧ. Мед горултіыс ойдӧм-паськалӧм Сыктылыс видзьяс вылӧ эз разӧд став вӧрсӧ. И дас пӧвста зутшнитас-сюяс запаняс керсӧ. Мӧйкӧ жӧ бӧртинас, ваыс чинас да, тільсям-косялам сэті...

— Сыктыл кузяла вӧлісны сэтшӧм запаньясыс, — шуис Жельнӧг Вась. — Ыб весьтын, Читын...

— Читсьыд ме и ачым косявлі на жӧ запань колястӧ, — пырысь-пыр жӧ казытыштсис Хохол Йӧра Сашлӧн. — Сыктыл йылсянь моль бӧжӧн лэччысьяслы пӧшти быдысь дӧнзьыліс на тайӧ "бурыс". Ок и сюйыштӧма жӧ вӧлі сэтчӧ вӧрсӧ ыджыд ванас! Помтӧм-пыдӧстӧм эбӧснас! Сэки тай, миян лэччылігӧ, гожӧмбыд нин весалӧмаӧсь берегсӧ

унакодь йӧз, но и миянлы на мисеч чӧж колмис мырсьыны. Вӧрын лучковкаӧн пӧрӧдчӧм дорысь на сьӧкыдджык удж!

— Со сэсся и артышт: юсӧ тадзисӧ потшӧмнас нӧ кыдзи чериыс ветлас? — шуис Жельнӧг Вась. — Кыдзи нӧ кульмынысӧ катас?

— Да, миян Сыктыл йылын, менам ичӧт дырйи, вый кодь чӧскыд чигъя нельма на оліс, — шуис Хохол Йӧра Саш. — Бурджык кыйсьысьяслы морт ыджда тшӧг черияс шедлывлӧмаӧсь. А сэсся, ёнатӧ пондіныс запанясьны да, йылмис. И ком-каръюс бырис Сыктылысь... А коркӧясӧ, ёна водзджыкъясӧ, буракӧ, и сьӧмга на катлӧма. Шуам, сійӧ жӧ Лопъюясӧдзыс... Ужъя дорын Лопъю и Ыб мӧдлапӧлын Лопъю... Моль бӧжӧн лэччылігӧн ӧти дядьӧ, ӧддьӧн бур чери кыйысь, меным висьталліс, мӧй тайӧ юясыслӧн пӧ нимъясыс йитчылӧмаӧсь локӧвина черикӧд... Кульмысь сьӧмгасӧ пӧ локӧвинанас шуӧны... Первойсӧ, дашкӧ и, Лӧкъю вӧліс, а сэсся и вочасӧн Лопъюӧ пӧрис. Локӧвинаыс бырис да...

— Быд пӧлӧс чери тай ичӧт кӧшас жӧ воӧма! — шуис Жельнӧг Вась. — Тадзи неморт ногнас уна дас вояс чӧжӧн кылӧдчӧмнас... Да вӧръяссӧ кыдзисюрӧ кералӧм-пазӧдӧмнас. Торйӧн нин берег дор вӧръяссӧ кушӧдз шырзьӧмнас. А мый нӧ, сэтысь вед кокньыдджык тшапнитнысӧ — пӧрӧдін да и быгыльтін ваӧ, кузя кыскыны оз ков... А кодлы нӧ кутшӧм шог, мый таысь косьмӧ ёль и ю?.. Сыктылӧ ва воӧм ӧтарӧ чинӧ... Ӧд миян нэмӧн нин сё муса Сыктывным, буракӧ, и збыльысь джынвыйӧ ямис-косьмис...

— Окма! Быдлаын жӧ нин ӧткодь рӧзӧренньӧ! — ыджыда ышловзис татчӧ Хохол Йӧра Саш. — Днипро вылын бара, код дорын ме ӧні ола, гидростанцияяснад уналаті потшӧмаӧсь да, ваыс ӧдва-ӧдва визултӧ... Коркӧясӧ ӧддьӧн визул-паськыд ва ты кодьӧн сулалӧ, гожӧмнад сук вежӧн чветитӧ... Не нин байтны сы йылысь, мӧйта быдсяма лёксӧ сэтчӧ лэдзӧныс... И ставсӧ йӧз жӧ керӧныс, морт кырымъяс... Мудрӧй политикъяслӧн веськӧдлӧм улын...

Тадзи сёрнисӧ кӧрталӧм бӧрын Хохол Йӧра Саш пондіс сюсьджыка кыйкъявны машиналӧн восьса ӧшиньӧд. Сэсся шуис:

— Кӧнкӧ тані, буракӧ, колӧ лоны нин важ Зимовйӧлы?.. Ӧтка керка, узьлан-шойччанін, сулаліс Кузь Палазь вӧлӧкас...

— Важ Зимовйӧ пыддиыд быдса лесопункт жӧ лыбліс тані, — шуис Жельнӧг Вась. — Гӧгӧрсьыс уна мича пожӧма яг сэтысянь пыллисны...

— Помнита, кылтанінысь кайигӧн мийӧ медбӧръяысь узьмӧдчим Зимовйӧас, — шуис Хохол Йӧра Саш. — Ылаас би пестім, чай пузьӧдім да мӧй да, ужнайтам пукалам. А кадыс сёр нин лоис, пемдӧма ыллаыс. Майнад тай ёна на пемыдӧсь овлӧны войясыс, да торйӧн нин кымӧра кӧ... Сэсся тай пемыдсяньыс кыдз уськӧдчаныс миян вылӧ кык мужик! Ӧтиыс кузь воропа кӧрт зырйӧн, сабляӧн моз, шеныштчис ме вылӧ... Тӧкӧтьӧ юрӧс эз керышт... Бур, мӧй вевъялі копыртчыштны... Чожа тай мийӧ сэсся, куим зонка, лататі пышйим Зимовйӧас пӧрысиник стӧрӧжика дінӧ. Нопторъясӧс тай удитсьӧма жӧ кватитны-а... А помалтӧм сёяныс ставыс колис уськӧдчысь шпанаясыслы...

— Да, кодъяс нӧ вӧлӧмаӧсь сэтшӧмъясыс? — ёна чуймис и весиг повзьыштіскодь татшӧм юӧрсьыд Жельнӧг Вась.

— А код пӧ тӧдас, — шуис Хохол Йӧра Саш, ӧні сійӧ весиг и ачыс выльысь черӧбмунліс тайӧ шуштӧм казытылӧмсьыс. — Зимовйӧас тай сэсся эз жӧ пырны-а, кӧть и мийӧ, кокулюкаясӧн да мӧйӧн да, дасьтысьлім водзсасьны... Сэсся мийӧ найӧс эг нин аддзылӧ... Нелямын нёльӧд вося тулыс, буракӧ, тайӧ вӧлі... Ӧддьӧн сьӧкыд да тшыг тулыс... Уна йӧз вир юысь кӧин кодь лёкӧсь долъяліныс... Торйӧн нин воӧм йӧзыс... Да мӧй нин сэн вайӧм йӧз! Асланымъясыс вир лёкӧсь жӧ вӧліныс и... Миян сиктын ӧти зонка мӧд зонкаӧс, матыс сӧседсӧ начкис...

— Начкис?! — водзӧ на зэлавліс Жельнӧг Вась.

— Шудтӧмыд, лэччас орс лавкаӧ няньла, талон вылӧ быдса чӧлпан босьтас. А мӧдыс, тшыг кӧиныс, тӧлся векньыдик ордым дорас тӧдӧмӧн кыйӧдас. Пуртӧн голясӧ орӧдас да и нянь чӧлпансӧ аджалтӧдзыс жӧритас...

— О, Енмӧй! Кутшӧм олӧм ми олім! — лолыслӧн дзикӧдз нин матӧ воӧмӧн шусис татчӧ газетӧ гижысь Жельнӧг Васьлӧн. — Мыйыс нин сӧмын миян пыр эз мун. И помыс лӧкыслы некӧн оз тыдав!.. Челядьным дырйи нянь чӧлпан вӧсна пуртӧн голя орйӧдлісны... А ӧні бара машина вӧсна ли патера вӧсна автоматысь лыйлӧны...

— Менам тай, ас пайысь, олӧмӧй унаысь жӧ нин юрси сі вӧсньыдаӧдз ӧшӧдчыліс-а, — шуис Хохол Йӧра Саш. — Но тай, кыдзкӧ да мӧйкӧ, век на со ловъя... Тӧлькӧ тай ӧні, олӧм помланьӧ, мӧд государствоса мортӧн лои-а...

— Окма жӧ эськӧ да! — вочасӧ сӧмын и мурӧстіс та вылӧ газетӧ гижысь Жельнӧг Вась.

Карланьӧ лэччысь, вӧрӧн чукйӧн зэвтӧм-сӧвтӧм машинаӧд панысьлӧм бӧрын, Хохол Йӧра Саш шуис ёртыслы выль руа ногӧн:

— Сэсся нӧ мӧй? Сыктыл йылъяссянь век але мӧй машинаӧн лэчӧдӧны вӧрсӧ?

— Гашкӧ, сӧмын этшаник. Кӧть эськӧ, шуам, чорыд туй ӧні кузялаыс... Унджыксӧ Кажым пыр кӧрт туйӧд нуӧны. Кажымӧдзыд ӧд ӧні кӧрт туйыс воӧ...

— Тӧда...

— А Ужъяса Лопью дорсьыд бара тӧвся туйӧд, Сыктыл мӧдартіыс, карлань жӧ нуӧны! Но кызвын вӧрсӧ тӧлын пуръявлісны да ытва дырйи катеръясӧн кыскалісны. А ӧні, буракӧ, и тайӧ эз ло.

— А мӧй, тадзисӧ медся на бур! — бӧр нимкодьмис Хохол Йӧра Саш. — Мед Сыктылыс и став вожъясыс сылӧн шойччыштӧныс и эм!.. Вот эськӧ и Сыктыл гӧгӧрса став вӧр-васӧ кыдзкӧ тадзи жӧ, бур ногӧн шойччӧдыштны! Вед, арталны кӧ, мыйта керсӧ сэтысь перйӧма да нуӧма миян нэмӧ нин!

— Да, миян нэмӧ медъёна чашйисны татчӧс ягъяссӧ. Бур вӧра став ягсӧ!.. Видзӧдлы, кымын леспромхоз лӧсьӧдлісны Сыктыв кузялаыс!

— Миянланьын Кажымса, Койгортса да и Ужъяса на, — пыр жӧ вугырасис ёртыслӧн выль мӧвпӧ Хохол Йӧра Саш.

— Сэсся, увланьджык кӧ лэччыны, Палаззясаыд, Пӧдзад тай пыралім, сэсся Заозерьеса, сэтчӧ пырӧ и Бӧртӧм базаыд, сэсся Визинса, Яснӧгса, сэсся и Сыктывдінса. Кымын ставыс лоӧ? Кӧкъямыс? Ӧти ю пӧлӧнын, ӧтарас и мӧдарас, кӧкъямыс гырысь леспромхоз! Быдын кык-ӧ-куим вӧрпункт вӧлі... Быд леспромхоз кӧ шӧркодя пӧрӧдліс вӧрсӧ вобыднас кӧть нин шуам куимсё сюрс кубометрӧн... То мый артмӧ?..

— Куимсё босьтам кӧкъямыс пӧв... Артмӧ... Кык миллион да 400 сюрс! Быд во! Ужас тай!

— А сэсся и кылӧдчысьяс мыйтакӧ тшӧтш пӧрӧдлісны... Аслыныс вӧр видзысьясыслы, лесхозлы, тшӧктӧны жӧ вӧлі пӧрӧдны вӧр... И видзӧм пыдди, этшаник техниканад, найӧ вӧлі нетшкӧны кысь медкокниа шедӧ... И тадзи быд во... Уна дас вояс чӧж! Тӧв и гожӧм! Кер! Сӧмын кер колӧ вӧлі! Кыдз позьӧ унджык кер!..

— Коньӧр парма! Коньӧр Коми Му! — весьӧпӧртӧдзыс чуймис татшӧм артасьӧмсьыс Хохол Йӧра Саш. — Сымда озырлун нуӧма сӧмын Сыктыв пӧлӧнысь. Сымда добра!.. А орччӧн сулалысь коми сиктъяс сӧлсем нин корысь кодьӧдз воӧмаӧсь... Палаззяса Петырыд тай норасис, мӧй выль керка вылӧ пӧ некысь босьтны вӧрсӧ... Да кутшӧм нӧ тайӧ олӧм? Да кутшӧм нӧ тайӧ политика? Мед этатшӧм озырлун дырйи тані олысь йӧзсӧ коньӧр кодьӧдз да корысь туйӧдз вайӧдны?.. Да сэсся и вӧр посёлокъясӧ чукӧрмӧм йӧзсӧ сэтшӧм выйӧдз жӧ вайӧдны?..

— А мӧдар бансӧ кӧ видзӧдлыны — став тайӧ помтӧм, вежӧртны вермытӧм вӧрсӧ, ӧтарӧ нуис и нуис ас вылас Сыктыв! — шуис сэсся Жельнӧг Вась.

— Да мед пӧ сэсся, матушкалы, не укшальмыны да коньӧрмыны таысь... — шуис Хохол Йӧра Саш. — Да мед пӧ сэні чери бура рӧдмис...

— Да мый сэн чери! — шыньмуніс татчӧ газетӧ гижысь Жельнӧг Вась. — Коми войтырлы, дзоньнас, сьӧкыд лои водзӧ рӧдмыны да сӧв-

мыны ас му вылын! Öд важöн нин тöдса, мый лёк ногöн кö пазöдан кутшöмкö йöз котырлысь олан подувсö, сійöс кытшалысь вöр-васö, сэки и йöз котырыс вочасöн йывмö-бырö, ассыс нэмöвöйся этшсö вошто...

— Чайтан, делöыс сыланьö и мунö?

— Сыланьö мунысь кодь...

— Öні, дашкö, коми йöзыс пондісныджык гöгöрвоны ставсö тайöс да... Ёнджыка пондіныс байтны и гижны та йылысь да... Бурланьö ставыс вежсьыштас?..

— Видзöд, миян вöр-ваным, быдторнас озыр му пытшкöсным сэтшöма быдöнлы колöны... И кымын водзö, сымын ёнджыка пондасны ковны. И öдвакö дугдасны сійöс нетшкömысь, бара на кыдзисюрö сійöс кватлалömысь... Водзö вылö пыр унджык и унджык йöзöс бара на пондасны вайöдны миян муö. Уна йöз пöвстад миянлы, сідз нин этшаöн кольöм комияслы, век нин кокниджык разавны... Да кор нöшта гöг сюрöснымкöд йитчöм вöр-ванымöс помöдз нин лоö пазöдöма... Да коми олömсö кутыштысь на сиктъяс дзикöдз нин коньöр выйöдз воасны... А мый дöбöлькаöдз вермас бырны-вошны коми войтыр, таысь, асьнымысь öтар, ёнасö некодлöн юрыс оз вись... Ыджыд Державалы, кымын этшаджык кольö мöд кывъя да ас оласнога котырыс, сымын этшаджык шог лоö, сымын этшаджык проблема...

Татшöм ыджыда шуömсьыс ылі муысь воöм Хохол Йöра Сàш дзугыльмыштіс, весиг гыжйыштіс юрсö, сэсся шуис:

— Горша кералöм вöръяс йылысь басняс бöрад... шуштöмкодь серпас тай тэнад артмис, а, Жельнöг Вась?.. Водзö лоан коми олömсьыс этша тай югыдыс сэні тыдалö?..

— Сьöлömöй ёна висьö ставсьыс таысь да, сідзи тай мöвпавсьö-а...

— А вот, бисова, вöлін кö тэ эськö ыджыд юралысьöн, кутшöм мог эськö тэ пуктін став тані олысьыс водзö? — виччысьтöг юаліс сэсся Хохол Йöра Саш.

Мöдыс кыза-гылыда серöктіс, но эз мöд пыксьыны мед кöть и татшöм наян юалöм вылö воча кывнас:

— Медводз ме эськö вöзйи коми йöзлы, мед кöть мый, а ёнджыка рödмöдчыны. Воддзаджык кадъясö моз! Татшöм ногöн содтыны коми йöзлысь лыдсö. Ас кывйöн, медводз, велöдны челядьсö. Сöстöм мича коми кывйöн!

— Öддьöн бур мöвп! — бöр югзьыштіс Хохол Йöра Саш. — Верманыс кö войтырыс уна челядьсö вердны да кöнкö олмöдны... А сэсся?

— Сэсся... Быд комилы велавны кужны кутны асьсö. Кыдз шуасны, аслас ловнас кужны веськöдлыны. Быдлаын! Быдторйын! Этшаджык вина юны. Быд шогсö да дойсö усьтöдз не пöдтыны винаöн. Сідзи жö и радлунсö.

— Ыджыда жö шуöма! А водзöсö?

— Быдлаын бурджыка уджавны. Ичöтысянь унджыктор велавны вочны. Ыджыдджыка мöвпавны. Мед и öнія вежсьöм олömас не пörны коньöрö да дзикöдз не вошны.

— Бур жö! Ме эськö, бисова, öддьöн рад вöлі, кодкö кö ичöт дырсянь велöдіс менö тадзисö олны... А эшшö мöй шуан?

— Нöшта?.. Сьöлömсянь да ёсьджыка видзны вöр-ва и Чужан му. Водзö вылö йöз не нин вайöдалömöн, вочасöн, ньöжйöджыка босьтны сэтысь озырлунсö. Да мед эськö воöм, но татчö нэмыс кежлö овмöдчöм нин йöзыс, тшöтш пыдöсöдзныс гöгöрвоисны ставсö тайöс. Став шогнымöс-могнымöс тшöтш кылісны миянлысь, комияслысь. Сэки, öтувнад, мыйкö югыдджыкöс позис на и керны... И та вылын — аминь!..

— Да татчö вед позьö и эм шуны Аминьсö! Но, бисов сын, ыджыда тай и думайтömыд тэ, Жельнöг Вась!.. Да, тэныд эськö оз газетö гижысьöн ков лоны, а — збыльысь! — кутшöмкö ыджыд юралысьöн! Сэки, дашкö и, — збыльысь! — гöгöрбокджык да чожаджыка эськö пондіс ладмыны-сöлмыны Коми Муыс и став коми олömыс!

— Кылтанінсяньыс водзö гортланьь кайигöн Зимовйöсянь мийö быттьö дзурс пырим сьöд пемыд вöрö, — öнісö выль паськыд туйöд шывгигöн казьтыштіс ёртыслы Хохол Йöра Саш. — Грива доръясöдз некутшöм чом ни кост эз вöл... Кызь сайö километр... Мунан да мунан öддьöн кузь сора вöрöд... Шондыыс вошласьö джуджыд туганъяс сайын... Видзöд со, мöй кузяöсь кольышталöм пуясыс, мед кöть и пипукозйыс...

— Да, Сыктыв йывланяд медмичаöсь вöлöмаöсь вöръясыд став Коми Му пасьталаын! — шуис та вылö газетö гижысь Жельнöг Вась. — И медсясö — кузь пожöма ягъяс! Сы вöсна мый помтöм отöн паськöдчöма сэні ва юксянін. Водораздел... Сыктыв да Луз ю, Кама да Двина костъясын. Сымда ю йыв пансьö да чепöсйö сэтысянь öтарö и мöдарö. И сэтчöс мусиныс медбура лöсялö сись кодь пожöма ягыслы, и васöдыс тырмымöн. Сэсся и, Коми Му пасьталаын жö, медшоныд таті, югыд шондіа гожöмыс вежон-мöд-коймöдöн кузьджык весиг сыктывкарса серти...

— Ме тödышта сэтшöм ягъястö! — пöся шуис татчö Хохол Йöра Саш. — Шуам, Ань-ю дорса да Тыл-ты гögörса пожöма ягъястö! Аньюыс Лузлань визылтö, а ыджыд тысяньыс Воктым Сыктылö лэччö... Мийö сэтönъясыд, пöрödтödзыс на, ценнöй вöр ёна босьтім. Войналы — авио! Пöрысь мастеръяскöд уна ме кодь жö зонка öтар и мöдар гежмаліс помöм ягъясödыс... Сія жö Федя Мелехин коддьömыс... Ок и вöр вöлі! Ставыс пожöм ягас! Сись кодь шыльыд да веськыд, кузьыськузь да ултöм пожöм! Öткодь пожöм! Бур сыв кызта кымын дінödыс! Ягас кыдзлöн ни козлöн рödыс абу... Дивöнад он тырмы!.. Збыльысь, мойдын кодь! — пöся шуаліс тадзи Хохол Йöра Саш и öні на, ветымын сайö во бöрын, быттьö выльысь на аддзис став тайö мичсö да дивöсö. Сэсся сійö водзö шуис: — Кор ме Донбассын, шахтаын, первойсö уджалі, лэччам вöлі пыдö му пытшкас, пыклам лёкиник керъясöн перйöм из шом бöрас йирксö... Дзескыд, пемыд, няйт, чорыд шом буса... И менам син водзö век вöлі султöны тайö гажа-мича ягъясыс... И курыд мövп йирö-кырлödлö лолöс: мöся, мöй вылö нö ме вежи горт гögörысь тödлöм югыд-сöстöм шудсö?!

— А ёна тай сэсся и пöрödчömаöсь тэнад сійö ягъясад! — шуис Жельнöг Вась. — И Воктымла дорсяньыд, и Койгортсянь быдса көрт туй нюжödömаöсь, векни визя, и Лузладорсянь пырömаöсь, и весигтö миян Палаззяла дорсянь тшötш... Мича вöрыд кокньыдджыка шедö да, пöрödчигад öдйö öкмö да, быдönлы колö. Уна йöз уна сьöм лиалömаöсь Енмыслöн татшöм быдтасыс вылын... Кодсюрölы весиг Сталинскöй премия вичмöма... Коркö, сёрönджык нин, ме газетсянь кайлі жö Тям ягъясад... Но сэки найöс некутшöма нин оз позь вöлі шуны ягнас... Сы вöсна мый мича пожömön шувгысь-ворсысь ягъяссыс пыдди куш сömын степь кольöма. Сыв кызта мыръясön дізьвидзысь тыртömин. Сьölömтö кырлödлана шуштöм серпас. Торйön нин ми вок коми мортыдлы...

— Öні бара мöйкö сэтшöм мича вöр пыддиыс быдмö ли оз ли-а? — шуис ышлолалігтыр Хохол Йöра Саш.

— Öнісö эг кайлы, ог töд, — шуис Жельнöг Вась. — Но көрт туй вожсö Кузь-ёльсянь бергödлісны нин и Гобörлань. Кор Тямсыыс став вöрсö куштісны.

— Ме töда, — шуис Хохол Йöра Саш. — Сэтіясö сэтшöм жö мича ягъяс сулавлömаöсь, миян вöлі нимтöны сэтчöс вöръяссö Гобöр Дачаön... Видзöд Гобöр юыс визылтö нин Вятка юö, Кама колтысö...

— Бара ва юксянін, — шуис Жельнöг Вась.

— И бара югыд-мича да кузь пожöм, — шуис Хохол Йöра Саш; пытшкöсса шонылунсыыс сылön чужömыс югдыліс асъя шондіön меліалöм вöр-пу моз, сэсся и мортыд водзö на содтіс: — Том дырсянь менам сьölömödз йиджис, мöй пожömысь мичаджык да коланаджык пу свет вылас абы!.. Кор зонка на вöлі, ловъя вылсьыныс сулалігön

на, ме пасъявлі медмича пожӧмъяссӧ, коді мӧй дон сулалӧ, авио либӧ палубник, а сэсся и ачым жӧ тшӧтш пӧрӧдавлі найӧс, мича-дона керйӧ вӧчлі... Вир-сӧнӧс буракодь нюжйӧдліныс найӧ менсьым, пожӧмъясыс, но и вердісны-пӧткӧдісны медся сьӧкыд каднас... А дашкӧ и велӧдісны морттуяӧнджык лоны... Сэсся вед и горт керкаын шоныд-югыд стенъясыс кыз-веськыд пожӧмысь жӧ тэчӧмаӧсь...

— Бура шуин, вокӧ! — сьӧлӧмсяньыс донъяліс ёртыслысь татшӧм сёрнисӧ газетӧ гижысь Жельнӧг Вась.

Сэсся мыйкӧ дыра ӧтнасӧн мургӧ-сёрнитӧ шыльыда-небыда шлывгысь машина, мудз тӧдтӧм дзужгӧмнас водзӧ на чужтӧ ӧта-мӧдсьыныс и со тайӧ Чужан Мусьыныс ёна гажтӧмтчӧм ёртъяслысь выль юасьӧмъяс-сёрнияс.

— Сідзкӧ, выль туйӧдыд ӧні мийӧ Гриваӧ ни Ужъяӧ огӧ и веськалӧ? — мыйкӧ дыра мысти юалӧ Хохол Йӧра Саш.

— Ылӧкодь бокӧ жӧ кольӧны, торйӧн нин Ужъяыд, — шуис Жельнӧг Вась.

— Ӧддьӧн жӧ гырысь да мича сиктъяс водзті вӧліныс! — шуис и выныштчис ловзьӧдны вежӧрас ылӧ бӧрӧ кольӧмасӧ Хохол Йӧра Саш. — Ӧддьӧн уна йӧзаӧсь... Гривеняыс миянысь, койгортчиысь, басьнинас мӧйтакӧ вӧлі и торъялыштӧныс нин, кӧть эськӧ и кызь куим километр и вӧлі костыс... Помнитсьӧ тай, шуаныс вӧлі: "Мун дӓй!" Миянын "да и" пыдди... Сэсся миян вӧрысь вотӧс нӧбавлыны кузол вӧлі керӧны, сюмӧдысь да паськыда поткӧдлӧм нюдз дзалйысь, а найӧ куш тӧлькӧ сюмӧдсьыс пестер кыліныс. Мӧй понда и мияныс вӧлі дэльӧдӧны найӧс гриваса пестерникъясӧн... Гриваас, буракӧ, война кадъяссянь век вӧлі МТС. Тракторыд сэтысянь гӧрны воліс миянӧ и вартан машинаыд шорӧмӧ тэчӧм нянь кольта вартны. Ачым на мӧйта плугаритлі трактор бӧрысь вӧтчысь плуг вылын пукалігӧн, буссӧ да чадсӧ пӧттӧдз ньылшавлі. Но а вартнысӧ ок ёна кажитчыліс меным! Быдмышті да ёнмышті да, менӧ век нин индыліныс медколанаинас — вундӧм йиа кольтасӧ комбайн барабанӧ сюялны. Ок, кыпыд удж! Тӧлькӧ и дзумйӧдлан! Тӧлькӧ и горзан: "Давай! Эн узьӧй!" А война помасьӧм бӧрас ставӧн нин быдмышталім. Том йӧз! Нылъяс и зонъяс. Нылъясыс, дерт, унджык, кызвыннас, миян серти арлыдаджыкӧсь, война вылын вед найӧ, тшӧтшъя зонъясыс моз, эз усялны... Найӧ вӧлі ми воксӧ, йӧйсӧ, кужӧныджык пӧрйӧдлыны и...

— Но, сё морӧ, Хохол Йӧра Саш! Аслад быд казьтылӧмӧн-шыбӧлитчылӧмӧн тэ сідзи и муткыралан тшӧтш и менсьым сьӧлӧмӧс! — пӧся шуис Жельнӧг Вась. — Менам и аслам томдырсяыс сідзи кымын жӧ сувтӧ син водзӧ!

— Томдырсяыд тай, буракӧ, быдӧнлӧн, быд мортлӧн меддона... А тэсӧ вед биа-борда кодьӧн жӧ вӧлін... Армияӧдзыд нин трактористӧн вӧлӧмыд! Ми вокыс таӧдзсӧ матӧ эг воӧдчылӧ... Эн на и висьталлы, кыдзи-мӧй тайӧ лоис?..

— А мый, водзджыксӧ тэ моз жӧ мыйтакӧ плугаритлі, — водзӧ шоналіс жӧ казьтылӧмнас Жельнӧг Вась. — Трактор бӧрысь лёк тшын да бус жӧ ньылшалі... А трактор вылас, ыджыд бӧр колесаа да кабинатӧм ХТЗ-лӧн руль сайын, бабйӧ пукалӧ, меысь вит-ӧ-квайт арӧсӧн сӧмын и ыджыдджык, да быттьӧ сідзи и колӧ някралӧ-бергӧдлӧ рульсӧ. Вочасӧн менӧ сэсся и вежӧктӧм пондіс босьтны... Мися, быдса мужик нин да, ог жӧ понды нэм чӧж баба мышкын, кӧрт-чорыд плуг вылын дізьвидзны да тшын-бус пиас пӧдны!.. Понді ёнджыка юасьны да руль саяс пуксьывлыны, вочасӧн велалышті гӧран му гӧгӧр кытшовъяс босьтавны. А сэсся и карӧ, курсъяс вылӧ, ыстылісны... Дас кӧкъямыс арӧсӧн ачым нин вылын пуклӧс вылас король моз пукалі... А во-мӧд мысти ХТЗ вывсяньыс вынаджык нин, гусеницаа НАТИ вылӧ вуджӧдісны. Бура чашйи палаззяса керӧсъяссӧ и увтасъяссӧ! Армияӧ мунтӧдз. А сэсся тай мукӧд дзобганъясӧ шыбӧлитіс жӧ олӧмыс...

— Ставнымӧс тай миянӧс кытчӧсюрӧ шыбӧлиталіс! — шуис татчӧ Хохол Йӧра Саш.

— Но трактористъястӧ сэксянь век ёна радейта! — кежыштіс сёрнинас газетӧ гижысь Жельнӧг Вась. — Сиктӧ кӧ волӧм лоліс, век нин кежавлі на дінӧ... Сійӧ жӧ Гриваас не ӧтчыд сёрнитлі Иван Чугаевкӧд. Гижлі и. Важ руа на ёна уджач морт вӧлі! Аслас звенокӧд вӧлі пуктӧ да идралӧ матӧ сё гектар картупель! Кыксё центнерӧдз быд гектар вылысь вӧлі босьтӧны эстшӧм мича-гырысь картупель... Сэсся пӧ мортыс кувсьӧма да сылӧн став бур делаыс кусӧма. Кӧть эськӧ и, шуны кӧ нин, ӧні тай быдлаын татшӧм бур делаыс кусӧ... Выльыс сэтшӧм сьӧкыда босьтчӧ-а...

— А Гривасяньыс неуна кылтыджыкын вӧлі Чушки-Вишки! — казытыштсис Хохол Йӧра Сашлы.

— Ме кутшӧмкӧ гижӧдысь, буракӧ, лыддьылі сы йылысь...

— Сыктылыс вӧлі шӧриасьӧ сэті, ді кодьӧс артмӧдӧ. Ытва дырйи бура вӧлі дзобйӧдлӧ діыслӧн чорыд кымӧсӧ пурйӧн кылтысьясӧс. Ми вок вылысянь кылтысьыс не этшаӧн сэтчӧ пасьмунліныс, карӧдз эз и волыны...

Сёрнитігкостіныс кыкнанныс казялісны Карвуджӧм грездӧ индысь пас. Та кузя Хохол Йӧра Саш юаліс ёртыслысь:

— А тӧдан-ӧ тэ, газетӧ гижысь, мӧйла Карвуджӧм?

— Мыйкӧ тай ог и тӧд... — падмыштіс мӧдыс, — кӧть эськӧ ӧтчыд коркӧ кежавлӧма лои. Дзикӧдз нин киссьӧма-бырӧма грездыс. Гоз-мӧд пӧрысь морт нин сӧмын нэм помнысӧ мырдысьӧн сорӧн коллялӧны вӧлі.

— Сы вӧсна, мый татысянь мийӧ, койгортчи, веськыда вӧлі вуджам гортлань. Карсянь кайигӧн. Ог мир туй кузя Грива да Ужъя пыр, а веськыдвыл кежӧмӧн вӧръяс пыр веськыдалам. Карвуджӧмсянь Лётнаӧ, сэсся Сепысӧ, сэсся Кой мельнича дінті Койдін базаӧ. Сэсся сэті нин вӧлись Сыктылсӧ вуджам да и гортын лоам.

— Но, сё морӧ, Хохол Йӧра Саш, ставсӧ кутан вежӧрад! Быттьӧ некытчӧ абу и ветлӧмыд гортсьыд!

— Кылтанінсьыс подӧнсӧ кайигӧн мийӧ буретш сідзи и мунім, — кыпъяліс ставсӧ тайӧ казытылӧмысь да тшӧтш и важ ёртыслӧн ошкыштӧмысь ылі муысь воӧм коми дядьӧ. — И тадзинас ёна дженьдӧдім пода туйнымӧс... Помнитсьӧ, бур грездъяс на сэки вӧліныс... Уна йӧзаӧсь и уна скӧтаӧсь...

— Ӧні ставыс жӧ нин киссьӧма и бырӧма, — ышловзис газетӧ гижысь Жельнӧг Вась. — Карвуджӧм и Лётна, кыкнан Далйыс и... Да мый нин сёрнитны тайӧ неыджыд грездъясыс йылысь! Весиг Ужъя да Грива, нэмӧвӧйся сиктъяс, ичӧт кӧшаныс жӧ нин воӧмаӧсь!

— А вед помнитсьӧ, шуӧны вӧлі, мый Ужъяыс пӧ ӧддьӧн важ коми сикт, — бара на выныштӧдліс вежӧрсӧ Хохол Йӧра Саш. — Ме эськӧ и лючкисӧ ог тӧд, том дырйиыд мийӧ йӧйджыкӧсь на вӧлім, кер дорад да видз-му дорад вийсигӧн татшӧмторъяс йылсьыд омӧля на думайтлім... Некор вӧлі думайтнысӧ, некод эз чуйдӧд та вылӧ ни...

— Да, Ужъяыд медся важ коми сиктъясысь ӧти, — шуис Жельнӧг Вась. — Медводдзаысь пӧ сійӧ казытывсьӧ гижӧда нигаын 1490 воӧ...

— Витсё во сайын! — ӧні выльыс ёна чуймис Хохол Йӧра Саш.

— Вӧлӧма пӧ сэки зэв ыджыд-пасьыд Ужговскӧй му-вӧлӧсть. Сэтчӧ, вӧлӧм, пырӧ не сӧмын Сыктыв йыв, но тшӧтш и Кама йыв.

— Тшӧтш и Кама йыл? — водзӧ на шензьытӧг эз ов Хохол Йӧра Саш.

— Да, Кама йыв и Сыктыв йыв сэкъясӧ ӧти Му вӧлӧма. Ужговская земля. Дерт, ӧтарсянь и мӧдарсянь войтырыс ёна ветлӧдлӧмаӧсь-волысьӧмаӧсь. Сійӧ жӧ важ гижӧдсьыс позьӧ лыддьыны, шуам: "Сшел на Каму. Сшел на Вятку". А кодкӧ бара татчӧ воӧ Кама йывсяньыс... Но тай дас квайтӧд нэмсянь Кама йыв муяссӧ торйӧдӧмаӧсь Сыктыв йывъясысь. — Жельнӧг Вась сувтовкерліс, сэсся содтіс: — Сэтчӧсъясын, Кама йывланьыс, ӧнія Кировскӧй областьын, ӧні на олӧны сюзьдінса комияс, ӧнісӧ, дерт, ёна нин рочӧ пӧрӧмаӧсь-а...

— Рочӧн лоӧмаӧсь? — дзугыльмыштіс таысь Хохол Йӧра Саш.

— А дерт но, Сыктыв да Луз бердса комиясысь торъялісны, коми-пермякъяскӧд торйӧнӧсь жӧ. Рочьяс пӧвстад быть сэсся рочӧ пӧр. Весиг ӧні и шуӧны нин найӧс роч ногӧн — "Зюздинские коми..."

— Шудтӧм коми йӧз! Шудтӧм Коми Му! — курыда шусис Хохол Йӧра Сашлӧн. — Ӧтилаӧ чукӧртчӧм-топӧдчӧм пыдди быдлаӧ колмис разгысьны миянлы!.. — И Йӧра Сашлы весиг тӧд вылас усис гортланьвоӧмводзвывса аддзылӧм вӧтыс.

— Историяад тай кузяла и пасьтала век вӧвлі сідзи: ичӧтджык йӧз котыръястӧ век нин быд ногыс зырлісны ыджыдджыкъясыс, — шуис та вылӧ газетӧ гижысь Жельнӧг Вась. А сэсся и бӧр на нуӧдіс воддзаджык сёрни визьсӧ: — А важ Ужъяас, дас витӧд нэмас, вӧлӧма жӧ пӧ зумыда лэптӧм стенъяса кар, кытчӧ йӧзыс сайӧдчывлӧмаӧсь дорйысьны на вылӧ уськӧдчылысьясысь. Сэні жӧ век видзлӧмаӧсь и ӧружие. А кор сэсся роч Сарыд дзикӧдз лӧньӧдас и новгородсаӧс, и вятичӧс, и вогуличӧс — дерт, тшӧтш и миян отсӧгӧн! — кор некодлыджык лоӧ виччысьтӧгсӧ ыджыда усьласьны, сэки зумыд карыс озджык понды ковны да вочасӧн ропмунас-сісьмас...

— Тайӧ бурыс кӧть роч Сарсяньыд лоис, — шуис Хохол Йӧра Саш: — Коми му вылӧ усьласьысьясӧс лӧньӧдіс...

— Ӧти сайын, дерт, тшӧтш и асьнымӧс лӧньӧдіс, — шуис Жельнӧг Вась. — Ӧтарӧ-мӧдарӧ разӧдаліс да...

Мыйкӧ дыра мысти Хохол Йӧра Саш шуис:

— Ужъячисӧ ме унаӧнӧс помнита. Койгорт школаын ӧтлаын велӧдчылім, семилетка помалім. Найӧлӧн, буракӧ, тӧлькӧ начальнӧй школа нин вӧліс, кӧть эськӧ и ӧддьӧн уна йӧза да ыджыд сиктыс вӧліс сэки... Ошов Миш, Касьпыр Коля, Сьӧла Коля... Найӧ вӧлі вежон чӧжӧн олӧны кӧнъясынкӧ Койгортас, гортас лэччылтӧг... А медбура велӧдчис Майбыр Миш, мийӧ сыкӧд — ачым тшӧтш ошйысьышта — отличникъясӧн помалім сизимӧд класс, похвальнӧй грамотаясӧн... Бӧртинас пӧ военнӧйӧн лолӧма Майбыр Мишыс. Мӧйта кадыс визылтіс сэсянь!..

— Сёрнитны кӧ военнӧйяс йывсьыд, — шуис газетӧ гижысь да быдторсӧ жӧ тӧдысь Жельнӧг Вась, — то Ужъяад чужлӧма да быдмылӧма Сӧветскӧй Союзса Герой Ӧльӧксей Данилов! Тэнсьыд ӧнія Днипротӧ немечлысь бӧр мырддигӧн сетлӧмаӧсь сылы Герой нимсӧ. И нӧшта на мукӧд коми зонъяс сэки, 1943 вося ар помнас, геройяснас сэні лоисны. Шуам, миянкӧд орчча Луздорысь Виктор Лобанов. Паськыд кӧдзыд васӧ варччӧмӧн да кыдзи да вуджисны пемыд войясӧ, немечлӧн биа шер улын. Мырддялісны враглысь ичӧтик юр сюянінъяс да мый вермӧмсьыс тышкасисны да кутчысисны сэні, мед сэсся и мукӧдыс, ыджыдджык вынӧн нин, вуджисны сэтчӧ асланымладор берегсянь. Дерт, унджыкӧныс, медводзӧн вуджысьясыс, усисны да, вӧйисны да кӧдзыд ваӧ...

— А Даниловыс нӧ? Ме тӧдышта Днипроыдлысь пасьтасӧ. Гӧгӧрвоышта, кутшӧмджык вӧлі вуджны сійӧс биа шер улас... Да кӧдзыд ваас...

— Сійӧ, старшина, неыджыд котыркӧд, некымын лун чӧж кутчысьӧма немеч кытшолас. Коді, дерт, мый вынсьыс жӧ зільӧма ныръштны мырдысьӧн сюйсьӧмаяссӧ. И вед ловйӧн кольӧма, кӧть медъёна да ньӧти повтӧг тышкасьӧма...

— А сэсся?

— Водзӧ на наступайтӧма старшина, Днепрсӧ вуджӧм бӧрын Белоруссияын сэсся воюйтӧма, но выль 1944 во пуксигӧн усьӧма чорыд бойын ужъяса коми морт, войнаӧдзыс Мордовияын уджалысь агроном.

— Усьӧма век жӧ? — дзугыля шуис Хохол Йӧра Саш.

— Да... А усьӧм бӧрас нин лун мысти петӧма Указ сылы Герой ним сетӧм йылысь. Днепр вуджигӧн петкӧдлӧм повтӧмлунысь да удаллунысь.

— От, бисова, шудтӧм жӧ тай морт вӧлӧма! Эз и тӧдлы татшӧм радлунсӧ?!

— Мый сэсся вӧчан, лёк Войнаыд тай немторӧн оз лыддьысь — ни мортлӧн радлунӧн, ни весиг сылӧн олӧмӧн...

А вына-тэрыб машина веськыд шыльыд туйӧд нуӧдӧ кык ёртӧс водзӧ, Сыктыв катыд, важ Коми муӧд, код весьтӧд шувгисны-колисны коми олӧмлӧн помасьлытӧм нэмъяс, Сыктыв визулӧн визувтісны да, и мыйыс нин сӧмын сэні эз вӧв, кутшӧм сӧмын йӧз нин эз овны-вывны да мыйсӧ нин сӧмын эз вӧчлыны Таладор югыдас дженьыдика олыштігкостіыс...

Сепыс ёль вуджигӧн Хохол Йӧра Саш юаліс:

— А мыйла эськӧ буретш Сепыс?

— Важ коми кыв жӧ, буракӧ, — шуис Жельнӧг Вась. — Ӧні сійӧн оз нин вӧдитчыны. А сепысыс вӧлӧма — мешӧк...

— Видзӧд со, лӧсьыд кыл тай, а ме тайӧсӧ эг и тӧдлы, — шензьыштіс Хохол Йӧра Саш. — Кӧть эськӧ и коркӧ, ёна важӧн, уджаллі жӧ Сепыс йылъясас...

— Тшӧтш и сэтчӧ веськавлін?

— Вӧліны сэні вӧр участокъяс — Сепыс да Долгоя... Чӧллы-чӧллы... А мыйла буретш Долгоя?..

— Дерт, кӧнкӧ, кутшӧмкӧ Дал-юысь рочаммис, — шуис Жельнӧг Вась.

— Дерт, кӧнкӧ, сідзи и лои, — пыр жӧ ӧти кывъясис Хохол Йӧра Саш. — Но вот, миян батьяс на сэтчаньын кер лэдзліныс... А мийӧ, ӧти ёрткӧд, войнаӧдзыс на, буракӧ, дас-дас ӧти арӧса зонкаяс, нажӧвитчыны сэтчӧ кайлім...

— Кутшӧм на сэкисӧ нажӧвитчысьяс ті вӧлінныд, шег кодьясыс?

— Ёртыслӧн батьыс вӧлі лавӧшникалӧ, и колӧ вӧлі лавкаыслы да пекарнялы тӧл кежлӧ пес уна заптыны. Со мийӧ и, кык зонка, кык воропа пилаӧн чуркаяссӧ тшӧтш орйӧдлім. Тшӧтш и поткӧдчыны велӧдчим. Пес чипӧссӧ тэчны да. Не ӧти сажень мында чипӧссӧ тэчим. Сэксянь и тӧда, мӧй саженьнас не тӧлькӧ му позьӧ мурталны, но и пес чипӧс артални... Но медся интереснӧйыс абы на тайӧ! Сэки миянӧ вайӧдліныс уна полякъясӧс да еврейясӧс да. Но, кор тай Польшасӧ Гитлер да Сталин шӧри юкліныс ӧта-мӧд костас. Кыдзи нӧ татшӧм лёк врагъяссӧ он мӧдӧд Коми Муӧ? Ылі кӧдзыд муас вед найӧ медчожа мортъямманыс... Но вот, мийӧ найӧкӧд орччӧн пессӧ вӧлі кералам... Но мийӧ вӧлі коми ногӧн топыда чипӧсӧ тэчам, весиг пӧльтысь тӧлыслы чипӧс пырыс некыдзи ветлӧдлынысӧ... А найӧ, полякъясыс да еврейясыс, кодъяс таӧдзсӧ, гортъясаныс, дерт, кӧнкӧ, чер ни пила эз босьтлыны кырыманыс, вӧлі дивитӧны миянӧс: йӧюкъяс пӧ, тіян вед пӧ сажень вылас кык мында пескыс мунӧ. Колӧ пӧ быд пес ӧта-мӧд дінас сідзикӧн лепитлыны, мед гырысьджык костӧсь артмис. Весиг пӧ пескысь пескӧ ув торпыригъясӧн позьӧ пыклыштални. Сэки пӧ тіян ӧти сажень пыдди матӧ кык сажень позяс сдайтны да кык пӧл унджык сьӧм нажӧвитны...

— О, Енмӧй! Коми йӧзтӧ коді да мыйӧ нин сӧмын эз вӧйпӧдлы! — курыда серӧктіс тайӧс кывзігӧн газетӧ гижысь Жельнӧг Вась. — Сэсся нӧ мый, поляк-еврей мозыс и пондінныд тэчны пес чипӧссӧ?

— Видлім эськӧн, но миян чипӧсыс ӧтарӧ вӧлі киссьӧ тадзикӧн тэчигас, — серӧктіс Хохол Йӧра Саш. — Нокыс ёна унджык лоӧ... Колмис на асланым, коми ногӧн топылджыка тэчны... Но ёртыслӧн батьыс, лавӧшник Кӧсьта, миянлысь мудериттӧг мырсьӧмнымӧс казяліс да, сідз на тырыс сьӧмсӧ гижис. Ме весиг гортӧ на, мамӧлы да вокъяслы, сэтысь жӧ гӧстинеч ньӧбавлі — ӧддьӧн гырысь, юртӧм сола треска да кортӧм кампет. А кутшӧм чӧскыд нянь — миян ногӧн нень — вӧлі пӧжалӧны сэтчӧс пекарняас! Мийӧ ёртыскӧд вӧлі ньӧбам пӧсь-небыд чӧлпансӧ да ӧтчыдысьӧн песолтам. — Хохол Йӧра Саш чӧв усис, ылі бӧрӧ кольӧмасӧ тадзи казьтылӧмысь сылӧн бара на вӧрзьыліс-небзьыліс чужӧмыс. Сэсся сійӧ водзӧ на шуис: — Ӧні сійӧ ёртыс менам важӧн нин абы ловъя, чери кыйигӧн лёк ногӧн помасьлӧма... Дерт, и батьыс сылӧн важӧн жӧ нин абы... Аслам бать-мамлӧн нин мыгӧръясыс ёнакодь чусминыс лов вылын, сымда кад колис найӧлӧн бы-

рӧмсянь... Война дырйи ловйӧн кольыштӧм поляк-еврейыс ставныс бӧр муналӧмаӧсь гортъясаныс... Дерт, кӧнкӧ, кызвыннас абы жӧ нин ловъяӧсь... Ставыс помасьӧ да бырӧ... Да выльысь пансьӧ... Всё суета и томление Духа, кыдзи шулӧма Екклесиаст... Ӧтырышъя куш тӧлькӧ ноксьӧм...

— Киссьӧм пес чипӧс век ӧтарӧ выльысь тэчӧм? — ёртыслӧн руыс ногӧн жӧ шуис татчӧ газетӧ гижысь Жельнӧг Вась.

17

Но кымын матӧджык воӧдчисны Койгортлань — Хохол Йӧра Сашлӧн ӧнісӧ, позьӧ шуны, вошӧм нин гортлань, — сымын ёнджыка пондіс пӧсявны и донавны сылӧн сьӧлӧмыс-вирыс. Ӧтпырйӧ нимкодя и нора пондіс ыпъявны сьӧлӧмыс! Радлуна и шога пӧсь синваӧн пондіс мыссьыны лолыс! Ыпъялысь вежӧрас кутшӧмкӧ мелі-нор кывъяс ливкъялісны. Сылы окота вӧлі мыйкӧ пыр шуавны, ас кежсьыс мыйкӧ бурӧс и шогӧс шуавны... И ылі муясысь воӧм Хохол Йӧра Саш — ӧнісӧ му вылас медся шуда и медся шудтӧм морт! — ас кежас шытӧг оллялігтыр, лӧсьӧдаліс ырзьӧм ловнас-вежӧрнас:

"Ок, Койгорт, ок, Койгорт,
Тэ менам гажӧй и кӧдзалӧм горт..."

Газетӧ гижысь Жельнӧг Вась, дерт, гӧгӧрвотӧг эз ов ёртыслысь сьӧлӧм кылӧмсӧ да корсюрӧ сӧмын и кыйкнитавліс сылӧн кымрасьысь и югзьылысь чужӧмыс вылӧ. Сэсся Жельнӧг Вась шуис:

— Лӧнин тай? Гортланьыд матыстчигӧн вошис сёрниыд!

— Ӧні менам лолӧй ас кежас нораа байтӧ...

— Кутшӧмджык кывъясӧн нӧ эськӧ?

— Бӧрдӧм сора кывъясӧн...

— Но и бӧрдышт меным.

— Он кӧ понды сералны?..

— Татшӧмтор вылад сӧмын не тыр сюсь морт лыбӧдчас серавны!

И Хохол Йӧра Саш, мыйтакӧ яндыштчӧмӧн, негораа сьылыштіс важ бур ёртыслы ырзьӧм ловнас сӧмын на чужтӧм кывъяссӧ:

Ок, Койгорт, ок, Койгорт,
Тэ менӧ лыбӧдысь турилӧн борд!
Ок, Койгорт, ок, Койгорт,
Тэ менам гажӧй и кӧдзалӧм горт!

— А мый, бура тай сьылін! — меліа-радейтана ошкыштіс Жельнӧг Вась. — Ӧнія сьӧлӧм кылӧмнад вемӧдзыс йиджтӧдӧмӧн. И тӧдан, мый? Кытчӧдз эз на ыркав татшӧм лов руыд, тэныд колӧ дзоньнас сигӧртны тайӧ сьылантӧ. Унджык шуны та йылысь. Мед быдса, олӧмсьыд унатор висьталана сьылан артмис!

— Кысь нӧ менам сэтшӧмыс артмас! — курыда шпыньмуніс та вылӧ Хохол Йӧра Саш. — Ас муысь да ас кылйысь ылалӧмаыслӧн... Кор меным сэтшӧм сьӧкыда нин сюралӧны коми кывъясыс...

— Тэнад и бурджыкасӧ артмас татшӧмыс! — водзӧ сьӧлӧм сетіс Жельнӧг Вась. — Ӧд тэнад лов вылӧ ӧні ставыс ӧтпырйӧ ылькнитчӧма: радлуныс и шогыс, нимкодьыс и гажтӧмтчӧмыс... И олӧмтӧ бӧр бергӧдны да выльысь овны он нин вермы... Бурджыка зэвтлы вежӧртӧ! Оз кӧ уна йӧзлы вылӧ, аслыд сьылышталӧм вылӧ век нин артмас тэнад... А сэсся тшӧтш и ме аслам кыз гӧлӧсӧн понда сьылыштавны... Да тэнӧ казьтывны... Да Сыктыв вожӧ ӧнія кайлӧмнымӧс...

— Сідзкӧ либӧ ме понда и эм водзӧ думайтыштавны, — ёна нимкодьмис важ ёртыслӧн бур кывйысь Хохол Йӧра Саш. — Ӧддьӧн любӧ тай меным коминас тадзисӧ лӧсьӧдлыны... И, шуны кӧ нин веськыда, ме, пенсия вылӧ петӧм бӧрын, ӧттор-мӧдтор сідз нин понді пасйыштальны комиӧн. Кутшӧмсюрӧ казьтылӧмъяс да лӧсьыдджык вӧтъяс да. Кутшӧмсюрӧ думъяс да... Сідзинас весиг гажаджык лоис олнысӧ... Вунӧдӧм нин коми кывъяссӧ вежӧрысь корсялігӧн...

— Тэ меным коркö петкöдлы ставсö тайöс! — татшöм юöрсьыс пыр жö жельнögасисмоз газетö гижысь Жельнög Вась.

— Позяс и петкöдлыны... — бара на яндысьыштчис Хохол Йöра Саш. — Чоботанö менам мыйсюрö сьöрысь босьтöма... А öнiсö, шуи нин тай, ливкйöдлöмыс артмис сы понда, мöй лолöй радлö и кыз синваöн бöрдö... Либö миян, койгортчи, ногöн кö, — горзö...

Но сэки налöн мудз тöдтöм кöрт вöлыс войтыштiс вöрлöн топыд сывтырйысь да матыстчис Сыктыв пос дорö, и кык ёртлöн син водзын паськыда воссис Койгорт.

— Сувтыштлам татчö!.. — голя помöдзыс лыбöм джаг гöрöдсö гунькнитiгмоз шуис Ылi Муясысь воöм Хохол Йöра Саш.

Сэсся и петiсны машинаысь да и веськöдчисны-сувтiсны Сыктыв мöдарын мыльквывса еджыд-мича вичкоöн сигöртöм паськыда сярвидзысь ыджыд-гажа сиктлы воча.

Хохол Йöра Саш сулалö да видзöдö, видзöдö и видзöдö, синъясыс сылöн вазьöны, и синва пырыс чужан сиктыс вочасöн пондö кажитчыны сылы кык пöвста кодьöн. И немтор оз вермы шуны сiйö, вежöрас сöмын нöйтчöны-сизьдысьöны öнтай чужöм кывъясыс:

“Ок, Койгорт, ок, Койгорт,
Тэ менам гажöй и кöдзалöм горт!..”

Медбöрын сэсся, выныштчömöн асьсö такöдiгмоз, Хохол Йöра Саш шуис:

— Сöлсем мöдарсянь тай öнi выль туйыс воöдчö гортланьö... Водзтi вöлi Сыктылсö Ужъя горултi вуджам. Сэсся Ужъя пырыс мунам, Вочкöйöд да Ыбпонöд... Сэсся Лöпырика ёль вуджан... А гортланьö лэччам джуджыд Ыб вылсянь Пост грездö, школа дорті... А öнi, видзöд, увтасiнöд Вадор грезд пыр веськыдалö...

— Татшöм постö керисны Сыктыв вомöныд да, öнi бур лои, веськыд и лöсьыд! — шуис Жельнög Вась.

— Кыдзкö быттьö тöдтöмкодь тадзинас кажитчö меным... — шуис вежсьöм чужöма Хохол Йöра Саш.

— Миянлы эськö колö узьмöдчöм йылысь мöвпыштлыны, — небыда казытыштiс сэсся Жельнög Вась. — Видзöд со, шондiыс вöр-пу йылас нин пуксьö. Уналаад кежалiм-сувтлiм да, кузь лунтыр ковмис воны. А некöн манитчытöг кö быттьö, час куим-нёльöн позьö дзужгыштны öнi...

— Öддьöн бура на тай эськö ставыс артмис да! — бöр ловзис-долыдмыштiс Хохол Йöра Саш. — Сымда выльсö выль синмöн аддзылöма лоис! Да тöдмалöма! Важ бöрас. Сё пасибö тэныд, Жельнög Вась! Култöдз ог вунöд!

Та вылö воча кывсьыс Жельнög Вась кежыштiс да шуис:

— Но, миянлы öд сэсся кöнкö ковмас и узьмöдчыны? Медводз, машинанымöс кытчöкö бурджыкинö сувтöдны. Öнiя кадъясö вывла вылад, улич шöрö, он лысьт кольны. Узигкостiыд гургöдасны либö ставсö разясны-чашъясны... Водзтi волiгьясö тай миянöс век лэдзлывлiсны район начальстволöн гаражö-а, тöдöны менö сэні... Гашкö, сэтчö и кежавлам бара, а сэсся гостиницаö мунам? Абу ылын...

— Миян асланым гортö, киссьöм керкаад, дерт, он пыр-а... — курыда шусис Хохол Йöра Сашлöн. — А дашкö, тьöтуш ордö мунам? Кöнкö, ловъя на сiя? Матысаджык рöдня пытшсьыс öтнасöн нин... Кулöм йылсьыс тай меöдзсö эз на кылсьыл-а... Сылöн ыджыд керка, öшинь улсö, уличсяньыс, ён стынöн потшöма, кыз пöлъя дзиръя öдзöсöд позьö пырны машинанад пытшкöсас да бура игнасьны...

— Тьöтушыд öтнас али мый олö? — падъялыштiс на Жельнög Вась.

— Öтнас на тай вöлiс-а... Кык пи эськö эмöсь жö, асланыс семьясöн олöны, но некод дiнö пö тай оз на мунсьы. Мöйта пö верма, öтнам на понда мошкоритчыны...

— Кöнкö öд ёна нин пöрысь? Тэныд нин со сизимдас матысмö...

— Сiя кöкъямысдасысь нин петалiс... Но век на тай ён да визул вöлiс-а.

— Мунам либö сы ордö! — дугдіс сэсся падъявны Жельнöг Вась.

Пос вуджöм бöрын недыр мысти кежисны важмöм-пöрысьмöм, но ичöт дырсяньыс сэтшöм тöдса, сэтшöм ас, кызвыннас гырысь керкаяса улич вылö. Хохол Йöра Саш син войтыштмöныс видзöдö на вылö, быдöнöс зільö казьтыштны, кодлöнджыкöсь найö, видзöдö шочиника паныд воысь йöз вылö, олöмаджыкъяссö тöдышталö на, кöть эськö и, быттьöкö, кутшöмкö кыз кеньöн вевттьысялöмаось налöн чужöмъясыс, да тшöтш и уна чукыръясöн, кодъяс водзті эз вöвны, а томуловыслöн шыльыд на чужöмъясыс быттьöкö и кодкö тöдса вылö жö мунышталöны, но кыдзи пырмунігмозыд тöдмалан, код вылöджык буретш...

Вылын öшиньяса да ён пöв дзиръяа ыджыд керка öшинюлö Хохол Йöра Саш тшöктіс сувтöдны. Петісны машинаысь. Хохол Йöра Сашлöн доналöм лолыс кöнкö дзик нин голя помас діпиктіс. И бара пöсь синваöн вазисны синъясыс.

Джуджыд кильчö вылö петіс ёнкодь на мыгöръяса, важиник ковтаа, юрас тусьöсь-тусьöсь чышъяна пöчö. Лэптіс кисö кымöсас да кипыдöс увсяньыс шензьöмöн видзöдліс машинаöн воысьяс вылö. А мöдъясыс, нюмъяліг-вашъяліггыр, сы вылö воча видзöдісны.

— Кирилльöвна, он-ö лэдз туй выл йöзöс шойччыштны? — дзикöдз нин джöмдалысь шыöн шуис сэсся Ылі Муясысь воöм Хохол Йöра Саш.

Мöдыслы, повзьыштöм почыслы, тöдсакодьöн кывсис тайö гöлöс шыыс. Тэрмыштчömöн лэччис кильчö поскöд, восьтіс дзиръясьыс ичöт öдзöссö, петіс воысьяс дінö. Видзöдö!.. Сэсся öд и тöдіс ötисö!

— Но, Господи, да абы-ö нö тайö Öльöк воöма?! Но, гажöй!..

— Ме, тьötуш! — öні нин синвасö ньöти куттöг шуис Хохол Йöра Саш да сывъяліс-топöдіс пырысь-пыр жö сыркъявмöн бöрддзöм тьötушсö.

А мöдыс бöрдö племянникыслöн ён морöс вылын да ачыс оз тöд, мый шуалö:

— Кысь, мöся, сэтшöм öгыр чеччыштіс одзö асылнас пач лонтігöн да... Кодкö, мöся, ыджыд гöсь локтас... Но, дона морт, лыбин на жö гортланьыд волыны?.. Эсы ылнасяньыс... Кöдзалöм позсьыныд ставныд лэбовталіныд да некор сэсся он и волöй... Бур на кöть, ловйöн суин менö... Мöйкö бöръя каднас ёнджыка нин понді висьöдчыны. А тайö ёртыд нö?

— Ме карын олысь, — шуис ёна жö нормöм сьölöма Жельнöг Вась.

— Годöк сія менам, Армияö коркö öтлаын ветлім! — шуис Хохол Йöра Саш. — Машинанас со гортöдз вайöдіс. Ачыс Палаззяын чужлöма...

— Но, бур морт тай! Но, пасибö! Öнія кадъясö вед öддьöн пö дона татшöмторыд султö... Но, Öльöксанушко! Бара на тай ловъя синмöн видзöдлі ме тэ вылö... Тшöтш и мамыд да батьыд пыдди...

— Миянлы, тьötуш, машинасö колмас пыртны забор саяд, — шуис сэсся Хохол Йöра Саш.

— Пыртам, дерт но, гажöй! — ыркалыштіс синвасьыс почö. — Ылла вылас вед ог кольö... Öні вед ылла вылад, дзебтöгыс, немысь-немтор оз позь кольны. Юрнас и кокнас пырысь-пыр нöбаланыс...

Зумыд öдзöса забор сайö пыртісны да местітісны машина. Жельнöг Вась пондіс видлавны иганъяссö. Хохол Йöра Саш, тьötушыскöд сывйыштчömöн, мöдöдчис кайны джуджыд кильчö поскöд. Выліас сувтовкерліс, бергöдчылöмöн выльысь на гöгöр видзöдліс тасянь ылöдз тыдаланасö. Да сэтшöм тöдсасö! Да и кутшömакö вунöдыштлöмасö нин... И лов вылас бара на выль вынöн ылькнитчис синваöн сьöктöдöм норлун. И виччысьтöг томдырся нор сьылан сödзödчис лов вылас да пондіс весиг лад ногöныс ливкъявны:

Важиник нин ковтаа,
Анькытш сера чышъяна,
Дзориник да мусаник
Паныд воö мам...

Мам!.. Дерт, абу дзик мам... Мамыслӧн чойыс... Но ӧд сылӧн мыйкӧ эм жӧ мамыслӧн кодьыс...

Пырисны керкаӧ... Ставыс на тані важ кодь, быттьӧкӧ быд ногыс нӧйтчысь-пессьысь олӧмыс дыр кежлӧ сувтлӧма татчӧ. Веськыдвылын ыджыд пач, сы вылын, паськыд паччӧрас, корсюрӧ узьмӧдчылігъясӧ, пӧсь подйыс вылын Йӧра Саш бура шонтыліс пӧрӧдчигъясӧ да кылӧдчигъясӧ кынмалӧм мышсӧ-коссӧ. Шуйгавылын паськыд пу кровать, мед тані шойччысьяслы ковтӧгысджык не садьмӧдавны пытшкӧс жырйын узьысьясӧс. И сэні куйлывліс жӧ Йӧра Саш, ачыс сійӧ нюжвидзӧ гӧн вольпась вылын — дядьыс бур вӧралысь вӧлі, да став юрлӧсыс и вольпасьыс пӧтка гӧнӧн налӧн топыда тӧбӧма, — а дядьыс вочамоз пуксьӧма паччӧр пос вылӧ, гартӧ да ӧзтӧ кыз чигарка, кыкнанныс гажакодьӧсь, дыртӧ ӧз аддзысьлыны да, юисны еджыд вина доз, сьӧлӧмъясныс ырзьӧны, юр вемныс сӧдзӧма-воссялӧма, буретш и лӧсялӧ гажныс быром бӧрын быдтор йывсьыс варовитны, важсӧ казытылны, ӧніясӧ дивитны, Мирыслӧн быд ногыс йӧйталӧмӧн шензьыны... Да, кӧть быттьӧкӧ и сувтӧма тані кадыс, но тай ассьыс уджсӧ керӧма жӧ нин: ыджыд-бур мывкыда, дзор юрсиа-тошка, кызкодь ныр-вома дядьыс со оз нин сувт сылы, ылі муясысь воӧм Йӧра Сашлы воча... А водзӧсӧ сэсся ыджыд пачводз, кылт, торйӧдӧма гырысь сера ситеч занавескаӧн. Сэні, дерт, кызвыннас, тьӧтушыслӧн овмӧсыс, быд пӧлӧс дозмукыс да тасьті-паньыс... Ен ув пельӧсын сёян пызан, и сы весьтсянь пырысьяс вылӧ жугылякодь видзӧдӧ — код тӧдас мый дыра нин видзӧдӧ! — сьӧдасьӧм чужӧма Ен-мам...

— Да вед, гажӧй, коліс юӧртны кыдзкӧ! — важ моз на лэчыд и вына гӧлӧснас шуалӧ сэк костi тьӧтушыс. — Видзӧд, немтор менам эз лӧсял тіянӧс гӧститӧдны!.. Часлы, кӧть сола сельги да мӧй да лӧсьӧдышта, картупель да... Воддза пӧжасьӧмысь со кымынкӧ кӧрӧвай кольӧма да... Дерт, дядьыд кӧ ловъя вӧліс, сьӧла шыдӧн да ас чериӧн эськӧ век нин номсӧдліс... Сэсся вед и, сылӧн кулсьӧм бӧрын, мӧссьыд колмис жӧ орӧдчыны, йӧлтӧ вотькытӧгыд пызан вылад сёянюаныд ёна жӧ тай гӧльмӧ.

— Эн тӧждысь, тьӧтуш! — норлуныс пырыс пондіс кыпъялыштны Хохол Йӧра Саш. — Миян со ыджыд сумка тыр быдсяма сёяныс эм. Юаныс и!

Сэсся и кык ёрт пондісны лэптавны пызан вылӧ гӧснеч! Хохол Йӧра Сашӧн Украинаысь на вайлӧм, куш ӧти видзӧдлӧмсьыс дульватӧ пычкысь ас вӧчӧм калбас, бур сёркни гырся гӧрд помидор да шонді нюмӧн кыза банйӧм яблӧк. Да весиг сӧдза-вижова югвидзысь коньяк доз! Да тшӧтш и карса преник да печенньӧ. Да весиг и кутшӧмкӧ пирӧгъяс на.

Тьӧтушыс Хохол Йӧра Сашлӧн сӧмын окйӧдліс да акйӧдліс татшӧмторъяс вылад видзӧдігӧн. Да тэрмыштчис пуктыны самӧвар.

Сэсся и кузь туй бӧрын, сымдатор нин тайӧ кузь лунтырнас аддзылӧм да кывлӧм-тӧдмалӧм бӧрын, воысь ёртъяс пуксялісны пызан сайӧ. Тьӧтушыс эськӧ кӧсйыліс пуксьӧдны Хохол Йӧра Сашӧс ӧшинь дорӧ, дядьыслӧн век пукавланінӧ, но мӧдыс пыксис: ог пӧ, дядьлы пӧ кисьтам вина румка, да мед быттьӧ тшӧтш пукалӧ миянкӧд. И Хохол Йӧра Саш пырис пызан саяс, ен ув пельӧслань, кӧні, мыйӧн помнитӧ асьсӧ, век нин пукавлывліс тані гӧститігъясӧ.

Помасьӧ гожся этшӧн на кузь лун. Азыма дзужгӧ ыджыд важ самӧвар. Найӧ сӧмын куимӧнӧсь керкаын. Сёрджык нин кадыс да, талун гашкӧ и некод нин оз ло сэсся выль воысьыс. Дерт, бӧртиджыкъясӧ, тӧдмаласны ылі гӧстьяслӧн мыччысьӧм йылысьтӧ да, кодсюрӧяс пыравтӧг оз овны...

Хохол Йӧра Саш кисьталіс вӧр ёль рӧма югыд-вижов винасӧ стопкаясӧ, сувтіс да шуис:

— Вай талун медводз юыштам усьӧмаяс да кулӧмаяс вӧсна. Миян рӧд помъясысь став Мунӧмаясыс вӧсна. Мед, кӧні кӧть эз куйлыныс да узьныс найӧ, ӧтлаасиныс налӧн ловъясыс миянкӧд, ловъяясыскӧд на...

Жельнӧг Вась тшӧтш сувтіс, весиг и тьӧтушыс, Кирилльӧвна, сувтіс жӧ, чышъян помнас пондіс чышкавны бара на пырысь-пыр жӧ вазьӧм синъяссӧ. Да шуис жӧ:

— Локтӧ талун ставӧн миян ордӧ. Пуксьӧ миян пызан сайӧ. Чӧскыд сёян-юан дінӧ. Со кутшӧм празьник тай талун лоис миян. Ӧльӧкыд, гажӧйыд, кыськӧ Енвелтсьыс моз бара на тай усис гортӧ...

Юыштісны да, мудзӧм вывсьыныс, бур сёян выть воссис кыкнан воысьыслӧн, азыма пондісны нятшкыны. А тьӧтушыс кыкнан кинас кутӧмӧн кыпӧдіс румкасӧ, Хохол Йӧра Саш казявтӧг эз ов, мый тадзисӧ сійӧ вӧчӧ киясыслӧн дзӧрыштӧм понда, пӧрысьмӧма жӧ нин тай мортыд, эстшӧм вынаӧн вӧлысь кияс кӧ, быдторсӧ вӧчны вермылысь кырымъяс кӧ нин пондӧмаӧсь дзӧрны. А мӧдыс, дерт, казяліс жӧ племянникыслысь таысь шемуныштӧмсӧ, дорйысьыштіс:

— Со вед, гажӧйяс, кытчӧдз олан — кырымъясыд лючки оз пондыны кылзысьны...

— А тэ, тьӧтуш, бур винасӧ помӧдзыс гулькнит, да и понданыс кылзысьны, — сьӧлӧм сетӧ Хохол Йӧра Саш.

— Зачесьыс ёна лыбис да... Тэнӧ, гажӧйӧс, бара на култӧдз аддзылі да, колмас и эм юны... Но, бласлӧ Кристос, сё пасибӧ тіянлы, мӧй пыринныд ме ордӧ да со татшӧм пызан лӧсьӧдінныд. — И юис. Да эз и ёнасӧ чукрась. Гӧрд помидор чӧлӧс вомас сюйыштіс да чӧскыд-пырысь пондіс нёнявны шочмӧм пиня вомнас.

А кык ёрт нӧшта на лӧдсыштісны лунвыв вотӧсысь — юмов виноградысь пычкӧм, быттьӧкӧ кыдзкӧ меліа чорыд, но небыда босьтысь винасӧ, и лӧсьыд налы лои. Туйвывса мудзьясыс-тӧждъясыс личалісны, вир-сӧнныс тшӧтш небзис да личаліс. Хохол Йӧра Сашлӧн синваӧн сьӧктаммылӧм лолыс тшӧтш сӧдзис да кыпъяммис. Талунъя став аддзылӧмаыс, гажтӧмтчысь лов вылас босьтӧмаыс ӧні чайтсис сылы торйӧн нин мусаӧн да коланаӧн. Сэтшӧм коланаӧн! Ёна жӧ бур, мый тадзи воисны карсянь!

Сэсся найӧ, шойччыштігмоз, пыралісны уна ӧшиня ыджыд югыд пытшкӧс жырйӧ, медводз пондісны видзӧдны стенысь, рама стеклӧ улысь фотояс. На вылӧ куш ӧти видзӧдлӧмысь Ылі Муысь татчӧ веськалӧм Хохол Йӧра Сашлӧн кыдзкӧ выль ногӧн бара на пасьмуніс-воссьыліс сідз нин чур-чермунӧм лолыс, ылӧ кольӧм том кадыс чардби югнитӧм этшӧн дзенавліс-мыччӧдчыліс, и олӧм вояс сайӧ кыза нин саявлӧм важ олӧм-вылӧмыс, и ставыс, ставыс...

Унакодь фото сійӧ мӧдӧдліс татчӧ армияын служитігӧн на. Со тай нӧ, сулалӧ и пукалӧ вылын-паськыд морӧсъяса артиллерист, салдат, а сэсся сержант, а сэсся и старшина, кушӧдз шыӧм юрсиа и тӧдчана гыӧн лайковмунӧм мича юрсиа... Коркӧ тай вӧлсьылӧма томнас да вынанас, мичанас да шыльыднас, гажа синманас да кыпыд ныр-воманас...

— Но, вокӧ, тэ тай бур олысь этшӧн тшӧтш жӧ олан тайӧ кыпыд керкаас! — шуис Жельнӧг Вась. — Бур, мый татчӧ тшӧтш мӧдӧдалӧмыд фотоястӧ! Ӧні со кадыс быттьӧ вешйӧ син водзсьыд...

— А кодлы сэсся мӧдӧдан? — ышловмуніс Хохол Йӧра Саш. — Мамӧ эз нин вӧл ловъя. Вокъяс вочасӧн жӧ тшӧтш нин пондісны муналны Армияас. Тьӧтушлы толькӧ и колис... Да, дашкӧ, кымыныскӧ ӧти ныллы... Кытчӧдз верӧс сайӧ эз пет...

— "Ӧти нылыс" важ фотовывсаыд?

— Сія... Мамӧс дзебигӧн ёна отсасис да жалитіс менӧ... А ыджыд шог дырйиыд кодкӧдкӧ панысьӧмыд, буракӧ, ёна и дыр кежлӧ мӧрччӧ мортыдлы... Сэсся и мича сійӧ вӧлі. Еджыд чужӧма да кыпыд сьӧд синма, чим сьӧд юрсиа, матын серама... Кардорын ӧтлаын велӧдчыштігӧн не этша "подручки" шывъявлім Павлин Виноградов нима помтӧм уличӧд... А сэсся петам паськыд ота Двина дорӧ, мӧдар берегыс оз тыдав... Сія сьӧкыд гожӧмнас ыджыд шогӧс менсьым не этша пальӧдыштіс Тоняыс...

— Мыйлакӧ сэсся энӧ жӧ вермӧй нэмыд кежлӧ ӧтлаасьны сыкӧд? — газетӧ гижысь Жельнӧг Васьлы окота вӧлі водзӧ на юасьны та йылысь.

— Разöдіс да янсöдіс тай олöмыс... — ышловмунömön вочавидзис Хохол Йöра Саш. — Мийö тай сэки, йöйясыд, водзö олöм йылсьыс ёнасö эг думайтöй... Бöрыннас нин сöмын, ставсö дзугöм да ратшйöдлöм бöрын, пондалім судзöдчыны судзтöм гырддзаясöдз... Но мый нö бара на пондім ме йылысь байтны... Видзöдлам тшöтш муköд снимоксö...

Сардырся формаа, джуджыд папахаа да кузь сабляа ратникъяс пöвстысь, Хохол Йöра Саш индіс ёртыслы тьöтушыслысь да мамыслысь медыджыд воксö — Öльöксей вежайсö.

— Кызь арöсыс сылы абы на вöлöма, усьöма воддза миröвöй война вылын, — шогмöм ловрунас тöдчöдіс Хохол Йöра Саш. — Гöтрасьны абы удитлöма... А мöд вежайыс — Ваньö — со тай мича том чужöма да öчкиа, воюйтöма Гражданскöй вылын, Сибирын, Колчаклы паныд. Ловйöн кольлöма, велöдчöма инженерö да сэтöні и пондöма олны-уджалны. Весиг пö мамсö татысь босьтлöма дінас, köть эськö и челядьыс на абы лолöма. Но мамсö, бабушсö миянлысь, ёна пондöма кыскыны гортланьыс, нылъясыс дінö, да и бöр сетчас гортланьыс. Но, а сэсся пансис мöд миröвöй война, инженертö сэтчö тшöтш на жö нуаныс, köть и арлыдаöн нин, юяс вомöн наступайтысь войскалы посъяс нюжöдалны. Сэні сэсся и тшöтш пуктас юрсö... — Хохол Йöра Саш сувтовкерліс да нöшта курыдджыка содтіс: — Война дырйиыс тшöтш и бабуш кулсис... Миян мамö куліс нелямын витöднас... Да и сылöн эшшö на кык соч... Бура чашйис войнаыд миянлысь рöднымöс!

— Мый сэсся керан да он кер... — сьöлöм сетіс Жельнög Вась, керка стенсянь сы вылö уна лыда видзöдысьяс вылысь синсö вештывтög. Сэсся индіс ыджыдкодь торъя снимок вылö: — А со тайö, абу-ö батьыд тэнад?

— Тöдін тай! Но тай! — шензьытög эз ов таысь Хохол Йöра Саш.

— Тэнад томдырся кодь да... Ёна мунö... Быттьö тэнад, öніяыслöн, пи...

— Öні меным батьöыс пи вылö и туйö... — ышловзьömön шуис Хохол Йöра Саш.

Йöра Сашлöн том батьыс видзöдіс на вылö лöнь мича чужöма, веськыд ныра да быттьö рисуйтöм лöсьыд вом доръяса, паськыд кözыра картуза да юр йылöдзыс боки кизьяса дöрöма.

— Да, дзик на зон кодь и эм тані сійö, — шуис Жельнög Вась.

— Буракö, комынсьыс неуна петыштöма, — шоналö и нормö Хохол Йöра Саш. — Орс-са начальникöс вежысьöн сэки вöліс... Кыдзкö тай пуктылісны шань да вежавидзысь морттö, köть эськö и ыджыд грамотаа эз вöл... Сійö ме серти асьсö кутысьджыкön вöліс... Месö вед, ачым, буракö, чирышджыкön лои... Олöмыс сэтшömнас дорис-керис ли... Война пансьöм бöрас регыд босьтісны жö батьöс фронт вылö да регыд и вошис...

— А мамыд нö коді тані? — лöня юаліс Жельнög Вась.

— Мамöлöн немся фото абы... — бара на курзис голя помыс Хохол Йöра Сашлöн. — Сылы, коньöрлы, буракö некор вöлі снимайтчынысö... Батьлöн война вылö мунöм бöрын öтнас колис куим пикöд. Комын вит арöсаöн... Олöм дінас лючкисö веалтöм на... Ёнджыкасö том верöсыс вылö мыджсьыны велалöм... А сэсся войначöжся сьökыд вояс... Тшыгъя вояс... Шог вояс... Йöзыслы, кодлöн батьясыс бöр бергöдчалісны, Победа бöрын олöмыс бурланьö вöрзис... А миян батьным эз лок, ни мамöным война помасян воас эз ло... Но да вед эг тай öтнанымöсь ми вöлöй татшömъясыс...

Газетö гижысь Жельнög Вась татчö зэлыда мурчнитіс пиньнас. Да шуис:

— Да, збыльысь, мыйся нö олöм ми тайö олам! Öтарö война! Дедъясöс и батьясöс олігкостіныс виöны! И весиг том мамъясöс помалöны! Тадзинад кыдз нö сэсся челядьыслöн олöмыс оз пазав!..

— Да, ёртö, сьökыда колмис миянлы олны!.. — вочасö курыда ышловзис та вылö гортланьö Ылі Муысь воöм Хохол Йöра Саш. — Да вед сэсся и миян челядьнымлы некутшöм кокньöд тай эз жö ло! Оз кö сьökыдджык на найöлы ло!

А тані со, тьӧтушыскӧд орччӧн, пукалӧ Керка Айыс. Чукырӧсь ыджыд кымӧс весьтас шочиник дзор юрсиа, увланьыс векнялысь шырӧм уска-тошка чужӧма, пинжак морӧсас "Краснӧй Звезда" ордена да медальяса. Тӧдчӧ: пӧрысь нин мортыс, но уна аддзылӧм-тӧдлӧм, сьӧкыд син лапъясӧн кыза личкӧм пӧлӧсакодь тӧлка синъясыс видзӧдӧны век на шаня да кыпыда.

— Чужӧмыс тай сылӧн нач Лев Толстойлӧн кодь! — чуймыштіс газетӧ гижысь Жельнӧг Вась.

— Казялін? — долыдмис таысь Хохол Йӧра Саш. — Ме ачым коркӧ дядьыслы казьтыштлі жӧ та йылысь... Но шуны кӧ нин: ӧддьӧн тӧлка морт жӧ вӧлі сійӧ! Либӧ, кыдзи ачыс сійӧ донъявліс татшӧмкодьяссӧ: "О-озыр морт!"

— Озыр?

— Сідзи вӧлі сійӧ ошкӧ: "О-озыр юр вема, вына гӧлӧса"... Сы йылысь ме уна быдторсӧ верма висьталны тэныд. Ме сійӧс, позьӧ шуны, водзӧн усьлӧм батьысь серти ёнджыка тӧда...

— Гашкӧ и висьтасьыштанныд тьӧтушыдкӧд ӧтлаын? — пыр жӧ вугырасис татчӧ газетӧ гижысь.

— Сизимдас витӧд воын, тулысъявылыс гортӧ отпускӧ волігӧн, ме весиг гижлі сы йылысь район газетӧ. Тэ моз жӧ редакторыс, томдырся ёрт жӧ, пондіс дзайгыны: вай гижышт да гижышт Яг Иван йылсьыс Победа лун кежлӧ, тэ медбура тӧдан сійӧс. Мед том йӧз лыддьӧны да велӧдчӧны олны. Но, ме и чӧлталышті ӧттор-мӧдтор.

— Чайтан, эм на сійӧ газетыс?

— Став сэтшӧм кабаласӧ тьӧтуш тай эськӧ видзӧ вӧлі пызан йӧрас да.

Бӧртиджыкнас пондісны корсьны, да ӧд и сюрис тайӧ газетыс, весиг не ӧти, а быдса куим.

И со мый лыддис сэтысь газетӧ гижысь Жельнӧг Вась.

18

"Вӧралысь, крестьянин, салдат"

Эмӧсь йӧз, кодъяскӧд аддзысьлӧмысь да ӧтлаын олӧмысь, ӧтлаын мыйкӧ вӧчӧмысь да сёрни-басниысь морт тӧдчымӧн вежсьӧ, вежӧраджыкӧн да сямаджыкӧн лоӧ, пондӧ пыдіджыка да паськыдджыка мӧвпавны да унджык рӧмӧн петкӧдчыны олӧмас. Меным татшӧм мортнас тшӧтш вӧлі Яг Иван, Иван Николаевич... Ми сыкӧд ӧтлаын вӧралны ветлывлім и мыйсюрӧ уджавлім-керлім, унаысь пукавлім винаа и винатӧм пызан сайын, быдтор йывсьыс сёрнитлім. И быдысь ме тӧдмавлі сысянь мыйкӧ выльӧс, олӧм-вылӧмсӧ и паськыд мирсӧ выль ногӧнрӧмӧн восьтанаӧс. И век ме шензьылі ас кежысь — мыйта жӧ аддзыліс да нуис ас вывтіыс, мыйта тӧдіс да сяммис вӧчны тайӧ мортыс. Тайӧ вӧралысьыс. Крестьяниныс да салдатыс.

Мыйӧн помнита, век менӧ нимкодьмӧдліс налӧн, Крестин гӧтырыскӧд, гажа керканыс. Ӧткодь шыльыд-кыз керйысь чача моз тшупӧма, джуджыда писькӧдӧм югыд ӧшиньяса, вылын кильчӧа, кыз пӧвъя топыд ӧдзӧса, бура топӧдӧм плакаа йирка-джоджа — некутшӧм костӧ лэчыд пурт йыв оз тӧр. И дозмук тыра мича-ён шкапъяс сулалісны и ӧшалісны керкаын, мышка и мыштӧм сэтшӧм жӧ зумыд джек-улӧс вылӧ позис пуксьыны. Лӧсьыда тэчӧм ыджыд пач и галанка пач сетісны тырмымӧн шоныд, пӧжалісны нянь и пуисны шыд. И весиг, мед ковтӧг озджык сісьмы ӧшиньыс сывлігъясӧ, ваыс тюрис-визувтіс векньыдик ӧшинь воргаӧд ортсы дозъясӧ.

Куд кодь керка! Пелькиник чача кодь шоныд-югыд поз!

Яг Иван гозъя керкасӧ асьныс лэптылӧмаӧсь гӧтрасьӧм бӧртиыс. Пӧрысьмӧм батьыс Иванлӧн вӧлӧма нин сӧмын кутшӧмакӧ уставитысь пыдди. Керсӧ пӧрӧдлӧмаӧсь Тямса гулыд ягысь, ылі ягысь, петкӧднытӧ абу кокни вӧлӧма, но сы пыдди — вӧсньыдик болоня да вый-сирӧд

пытшкӧса; вичко жыннян кодь гора пожӧм. И вевттьӧмаӧсь керкасӧ сэні жӧ лӧсйӧм кыз-сирӧд плакаӧн, и со — уна дас во нин сулалӧ, да пытшкӧсас ва войт абу на войтыштлӧма.

Кутшӧм мастерӧсь вӧліны коми йӧз черӧн да пуртӧн керасьны-вӧласьны, стружӧн и гогынӧн Енмӧн сетӧм керйыслысь югыдсӧ да синтӧ пӧртысь мича сersӧ восьтыны. Яг Иван вӧлӧма медсямаяс лыдас. Да и сой выннас, коді сэтшӧма колӧ керасигад, этша йӧзлы сетчылӧма. Ставсӧ сійӧ керис тэрмасьтӧг, уна пӧв водзвыв бура мӧвпыштӧмӧн да муртыштӧмӧн. Ӧтиторсӧ сійӧ некор эз керлы кыкысь!

Но медыджыд гажыс да олӧм шудыс Яг Иванлӧн век жӧ вӧлі Вӧрын. Сё муса Пармаын!

Ӧтчыд сійӧ меным та кузя шуис:

— Ме войнаяс пыр муні, вирсӧ и дойсӧ уна аддзылі, морт лёкалӧмсӧ, и ог лыддьы ачымӧс Енлы ёна эскысьӧн. Но ме и гӧгӧрвоа Енлы эскысьсӧ — кутшӧм лов кылӧмӧн сія пырӧ югыд-гажа Вичкоас. Гажа вӧрас ме быдысь пыра сідзи кымын жӧ — югзьӧм-кыпалӧм лолӧн! А сэсся и выльысь быттьӧ томмыла-ёнмыла сэні. Кыпыда лолавсьӧ меным. Кодкӧ бӧрся кыйӧдчигӧн став мукӧд тӧждысьӧмыс вунлӧ. Сӧмын колян тэ да Пармаса лэбалысь либӧ котралысь. И коді вежӧраджык да мудерджык, сія и лоӧ вермысьнас. И шензьыныд он вермы, кутшӧм шыльыда да гӧгрӧса ставыс лоӧма вӧр-ваас. И быд пу — некор эн вунӧдлы тайӧс, Сашӧ! — быд пу, сы дінті мунігӧн, кыдзкӧмӧйкӧ сетыштӧ тэныд ассьыс вынсӧ, кутшӧмкӧ ассьыс югӧр дзалкнитӧ тэнад вир-яйӧ да тшӧтш и лолыд вылӧ. Да-да, пиӧ, сідзи и эм! Миян пӧльяс и налӧн пӧльясыс сідзи чайтлӧмаӧсь. И ме ачым сідзи жӧ чайта и кыла! Быд ловъя пу мӧйкӧ сӧстӧмӧс да югыдӧс дзалкнитӧ быд ловъя ловлы!

Мыйта быдторсӧ висьтавліс сійӧ вӧрын лоӧмторъяс да аддзылӧмторъяс йылысь.

Ӧтчыд муна пӧ вӧлі лямпаӧн топалыштӧм нин лым вылті, чатрася кыдзьяс вылӧ — оз-ӧ пукавны гарйӧн чӧсмасьысь таръяс. И виччысьтӧг казялі: водзын, лым вылас, сьӧдвидзӧ гӧрд синкыма чукар. Ӧддьӧн ыджыд сьӧд чукар! Мӧй, меся, лоӧма сыкӧд? Мыйысь чергысьӧма татчӧ? Матыстчи да малышті: — шоныд на, весиг пӧськодь на, буретш тайӧ сутшас на и мыйкӧ лоӧма. Видзӧдлі гӧгӧрыс — тулан кок туй дінсяньыс чепӧсйӧма. Дерт, рӧзбойникыд меысь повзис. Но кыдзи нӧ сія сибӧдчӧма чукарыс дінӧ? Мӧдыс вед абу жӧ сэтшӧм йӧй, мед дінӧдзыс сибӧдны ёсь пиня-гыжъясӧ. И восьсаинын, кушин шӧрас кымын, небыдик пожӧм понӧль лыскӧн чӧсмасьӧма. Но дивӧ тай! Некӧн оз тыдал сибӧдчан кок туйыс... Кытшолті гӧгӧр и вӧлись казялі. Вӧлӧмкӧ, туланыс воськов комын сайсянь борсьӧма-кыссьӧма лым ултіыс. Да, лым ултіыс! Сідзкӧ, водзвыл артыштӧма уян визьсӧ. Да ылӧдз-ӧ колӧ сылы тадзисӧ борсьыны-чашйысьны том-тшӧг лыскӧн чӧсмасьысь чукарӧдзыс. Да мед эськӧ и эз ползьы сія гыжйӧн лым чарскӧмысь. Сэсся и виччысьтӧг быйкнитӧма кыз лым улсьыс да сатшкысьӧма ёсь пиньнас ён лэбачлӧн кыз голяӧ, юр ултас моз.

— Ме пырысь-пырсӧ ӧддьӧн рад лолі, мый лыйтӧг шедіс пуд джынъя "тар", — помаліс тайӧ висьтсӧ пӧрысь вӧралысь. — Но сэсся и меным яндзим лоис туланыс водзын сылысь кыйдӧссӧ мырддьынысӧ. Вед кутшӧма вийсис мортыс!

— Сэсся нӧ сідзи и бӧр колин али мӧй чукарсӧ лым вылас?! — шензя ме.

— Коли. Меным вед шыльыд кыса лызь вылад да пищальнад сюрис на гоз тар. А сылысӧ, кыдзи? Тӧлнад вӧр пемӧсыдлы ӧддьӧн сьӧкыда шедӧ сёяныд. Меся, мед чӧсмасьӧ да чӧжӧ вынсӧ сэтшӧма мудеритӧм да вийсьӧм бӧрас. Мед водзӧ рӧдмӧдчӧ. Асьсӧ ме ӧні сійӧс, дона куӧс, понтӧгыд ог жӧ нин вермы кыйны-а. А арнас, выль рӧдсьыс, дашкӧ и кодӧскӧ бара на лыя.

А водзӧ кӧ сёрнисӧ нуӧдны ыджыд сьӧд чукаръяс йывсьыс, то ме ӧтчыд ас синмӧн аддзылі, мыйта вӧлі кыйӧма найӧс Яг Иваныс. Кызьӧс кымын! Ставыс, позьӧ шуны, меж гырсяӧсь...

Вöлі сэки война помасян тулыс. И йöз вöліны дзикöдз нин бонзялöмаöсь кузь война чöжыс тшыгъялöмысь да вынсьыс вывті вийсьöмысь. Унаöн и кулалісны. Фронт вылысь бöр пондісны воавны ловйöн кольöм пöрысьджык салдатъяс.

Бöр воис гортас и киас ранитчылöм Яг Иван. И мый жö сійö аддзö дона-муса гортсьыс? Гötырыс, Крестиныс, омöльтчöма, лыыс да куыс кольöма, öдва нин довъялö. Ыджыд пиыс сыысь на омöльджык, лыясыс пö пондöмаöсь висьны, ловъя вывсьыс на сісьмыны. Муköд рöдняыс, сы лыдын и миян мамö, ёна жö омöльтчöмаöсь да висьöны жö. А коді отсалас? Коді чöсмöдыштас лючкиджык сёян-юанön? Турун сора сёянысь ötар? Челядь быдönлön посниöсь на, а батьясныс война вылын усьöмаöсь. Сідзи и эз удитны батьясныс велöдны пиянсö көть нин шуам лючкиджыка кыйсьыны вöр-ваын. Öд сійö жö мудер тулансö кыйны кутшöм сям колö. Либö койт вылысь сьöд чукарöс лыйны. Да öд, медводз, колö на нöшта корсьны да аддзыны паськыд вöрсьыс дозмöр койтсö! А сэсся и, шуны кö нин, коми дядьясыд тулыснад водзті эз вöравлыны, тулыснад вöр пöткаыд рöдмöдчыны пондö, öти лов панö нёль-ö-вит выль лов, мед найö быдмöны арöдзыс, ёнмöны-шылялöны, сэки сэсся понмön да чöскön-лэчкön позяс кыйсьыны. Та понда дозмöр койт вылсьыд кыйны ас ногыс койтысь чукарöс быд вöралысь эз на и куж.

А Яг Иван ловйöн бöр локтіс немечköд война вылысь — коймöд война вылысь нин! — и сылы быть колö вöлі кыдзкö мездыштны дзикöдз нин нярмöм-бонзьöм рöдвужсö. И мортыд пырысь-пыр жö мöдöдчас Кузь-Ёльса важ койтъяс вылö, кодъясöс сійö водзтіджык нин тöдліс. Векни визя кöрт туй сэки вöлі нюжöдтöм на, вöр-ваыс лöньыштöма воддзаджык пöрöдчömысь, пöткаыс бура рöдмöма кольыштлöм на паськыд ягъясас. Но, дерт, кызь гögöр километр ковмас мунны подön.

Каяс Кузь-Ёляс Яг Иван, сэсся и гоз-мöд асылön дітшйöдлас кызь гögöр чукарöс да öшлас овтöм важ баракса джодж улö.

Дерт, койт вылсьыд сьöд чукартö кыйöмыд абу жö дзик сыысь пуöм чöскыд шыд панялöм кодь! Бöртиджыкнас ме и ачым веськавлі жö татшöм гаж вылас, лыйлі жö чукчисö да тöдышта, кыдзиджык да мыйджык керсьö сэні...

Лунысön на воöдчан матö койт дінöдзыс, гусьönикön, мед нин ковтöг некодöс не полошуйтны, узьмöдчан сэтчö, неыджыд би дорö, көть эськö и, шуам, кутшöм нин сэк узьöм, неуна сömын и вугралыштан дженьыдик тувсов вой шöрсö, мудз кокъястö веськöдыштан, лоана кыйсьöм йывсьыс бурджыка мövпалыштан. А сэсся мыйön пондас муртса лöзалыштны асылыс, сувтан кок йылö, пищальтö зарядитан...

А сэсся и асъя чунök вöрас кылыштас сьölömыдлы сэтшöм дона да муса трещнитöм. Локтöма медводдза чукар! Кыйсьысьыдлы ёна жö бур, мый найö век ötилаö волöны гажöдчынысö!

И ловтö топöдömön, виртö кыдзкö-мыйкö кутышталömön, мед эз сэтшöма гыпкы сійö сьölömад да эз повзьöд водз сьылысьöс, кань-каньön гусьönикön, пуяс сайö саймовтчылömön, пондан сибöдчыны сы дінö. Буретш да дженьыдика трещköдчигас кымынкö воськов чепöсйыштан. Сэсся чукарыслön мыйкö дыра кежлö лöньлöм бöрын тшötш сувтланлöньлан. И бара водзö!.. А сэсся и казялан ыджыд пожömлön восьсакодь ув вылысь Асьсö! Гöрд синкыма юрсö вылö лэптöма да, ыджыд бöжсö паськöдöма да топсьöдö-казитö ötарö-мöдарö. Ме пö и эм!

А эськö Енмön сетöм мичлун жö и эм да! Дивö и мойд! Торйön нин асъя кыаön ломзьöдыштöм вöр-пу весьтас. Да зарниön вижöдысьгöрдöдысь Енкола весьтас...

Но öд миянлы медъёна колö нинömön öткодявны позьтöм вöр көра чöскыд шыд да яй!..

Некор ог вунöд, кутшöм синмön видзöдім ми, зонкаяс дядьнымлön татшöм кыйдöсыс вылö. Миян водзын Ыджыд Вöралысь кыпöдчис, позьö шуны, Тöдысь Тун ыджда öдз.

А сійӧ, дерт, казявтӧг оз ов миянлысь шенмунӧмӧс, аслыс тшӧтш нимкодь, мудера вашъялыштӧ Лев Толстойлӧн кодь чужӧмыс. Коді пӧ мыйта верманныд, лэччӧдӧ гортад, пӧтка шыднас мед ёнмӧдчыштӧны чоя-вокаыд да мамъясныд.

Ми вӧлім куимӧн, воча вокъяс, быдӧн сӧвтім нопъясаным нёль чукарӧн. Буракӧ, пудйӧн-джынйӧн кымын лои, дерт, сьӧкыд вӧлі та мындатӧ сы ылнасяньыд петкӧдны, но чӧскыд-пӧтӧс вӧр сёянсьыс водзын лоан шудыс содтіс миянлысь выннымӧс. Асьным вед ми эгӧ велалӧй тадзитӧ кыйсьыны, эгӧ кужӧй, некодлы вӧлі велӧднысӧ, да и некор вӧлі миянлы пищальнас вӧрті шалъялнысӧ — колӧ кер пӧрӧдны да му-видз вылын гӧрны-ытшкыны. Ачым тай ме сэки лесопунктысь вӧзйысьлі гортӧ лун куим-нёль кежлӧ, мед мыйсюрӧ отсыштны мамӧяслы керка-карта гӧгӧрын.

А сэсся и бӧртиджыкнас Яг Иван, дядьным, тшӧтш пондіс велӧдыштавны миянӧс вӧралнысӧ. Кор аслыс кад сюрӧ — ӧд сылы ковмис жӧ босьтчыны уджӧ, — да кор миян мырсьӧманым кутшӧмкӧ кост сюрӧ. Дозмӧр койт вылад нуӧдліс и весиг йӧра кыйны босьтліс.

А коркӧ ӧтчыд нӧшта ӧти племянник сылӧн — Микол нима — вина доз дінын ӧтлаын пукалігӧн висьтасис:

— Ӧти арӧ мийӧ сыкӧд ыджыд кӧинӧс кыйим... Но ме ог нин ponды висьтавны, кыдзи ми сійӧс асланым понмӧн ылӧдлім... А сэки тай, война дырйиыс да и бӧртинас на, кӧиныс ӧддьӧн ёна вӧлі рӧдмӧма, кӧзатӧ вӧлі весиг вӧр посёлок гидйысь джагйӧдлӧны, понтӧ веськыда кильчӧ помсьыд тшапнитӧны... Но, лыйим мийӧ сійӧс, домалӧм увтчысь пон дінад воӧматӧ. Ӧддьӧн радӧсь асьным, премия сетасны, пызь сетасны... Пока кулим да мӧй да, ёна нин пемдіс, немтор эз ponды тыдалны. А вӧрыс тӧдтӧм, меным тай тӧдтӧма-а... Мый керны? Вежай, меся, вай би пестам да узьмӧдчам татчӧ.

Позьӧ пӧ, дерт, и узьмӧдчыны, но тай ёна кӧдздӧдӧ вой кежлас, а менӧ пӧ война чӧжыс дышӧдіс нин омӧлик бипур дорын кын му вылас кынмалнысӧ. А тасянь пӧ верст куим сайын кер чомлы колӧ лоны, мунам пӧ сэтчӧ, горсӧ ломтыштам да и шоныдінас бурджыка узям. Ог тӧд, меся, кыдзи мийӧ татшӧм пемыднас кер чомсӧ аддзам...

А сійӧ, вежайыс, перйис зепсьыс югзьысь чутъяса маткасӧ, видзӧдліс. Выліын дзирыда пӧртмасьысь кодзулъяс вылӧ видзӧдліс. Сэсся босьтім ыджыд кӧин кутӧ да и мӧдӧдчим. Пӧшти час чӧж кытчӧкӧ мунім сап пемыдас, кыдзи сӧмын синнымӧс эг бытшлалӧй увъясас да кокнымӧс эг чегӧй колодаясас. А сэсся и веськыда зурасим кер чом вылас!

— Да?! Но дивӧ тай! — шензьымӧн шензьӧ став пукалысьыс. — Кыдзи нӧ эськӧ?

А сійӧ, дядьным, Яг Иван, кӧрыштліс чукырӧсь паськыд кымӧссӧ, наяна гыгнитіс да шуис:

— Ме мындасӧ шӧйтӧй-уялӧй вӧрӧдыс да сэки вӧлись гӧгӧрвоанныд.

А гӧтырыс сылӧн, Крестин, миян тьӧтушным, содтіс-стӧчмӧдіс татчӧ:

— Да вед сія быд пожӧм тӧдӧ вӧрсьыс! Быд пу! Не тӧлькӧ синнас видзӧдлӧмӧн тӧдӧ, но и кырымнас малыштӧмӧн...

Тӧдӧ Яг Иван не сӧмын ловйӧн сулалысь пусӧ, но тшӧтш и сійӧс, код пуысь мый медбура артмӧ: кодӧс колӧ керка стенӧ пуктыны да югыда лӧсйыны, кодысьджык сирӧд тьӧс плака перйыны, кодысь кокньыдик, ӧдӧба тювгысь пыж кокавны, мышка улӧс куснявны, чуман да кӧрзин вурыштны...

Шойччан лунӧ кӧ ті пыраланныд сы ордӧ гортас вина дозйӧн, пукалыштанныд ӧтлаын вӧр пӧткаа либӧ ю черuа пызан сайын, уна быдторсӧ на верманныд тӧдмавны тайӧ быттьӧкӧ и ньӧжмыд вӧраса мортыслысь.

Важ олӧм йылысь сёрнитігӧн шуас: — Няньыд (койгортса ногӧн — нень) миян Сыктыл йылса лыа муяс вылад некор ёна бурасӧ эз волы. Миян шӧркодь олысьыслӧн, бура куйӧдалӧмӧн, чукӧрмыліс коймӧд пайыс, мӧйта колӧ вӧлі ыджыд семьялы во гӧгӧр сёйӧм вылӧ. Со и

вöрыд мездыліс ми воксö, чöскыд-пötöс вöлöганад вед этшаджык и неньыд муно. Батьö миян öддьöн бур вöралысь вöлі! Сьöла поздыр вылад кö веськалас, ставсö вермас лыйлыны. Пуксигас борд шы сертиыс и писöктöм сертиыс вöлі веськыда воö лапъяс пöвстö дзебсьöм пöткаыс вылö. Но лэчкöн эз кыйлы сьöлатö — сідзисö пö ёна доймасьö, сэсся и шыр да сьödбöж вöрödöны. Лыйömнас вöлі, шонъяной, век медуна кыйö. Еджыд крупчатка пызь вылö мыйта нуліс купечлы, а мödыс сэсся юркарö, Питерö, мödödö. Сэкъясö пö тай сьöлаыд, еджыд чигнас, озырыслы дозмörысь ёнджыка на кажитчылöма... Öддьöн бур вöралысь эськö вöлі батьöыс, но тай вöралöм помсьыд эз жö озырмыл!

Гажмыштöм вывсьыс Яг Иван висьталас тіянлы, мый ас кадö ачыс тэчис став пачсö, дерт, Крестин гötыр отсögыс, ачыс вöчаліс öшинь рамаяс да стеклöаліс найöс, вурис гötырыслы и пиянысльі кром сапögъяс, мый таво бара на синіс-вöчис совхозлы кökъямыс ыджыд додь да уна мегыр... А öд веськыд киыс мортыслöн кыкысь ранитчылöма да и, böръяысьсö, чеглöм лы дінтіыс абу лючки бурдлöма, гырддза улödыс валяйтчан нöш кодь чукля лоöма. Но тай со кыдзкö-мыйкö быдторсö вöчö-керö.

Кылтса чипан позйын меліа-небыда сьылышталöны чипанъяс.

— Тулысъядорыд найö век варовджыкöсь лоöны, — шуö Яг Иван, — век мичаджыка сьылны пондöны. Кольк вайигöн налöн сорсъясыс ыджöны да мичаджыкöсь лоöны. Кыдзи нывбабалöн нёньяс вайсьöм водзвылын. Восьса синмöн кö видзödан ас гögörыд, быдторсö позьö казялны да гögörвоны.

— А вот тэ, ачыд, кыдзи эськö медводдзаысьсö тödмасин аслад сильöыдкöд? Крестин гötырыдкöд?

— Ме?! — кыз гöлöса вом тырнас гыгнитö пörысь вöралысь-салдат. — Ме локта вöлі ягысь, пötка тыра сьökыд ноп кыска. Гортладорö Сыктыл вомöн вуджтödз пукси шойччыштны кыр йылö. А вадорас томиник нылук лэччöма да котісö мичаа мыськалö. Ок, меся, кутшöм тайö öкуратной! Сэсянь и мödödчис. Сія, дерт, ёна томджык меысь вöлі, сыкöд тödмасигöн ме нин вöлі войнаяс пыр сунöма, но олім тай. Ошлöн кодь кыз гöлöса да сильöлöн кодь вösни-мелі шыа. Лöньджык-кутчысьысьджык да пörысьджык-чирышджык. Керка-карта öтлаын лэптім и челядьöс быдтім. Гажсö и шогсö öтлаын вуджим...

Öтияс нимтöны сійöс Ыджыд Вöралысьöн, — мödъяс — Мастерöн, коймödъяс — Философöн да Политикöн. А медъёнасö Яг Иваныс, гашкö и, лоö миян чорыд да вира нэмлöн Винёв Салдатöн. Сы вösна мый вöлöма миян йöйталысь нэмлöн куимнан медыджыд война вылас: Воддза Мировöйын и Гражданскöйын, а сэсся тшötш и Отечественнойын. И дивö котъ абу! Быдысь ловйöн петöма, и быдтор вочны кужан сямсö ни олöм дінас кыпыдлунсö абу воштöма, ас киöн вочан мегыр моз абу синсьöма.

— Да кыдзи нö тэнö Куим Война абу вермöма чергöдны?! — шензьытöг ог олöй ми татшöмторсьыд. — Кор сы мында йöз куш сömын böръя вывсьыс эз во?

— Хы, кутшömакö, дерт, буракö, шудаöн чужлысьöма, — чукырöсь чужöм тырнас шыннялыштö пörысь морт. — Синтöм пуляясыс дзенгисны куш сömын винтовкаöн лыйсьысь сойö. Но, дерт, и воюйтнытö колö жö кужыштны... Со, шуам Гражданскöйö, Тукачевскöй командуйтöм улын, мийö тувъясьлім-пыралім Варшава дорödз. Дерт сэсся öддьöн чожа колмис бöр усйысьны, унаöн пленö веськалісны Антанталы... Но вот, öтчыд мийö, разведчикъяс, кызь морт, вölім дозорын. И кыськö виччысьтöг полякъяс атакуйтісны миянöс, коннойяс. Скачитöны-тövзьöны миян вылö, сабляясöн övтчöны да горзöны. Ок и страшнойтор! Вörын суöм гыма-чарда бушков та дінын тшаква!.. Но мийö эгö уськödчöй сы ни садь пышйыны, котъ эськö и кысь нö жö ползьытögыс. Командирным миян — Лубнин — сувтödіс ставнымöс öти шеренгаö. Ачыс ыджыд да ён, гора гöлöса. Быттьö немтор абу и вövлöма, командуйтö: "Пли!" Ми швачким залп. А матынöсь нин

белополякъясыс, тыдалӧны, кыдзи гылалӧны-сутшкысялӧны вӧв вывсьыныс, а мукӧдыс и вӧлнас жмуткысьӧ. А Лубнин водзӧ командуйтӧ: "Пли!.." Бура джӧмдӧдім ми коннӧйястӧ, а сэсся и асланым конница отсӧг вылӧ воис... Но трачкысьӧмыс вӧлі пӧсь. Пырысь-пырсӧ кӧ эськӧ ёна по́лзим да уськӧдчим пышйыны, шырзисны-кералісны эськӧ миянӧс бадь ньӧрйӧс моз.

А чукля сойнас Яг Иван воис бӧръя война вывсьыс. Асыввыв Пруссияын, кор тышыс помланьӧ нин катовтчис, дзенгӧма фашистлӧн пуля, да лыыс нелючки бӧрсӧ йитчӧма.

— Не ӧти налькйӧ жӧ веськавлі и тайӧ война вылад, — винаысь гажмыштлігъясӧ жӧ казьтывліс пӧрысь салдат. — Шуам, "За отвагу" медаль сетісны ӧти войся тышкасьӧмысь. Мийӧ сэки чожа жӧ наступайтім, бара жӧ тувйӧн моз йиджовтчим немеч пытшкӧ. И кутшӧмакӧ сылӧн кытшын моз лоим. Но пондіс помасьны боеприпас. Командирным — Матвеев вӧлі — шуӧ меным: Иван дядь пӧ мезды! Босьт аскӧдыд кодӧс кӧсъян, но асланымлань бергӧдчыв да боеприпас вай! А ме мӧвпышті да и шуа: меся, тӧварыш командир, ӧтнам муна, меным ӧтнамлы бурджык, этшаджык паникаыс. А вой. Ӧддьӧн пемыд. Но вед вӧралігъясӧ этша ӧмӧй ме аддзылі пемыд войтӧ!.. Гоз вӧла ён бричкаӧн муна боки туйӧд. Сэсся тай веськыдвывсянь кыдз сяркнитас автомат ӧчередь. Пуляысыс сӧмын и дживкнитісны кыткӧ юр весьтӧд. Немтор, меся, татшӧм пемыдас тійӧ сідз и тадз он аддзӧ менӧ, а сідз ылӧсас лыйланныд, кӧлеса шыас. А сэк кості ачым, дерт, казявтӧг эг ов, кысяньджык югнитісны лыйсьӧмъясыс. Меся, часлы, ме ачым на петкӧдла тіянлы пуж! И быдса обойма сяркӧді сыланьӧ. Лӧнисны тай сэсся-а. Гашкӧ и кутшӧмкӧ дозор вӧлі, этшаникӧн вӧліны да водзӧсӧ эз сэсся лысьтны пырны косяс. Код на пӧ тӧдас, мыйтаӧнӧсь вочасӧ лыйсьысьясыс... Лючки да бура вайи вед ме боеприпастӧ. Командирным, Матвеевыс, весиг пондіс окалны менӧ йӧз водзын. А югдӧм бӧрас мийӧ бара пондім ёна лыйсьыны да эг сетчӧй немечлы дзикӧдз топӧдны... Но а меным сетісны "За отвагу" медальтӧ...

— Да, кыдзи нӧ тэ ӧтнад лысьтін петны татшӧмтор вылас? — шензям ми, том йӧз. — Да нӧшта нин пемыд вой вылас?

— А эг кӧ вед пет, сэки эськӧ миянӧс, пӧшти нин куш киӧн кольӧмаяссӧ, ставнымӧс вермис нырыштны немечыс, — ыджыда шуӧ пӧрысь салдат да винаысь да казьтылӧмъяссьыс шоналӧмаыс, водзӧ на висьтасьӧ. — А колӧ шуны, том командирыс, Матвеевыс, радейтліс менӧ, старикӧс. Дашкӧ, сыысь, мӧй быдтор ме керлі лабутнӧя, эг нервничайт. Ӧтчыд, лыйсянінын, бур теш кодь лоліс. Мишеньӧ лыйсигӧн. Ме куим пуля лэдзи, и ставыс дзик шӧрас, ӧта-мӧд вылас вевсьӧнмоз инмисны. А кодсюрӧ весиг ыджыд кытшас оз веськалны, кыдз тай шулӧны, "за молоком" шутӧлтӧ пуляыс. Сэки ӧти боец и шуӧ: сылӧн пӧ винтовкаыс бурджык! Но та вылӧ командир пондіс янӧдны сійӧс: немторсӧ пӧ эн сӧр, вед Иван дядьыс пӧ Войвывса вӧралысь, нэмӧвӧйся кыйсьысь, кысь нин тэныд сыӧдз... Но мӧдыс некыдзи оз инась — кӧть пӧ мый, а винтовкаыс сылӧн бурджык. Но сэсся ме и сеті сылы ассьым винтовкаӧс, на, мися, видлы. Лыйис сія куимысь, и бара на эз веськал. Войтырыс бура сералісны сы вылын, Цветков вӧлі, кыськӧ Волга вылысь...

Босьтіс табак кӧшельсӧ да ньӧжмыдіника пондіс гартны чигарка. Улітіыс кусыньтӧм кабалатор вылӧ кӧшельсьыс чепӧльтӧм табаксӧ киськаліс шӧрвыяс ёна кызджыка, доръясӧдыс вӧсньыдджыка, артмис топыда гаровтӧм гӧрба чигарка. Сэтшӧм жӧ ньӧжмыдіника вартіс истӧг, ӧзтіс да чӧскыдпырысь нёньыштіс чорыд тшынсӧ.

— Век махорка куритан?

— Век тай, нэм чӧж. Папиросыд оз бурмӧд сьӧлӧмӧс. Сэсся и ёнджыка кызӧдӧ сыысь.

Вина сійӧ юӧ ньӧжмыдіника жӧ, этшаникӧн гулькниталӧмӧн, вель дыр кымыньтӧ стӧкансӧ и юигмозыс кыдзкӧ зэв збыльысь видзӧдӧ пыдӧсас.

Ыджыд юрыс сылӧн кушмыштӧма нин, кольыштӧм юрсиыс еджыдӧдз дзормӧма. Коркӧ ӧтчыд сійӧ висьталіс меным быдса лекция юрси йывсьыс. Шуӧ: зонка дырйи пӧ менам юрсиӧй вӧлі татшӧм жӧ еджыд, но, дерт, ёна сукджык. Сэсся пӧ вочасӧн рудӧдіс, а сэсся и сьӧдӧдіс. Ӧні со, видзӧд, коляс юрсиыс бара едждӧдіс. Кор пӧ сійӧ лоӧ пӧим рӧма, сэки пӧ ме кула.

— Сыӧдз тэныд ылын на! — сьӧлӧм сета ме.

— Код тӧдас... Сизимдаслань со матыстча. Кыла, сьӧлӧмӧй пондіс дзуртыштальны. Вӧрӧ омӧля нин верма ветлыны, со мыйысь медыджыд шогыс!.. Мудзис жӧ, буракӧ, сьӧлӧмыс. Ӧд сідз ли, тадз ли, а куим война пыр мунӧма. Пуля кӧрсӧ видлӧма и тшыг нисьӧ пӧтсӧ тӧдлӧма. Вед кӧть и кужлі кутны ачымӧс, но быдсяма шызьӧмтӧгыс да вийсьӧмтӧгыс эг жӧ вермы олны. И олігчӧжнас мыйтаысь лоис видзӧдлӧма сьмертыслӧн чужӧмӧ... — сувтовкерліс, ыджыда ышловзис, а сэсся и курыда содтіс: — но медъёнасӧ меным, дерт, мӧрччис ыджыд пиӧйлӧн, Колялӧн, усьӧмыс... Ме со ачым, батьыс, бара на ловйӧн локті война вылсьыс, а сія, дас сизим арӧса, пуктіс юрсӧ... Эстшӧм тӧлка юрсӧ... Да тэ вед ачыд тӧдан! — шуис курзьӧм шыӧн да нюжӧдіс чукля кисӧ выльӧн кисьтӧм стӧканлань.

Да ме тӧда, тайӧ шогыс песовтіс пӧрысь салдатӧс — тшӧтш, дерт, и Крестин гӧтырсӧ! — песовтіс чеглӧм лыа сойсяыс и став муköд дойсяыс ёнджыка.

Коляыс вӧлі сӧмын ӧти арӧсӧн и ыджыдджык меысь. Асланым грездъясын нёльӧд класс помалӧм бӧрын ми сыкӧд ӧти кадӧ кайим велӧдчыны НСШ-ӧ, Постӧ. Витӧд классянь сизимӧдсӧ помавтӧдз ӧти парта сайын пукалім. Ме вӧлі ёнджыка радейта история да литература, а сійӧ — математика, медсьӧкыд задачасӧ кӧть алгебраысь, кӧть физикаысь пырысь-пыр и решитас. Ӧтарладорсяньыс и мӧдарладорсяньыс ёна ми отсасьлім ӧта-мӧдлы! Сизим класс помалӧм бӧрас Колясӧ, артасьны бура кужысьсӧ, босьтісны счётоводӧн. Но 44-ӧд воын кызь сизимӧд воын чужӧмаясӧс, дас сизим арӧсаясӧс, тшӧтш нуисны Война вылӧ, кодсюрӧ на пиысь удитісны на веськавны фронт вылӧ, Коля моз жӧ, удитісны на усьны войналӧн бӧръя лунъясӧ... Дас сизим арӧсаясыс! Дзик на зонкаясыс! Нывкӧд окыштчӧм тӧдлытӧмъясыс! Да сэтшӧма нин-ӧ коліс сэки зутшкыны татшӧм коньӧр зонкаяссӧ веськыда ад биас?!

О, Енмӧй-видзысьӧй. Мыйсӧ сӧмын эз ло вуджны миянлы олӧманым!

Ёнджыка кӧ коддзас пӧрысь салдат, ыджыд пиыс понда ырӧбӧн бӧрддзӧ. Да лыддьӧдлӧ:

— Коляыд вед миян эз ло! Эстшӧм озы-ыр вежӧр! Да мед эськӧ, бурджык, ачым ме эг ло, а сія оліс! Да сэтшӧм озыр вежӧраыс водзӧ рӧдмӧдчис!

Но кысь, абу сідзи шуӧма да...

Но татшӧм курыдасӧ усьӧм пиыс понда гажтӧмтчысь лолыс сылӧн письтылӧ шоча. Бурдлытӧм ыджыд дойсӧ сійӧ зэлыда кутӧ ас пытшкас. Ёнджыкасӧ век кыпыд руа овлӧ. Ӧтчыд шуис меным:

— Немтор, Сашӧ, олыштам на! Да мӧй пӧ и не олнысӧ ӧні. Государственнӧй удж вылӧ ог ветлы, а сьӧмтор гортӧдз вайӧны. Тьӧтушыдлы воыштӧ жӧ и. Мича паськӧм миянлы бодриччыны оз нин ков, а олӧм вылӧ тырмӧ, асланым сёян-юан дінӧ содтӧд пыдди. Видзӧд, ӧнӧдз век на мӧс видзим, быд во порсь быдтылам. Вӧр-ва сёянӧн век на жӧ чӧсмасьлім и Пилы ӧтувъя вынӧн керка лэптім, неважӧн том гозъя да посни челядьныс пырисны югыд-гажа керкаас. Меканикалӧ тай сія миян, текникатӧ бура тӧдӧ. Ичӧтджык вокыс, видзӧд бара, трактористалӧ. Ён мортыд да, бура жӧ уджалӧ, ачыд вед тӧдан, тэ кодь жӧ паськыд морӧса сія миян... А юрси кузяыд ме тэныд, Сашӧ, ӧддьӧн збыльысь шуи. Дыртӧ олігӧн кулысьяс сертиыс ме тайӧс казялі нин.

Да, быдторсӧ казявны кужӧмыс сылӧн, позьӧ шуны, вирас. И па-

метыс сӧдзӧн-бурӧн кольӧма. Ӧшинь сайын буретш вӧлі сапкӧ-усьӧ гырысь коръя кодь лым, сійӧ чӧла видзӧдыштіс ывла вылӧ да шуис:

— Ветымын во сайын, буретш татшӧм жӧ лым усяна лунӧ, муніс Германскӧй фронт вылӧ шурин, Ӧльӧксей, да миян Коля моз жӧ бӧрсӧ эз во. Дас кӧкъямыс арӧса на жӧ и вӧліс...

Гӧтырыс, Крестин тьӧтуш, пондіс артавны, да тыдовтчис, мый сідзи и эм.

Яг Иван бура помнитӧ ним-овсӧ аслас став ёртыслысь, став командирыслысь, куимнан войначӧжся став фронтъяс вывсьыс. Сылӧн вежӧрӧ ясыда йиджовтчӧмаӧсь сідзжӧ лыдтӧм-тшӧттӧм кар и сикт нимъяс, ю нимъяс, кытъясті сійӧ уна воюйтігас мунлӧма.

Челядь дырйиыс этшаника велӧдчӧмаяс пӧвстад оз унаӧн сюрны Яг Иван кодь йӧз, кодъяс эськӧ сы моз жӧ ыджыда да паськыда мӧвпалісны олӧм йывсьыс и став мир йывсьыс, кодъяс эськӧ асланыс аддзылӧм да тӧдлӧмторъяс подув вылын вермисны ыджыда гӧрддзавны ассьыныс мӧвпнысӧ да сьӧлӧм кылӧмсӧ.

Миян быдмигӧн-сӧвмигӧн быд ногыс лэптісны да ыдждӧдлісны Сталинӧс. Не сӧмын бӧръя войнаын сылысь медыджыд тӧдчанлунсӧ ёна лэптісны, но и тшӧтш и сійӧс, мый Гражданскӧй война дырйи став гырысьджык вермӧмыс вӧлі шедӧдӧма Сталин ёртлӧн жӧ юрнуӧдӧм улын. Миянӧс велӧдісны тадзи и ми помӧдз эскӧм талы. А Яг Иван став войнасӧ аслас синмӧн аддзылӧм, став дойяссӧ аслас лолӧн и вир-яйӧн тӧдлӧм морт, вина юигӧн гажмыштам да, вӧлі мый вермӧмсьыс вензьӧ ме коддьӧмыскӧд, дзик мӧдарӧ сынӧ-эскӧдӧ. Ыштӧ мийӧ пӧ Гражданскӧй дырйиыд некутшӧм Сталин йылысь эгӧ и кывлӧй. Медыджыд командиръяснас да вождьяснас пӧ миянлы вӧліны Ленин да Троцкий. Мийӧ пӧ бурӧн и лёкӧн косявлім-сьывлім на йылысь. "Ленин, Троцкий нипочём, — закидаем кирпичом!.." Но и ёна пыдди пуктіс пӧрысь салдат Ленин ёртӧс. Кор вӧлі, тадзисӧ юыштлігъясӧ, кодкӧ шуас тайӧ нимсӧ, гажмыштӧм Яг Иван весиг бырс сувтӧ пызан сайын, кияссӧ увлань зэлӧдӧ, "смирно" дырйи моз быттьӧ кынмылӧ.

А ми, томъясыс, вом быгзьытӧдз доръям-лэптам тшӧтш и Сталин ёртӧс. И вой шӧрӧдз да и дырджык на горзам-вензям гажа юраясыд, тьӧтушлы узьны огӧ сетӧй. Сійӧ нин пондӧ быд ногыс ӧлӧдны верӧссӧ, винаысь и казьтылӧмъясысь ышмӧм жӧ дядьӧс: да, пӧрысь выжыв пӧ, лэдз нин Сашӧыслы шойччыштны! Мӧй нӧ помасьлытӧм басьнисӧ ӧтарӧ изан!

А мӧдыс пырысь-пыр жӧ ён гӧлӧснас вочаалӧ сійӧс: "Но-о, кутшӧм инӧ узьӧм да шойччӧм, ӧтчыд сы ылнасянь локтіс да. Узьнытӧ мӧдысь на эштылам. Кодкӧд нӧ эсся ме ставтор йылсьыс байта, пиян татшӧм ыджыдасӧ оз гӧгӧрвоны-а..."

И асылӧдзыс вензям ми сыкӧд, том да пӧрысь. Войнаяс йылысь вензям и вождьяс йылысь, и олӧмыс йылысь. Быдӧнлӧн асланым правда. Кӧть эськӧ и менамсӧ кутшӧм на сэки правда вӧлі? Мый мырдысьӧн сюйисны йӧй том юрӧ, — сійӧ и вӧлі.

А сійӧ, ёна нин дзормӧм пӧрысь салдат, пукалӧ паччӧрӧ кайысь пос вылын, азыма шпуткӧ мышка чигаркасӧ да медбӧрын шуӧ меным, паныда кровать вылын нёровтчӧмалы:

— Часлы, зонмӧ Сашӧ, олӧмыс, дашкӧ и, петкӧдлас на, коді лоӧ тэа-меа костын правыс.

И збыльысь, петкӧдліс олӧмыс...

Бӧртиджыкъясӧ шочиника панысьлігъясӧ, кор мӧдар банӧнджык бергӧдчис олӧмыс, меным ӧддьӧн яндзим вӧлі сы водзын коркӧя татшӧм вензьылӧмъяссьыс.

Но, дерт, вӧлі меным и шензьымӧн, мый быдторсӧ аддзылӧм олӧма морт тадзи ас ногӧныс синӧ и веськыда та йылысь сёрнитӧ. Кӧть эськӧ и сылӧн шуӧмаыс, овлӧ, дзик паныд мунӧ олӧмас керсянаыслы. Шуам, кор миян Войвылын кодлӧнкӧ "мудрӧй" тшӧктӧм серти дугдылісны вӧдитны нянь, став няня муяс кӧдзисны турунӧн и скӧтлы веж

кӧрым вылӧ жӧ быдтан анькытш сора зӧрйӧн, Яг Иван кыдзкӧ шуис меным:

— Вот, Сашӧ, медбӧрын нянь шог мийӧ ӧні бырӧдім: нянь кӧйдыс кӧдзам, а турун босьтам. Няня муяс вылын омӧлик турун мырдысьӧн быдмыштӧ.

Мыйта курыд дой да сьӧлӧм шог вӧлі йиджовтчӧма важ крестьянинлӧн тайӧ кывъясас! Тадзисӧ уджалӧмысь сійӧ, дерт, кӧнкӧ, аддзис нин, ыджыд сьӧлӧмнас кыліс нин Коми Мулӧн видз-му овмӧслысь водзӧ лоана йывмӧмсӧ.

Но сэк жӧ и мый вермис век вийсис Яг Иван сы могысь, мед эськӧ уна нэмъяс чӧж коми йӧзлӧн пӧсьӧн да и вирӧн тшӧтш киськалӧм му-видз кыдзкӧ-мыйкӧ бурджыка вердісны мортӧс, мед эз изгармыны найӧ дзикӧдз, эз эндыны да вӧрӧн бӧр эз тырны.

Кор выльӧн лӧсьӧдӧм Сӧвет власьт став йӧзсӧ шуис ӧткодьӧн да выльысь жӧ, сёйысьяс лыд серти, пондісны юклыны крестьяналы му-видзсӧ, войнаяс пыр муньӧм Яг Иван, дерт, вӧлі жӧ юклысьяс лыдас. Ӧд вир кисьтмӧныс жӧ тышкасис Мир да Му да Выль Олӧм вӧснаыс. Медся озыръяссӧ сэки лои, дерт, пайкӧдӧма, и найӧ ёна пестісны лӧгнысӧ сы коддьӧм салдатъясыс вылӧ. Ӧти арся войӧ Яг Иванӧс кыйӧдісны, повзис кӧ быттьӧ, код тӧдас мый выйӧдз вермисны эськӧ бонзьӧдны. Но сапӧг гӧлень костас сылӧн вӧлі кӧрт бедь и сійӧн, сабляӧн моз, вурыштіс нырщикыслы сьылі тшупӧдас. Таысь весиг судӧдз воліс делӧыс, сэсся и пуксьӧдлісны на мыйкӧ дыра кежлӧ Улляна манастырӧ, сэтчӧ, манакъясӧс вӧтлӧм бӧрын, лӧсьӧдлӧмаӧсь тюрьмасӧ.

— Некор оз вун, кыдзи вӧлі звижжитӧ тӧлыс тыртӧм келляясын да кузь коридоръясын! — казьтыліс уна вояс мысти пӧрысь вӧралысь-крестьянин-салдат. Но сэк жӧ и шензьӧмӧн тӧдчӧдліс: — А, морӧ, ёна жӧ о-озыр вӧлӧма Эжва Катыдад тайӧ манастырыс! Эстшӧм ыджыд югыд вичко и оланінъяс, мастерскӧй и скӧт карта. Ставыс кирпичысь. Манакъясыс пӧ ставсӧ ас кырымӧн керлӧмаӧсь. Эстшӧм дивӧ лэптылӧмаӧсь медся гажаинас! А медыджыд лэптысь-керысьнас пӧ вӧлӧма отеч Феодосий, коми зырянин жӧ. — Но и татчӧ содтыліс на жӧ уна аддзылысь-тӧдысь Яг Иван: — Дерт эськӧ, бур сямӧн кӧ, татшӧм Чудӧсӧ эз эськӧ ков рӧзӧритны, мед кӧть и выльджык олӧм пуксис. Но сідзи нин тай век керсьӧ Россияад: кодъяскӧ локтасны власьт бердӧ да и ставсӧ дӧбелькиӧдз чегъялӧны, став олӧм-вылӧмсӧ, пидзӧс вылас китыр сартасӧс моз. А коньӧр йӧз помтӧг сэсся и вийсьӧны лёк желлясьӧминас.

Нэп кадӧ коми вӧралысь крестьяна зумыдакодь овмӧдчылісны. Му-видз азыма паськӧдісны, уна скӧт лӧсьӧдісны, керкаяс лэптісны. А кодлы сиктын-грездын эз тырмы му-виддзыс, сяргысисны-овмӧдчалісны пӧчинокъясӧ, сэні, бура бӧрйӧм озырджык да гажаджык вӧрваас, кыпӧдалісны выль керкаяс, выль му-видз перйисны, челядьнысӧ быдтісны, быд пӧлӧс скӧт рӧдмӧдісны. Гусясьӧм сэки эз вӧв, и мый пӧ и не лӧсьӧдны унджык да бурджыкӧс — аслыд олігчӧж кежлӧ и челядьыдлы кольӧм могысь. Ёна мырсисны, но и чӧскыда-пӧтӧса сёйисны-юисны, гортса сёян-юан и вӧр-ва сёян-юан. И водзӧ на эськӧ посйысьны тадзи, сикт лыд и коми йӧз лыд век ӧтарӧ содтыны, Коми му пасьталанас вынсявны, мый понда, гашкӧ, и медъёнасӧ тышкасисны Иван коддьӧмъяс, но... бара на тай краджгисны-чегисны ки тыр сартассӧ. Колхозъяс пондісны лӧсьӧдавны, му-видз и кызвын скӧтсӧ крестьяналысь босьтісны да ӧтувталісны.

Яг Иван эськӧ и эз зэв окотапырысь пыр татшӧм гӧгӧрвотӧм нима... колхозад, жаль сылы вӧлі пазӧдны ёна мырсьӧмӧн зумыдмӧдлӧм нин ассыс овмӧссӧ, но век жӧ войтырыс бӧрйисны сійӧс асланыс предӧн. Тэ пӧ медуна тӧдан, медуна сямман, и он пов шуны ассыд веськыд кыв. А сэсся и бӧръя война вывсьыс локтӧм бӧрын нин бара на мыйкӧ дыра предаліс сэки нин некымын колхозысь ӧтувтӧм овмӧсӧн. И мый вермис сетіс вынсӧ и сямсӧ, мед эськӧ йӧзыслы кыпыдджыка уджавсис да бурджыка овсис.

Том дырйи и олӧмсӧ паськыда нин аддзылӧм бӧрын, меным век нимкодьпырысь пырсьӧ Яг Иван гозъя ордӧ. Сы вӧсна, мый тӧда: чӧскыд сёяна пызан сайын этшаник вина юыштӧм бӧрын, ме бара на кывла насянь мыйкӧ выльтор, шаньтор, коді, гашкӧ и, нэм кежлӧ йиджовтас менам лов вылӧ да кутшӧмакӧ тшӧтш пондас отсавны меным водзӧ овны.

Ӧд быд дивӧыс дінӧдз Яг Иванлы мог! Шуам, сійӧ вермас висьтавны ассьыс песӧм мӧвп сы йылысь, кыдзиджык артмӧма-лоӧма помтӧм-дортӧм йиркын миян Му; мӧдысь — кыдзи ягын-йигырын рӧдмӧдчӧ дозмӧр. И мыйла чужӧм бӧртиыс мореӧ лэччылӧм чими-чери быдмӧм бӧрас бӧр катӧ аслас чужанінлань: небось тай аддзӧ сы кузя туйсӧ. А ӧтчыд кынӧмыс пондӧма висьыштавны мортыдлӧн, да ачыс жӧ гӧгӧрвоӧма, мыйысь: быд во пӧ быдтывлам порсьӧс, а кусӧ пӧ ӧні, мукӧд мозыс жӧ, эгӧ пондӧй кульны, а — чишкалны. Куас пӧ порсь сиыслӧн заыс кольӧ, сёян сійӧс да кынӧмад чӧскыдыс-госыс сылӧ, а чорыд си торпыригыс кольӧ, чукӧрмӧ да и сьӧктӧдӧ... А кор космонавт А. Леонов петаліс корабльсьыс енэж йиркӧ, Яг Иван шуис: лунтыр пӧ пазӧді юрӧс, мыйла сійӧ эз орӧдчы да эз торъяв карабыс дінсьыс. Вед сэтшӧм чожа тӧлзьӧ космосӧдыс карабыс! А сэсся пӧ ачым жӧ и гӧгӧрвои; вед и йиркас петӧм мортыслы сетӧма сэтшӧм жӧ ӧд! Со и тӧвзьӧны пемыд-кӧдзыд тыртӧминӧдыс орччӧн. Но кутшӧм збойлун колӧ мортлы, медым тадзисӧ, ӧтнасӧнлы, петны ортсыӧ. Тайӧ абу вӧрын кер чомйысь ывлаӧ петалӧмыд!..

Мыйта тӧдӧмлун да сям чӧжсьӧ дыр олігчӧжыс Яг Иван кодь йӧзлӧн. Сӧмын тай, кызвыннас, ставыс сідзи и вошӧ. Том йӧз оз кӧсйыны кывзысьны налысь, ньылыда оз босьтны налысь чӧжӧмасӧ асланыс олӧм-вылӧмӧ, а бара на ас ногӧныс чегӧны-керӧны, и йӧзлӧн вийсьӧмыс-дойыс бара выльысь зэлалӧ-гӧрддзасьӧ.

Яг Иванлӧн ичӧтик внучкаыс, ас кодьыс жӧ лӧзов синъяса Нинук, ичӧтик-небыдик чуньяснас малалӧ да шыльӧдӧ пӧлыслысь лым еджыд шочмӧм юрсисӧ. Мӧдыс, шонді водзын куткырвидзысь кань моз, сӧмын и курччышталӧ вочасӧ, а войнаясӧн да вӧр-ваӧн дубитӧм-тшынӧдӧм чужӧмас ворсӧдчыштӧ гожся югыд асыв кодь мелі нюм.

— Дедуш, сьылышт бара мыйкӧ меным, — корӧ ичӧтик-небыдик морт.

Мӧдыс — вӧралысь-крестьянин-салдат — кызӧктыштӧ, бергӧдчӧ чужӧмнас внучкаыслань да, кыз гӧлӧссӧ небзьӧдыштны зілиг, буксӧсьылӧ:

— Ылын-ылын, дзор Уралын,
Уна-уна киссис вир,
Войска водзын муніс Варыш —
Гӧрд опичер-командир!

— Тайӧ гижӧдыд тэнад, вокӧ, морт олӧмысь быдса роман кодь! — пӧся шуис Жельнӧг Вась тэрыба лыддьӧмсӧ помалӧм бӧрын. — Тэ менӧ пыр ӧтарӧ ёнджыка и ёнджыка шензьӧдан! Ме, ачым, сы дыра газетын уджала, а тадзитӧ эськӧ некор эг сяммы гижны. Татшӧм ыджыда и пыдіа восьтыны мортсӧ. Ӧд со абу нин мортыс, а дзик ловъя кодьӧн сувтӧ син водзын. Меным весиг чайтсьӧ, ӧні жӧ пырас да мыйкӧ шуас сійӧ миянлы, ме кодь кымын жӧ кыз гӧлӧснас.

— Кодӧс сьӧлӧм тырнад радейтан, сы йылысь, дашкӧ, бурджыка и шусьӧ, — яндысьыштчис орчча кровать вывсянь Хохол Йӧра Саш. — Но он-ӧ тэ вылтіджык ошкы менӧ?

— Ме сӧмын бара на жалита, мый тэ ылалін гортысь! — водзӧ на ыпъяліс Жельнӧг Вась. — Мый тэ кӧнкӧ йӧзын шахтаясын мырсин, заводъясын парторгалін. А гортын кӧ, ас муын кӧ, ас кывйӧн вӧдитчигӧн кӧ, кутшӧм мортӧн эськӧ вермин лоны! Ме ӧні падъявтӧг нин шуа: тэнад ыджыд сьӧлӧмӧн, тэнад эбӧсӧн, тэнад пӧсьлунӧн гашкӧ и ыджыд гижысьӧн эськӧ тэ вермин лоны!..

— Ме эськӧ ӧні, шуи нин тай, ӧттор-мӧдтор гижыштала да... Пенсия вылӧ петӧм бӧрын... Внукъяскӧд ноксигмоз... Тшӧтш и важ олӧмсьыс,

мӧй паметьӧ бура сизьдысьӧма... Коми йӧзлӧн важ олӧмыс менӧ ӧддьӧн ёна шызьӧдӧ... Вед со кутшӧм йӧз вӧлӧмаӧсь, кӧть сійӧ жӧ Иван дядьсӧ босьтам...

— И гиж, вокӧ! Унджык гиж! А сэсся, гашкӧ и, быдса нигаӧдз вермам вайӧдны... Ӧд сэтшӧм олан туй тэ мунін. Сымда аддзылін. Сымда йӧзӧс тӧдлін. Сымда шогсин... Быдӧн вӧрзьӧм сьӧлӧмӧн лыддяс татшӧм гижӧдтӧ да мыйкӧ босьтас олӧмас тшӧтш и аслыс. Ӧні, кадыс кӧ лоыштіс, унджык тадзи жӧ гиж, Хохол Йӧра Саш!

Татчӧ сэсся Хохол Йӧра Саш ыджыда ышловзис важ ёртыслӧн татшӧм ырзьӧдӧмыс вылӧ:

— Сӧмын, буди, ӧнія гудыр кадъясас некодлы некутшӧм гижӧма оз кол-а?.. Кор гӧгӧр ыджыдалӧ бандитлӧн пуля... Кор сӧлсем торксис йӧз кост олӧм-вылӧмысь став бурыс и донаыс... Не лыддьысьӧмӧдз лоис йӧзыслы... Не культураӧдз... Медтыкӧ ловйӧн кольны... Тшыглы не кулны...

— Сідз эськӧ да, — гӧгӧрвотӧг эз ов мӧдыс. — Но кыскӧ кӧ сьӧлӧмыд, верман кӧ, тэ гижыштав. Коркӧ ӧд, гашкӧ, бӧр на жӧ бурмыштлас олӧмыс. Сэки йӧзыслы интереснӧ лоӧ видзӧдлыны тшӧтш и миян кодьыс вылӧ, кыдзи ми тані вийсим-пессим...

19

Асывнас Хохол Йӧра Саш, карын мамыслӧн гу вылӧ моз, ӧтнасӧн мӧдӧдчис чужан грездланьыс. Ёртыс, газетӧ гижысь Жельнӧг Вась, дерт, гӧгӧрвотӧг эз ов сійӧс — мый ӧні вӧчсьӧ сьӧлӧм вылас йӧз муясӧ ылалӧм да ӧні важ гортас бӧр веськалӧм мортлӧн, да ёнасӧ эз и понды вӧзйысьны ӧтлаынсӧ мунны, мӧдысьджык пӧ кежалам на кыкӧннас, а талунсӧ пӧ ме ветла совхоз контораӧ да мый да, юасьышта аслам мог кузя.

Куим километр таті вуджан костыс, чорыд туй ӧні вӧчӧмаӧсь, машинаяс шыльыда дзужъялӧны, а водзтіясӧ кызвыннас вӧлі лыа. И пӧшти туй кузялаыс ӧні, ӧтарас и мӧдарас, керкаяс нин пукталӧмаӧсь, тшӧтш и больница кар паськыдакодь лыбӧдчӧ, а водзтісӧ, шӧрвыяс кымын, ӧти керка-овмӧс сӧмын и вӧлі — Сюзь Иллялӧн. Да бӧртиджыкнас тай, сыкӧд орччӧн моз, ветенар керка лоліс.

Восьлалӧ гортланьыс ылі муясӧ ылалӧм — ӧні, буракӧ, помӧдз нин ылалӧм! — Хохол Йӧра Саш, и вочасӧн пондӧ кывны, кыдзи ырзьӧмдоналӧм лолыс сылӧн бара на пондӧ ойдыны пӧсь синваӧн. И быттьӧ лючкисӧ оз и казяв сійӧ туй пӧлӧныс лэптысялӧм неважӧнся на керкаяссӧ, а ёнджыкасӧ аддзӧ асьсӧ ичӧтик зонкаӧн, коді мыйлакӧ лэччылӧма тьӧтушыс ордӧ да Вадӧр бабушыс ордӧ да ӧні бӧр локтӧ гортас. Кутшӧм нимкодь век лоліс ичӧт зонкалы асланыс грездладорсянь вӧракодинӧд мунышгӧм бӧрын петны тайӧ ӧтка керкаыс дінӧ — ӧні сэсся, восьсаджыкинас, некутшӧм вӧрса ни мути оз нин тшапнит!

Мыйлакӧ тай ӧтнасӧн петалӧма татчӧ Сюзь Илляыс? Палаззяса Карпояс моз жӧ йӧзысь бокӧ?

Дерт, медъёнасӧ повлісны сотчӧмысь. Ӧд важӧнсӧ, гожся кадӧ, Коми Муын мыйта сикт и грезд ыпнитлӧма да лыблӧма тшын выв. Верстьӧ йӧз да гырысьджык челядь ставӧн видз вылынӧсь, уна скӧтлы сымда турун колӧ пуктыны, шонді петӧмсянь да шонді пуксьӧмӧдз мырсьыны. Гортӧ сӧмын медпосни челядьыс кольӧма да дзик нин вермытӧм пӧрысьяс. А посниуловыдлы тай ок ёна окота дурыштны биӧн. Гажа биыс дорын быд ногыс чиктывны. А ӧти керка кӧ ӧзйӧ, тӧла дырйиыд, да кос гожӧмнад, дзоньнас грездыс пондӧ нялйыны. А коді пондас кусӧдчыны лун шӧра луннад?.. Со и лоалісны Коми Муын Сотчӧмвывъяс. Со и ӧтдортчалісны грездъясысь повтӧмджык да вынаджык йӧз. Ӧткӧннас кӧть нин ӧд бокисяньыс он ӧзйы...

А Сюзь Илля йывсьыс висьтавліс Яг Иван дядь, мый сійӧ Вадӧрын медъён вӧлӧма сой выннас — черӧн керасигӧн некодлы абу сетчылӧма. Да, буракӧ, и нэп дырйи жӧ сійӧ петалӧма татчӧ, сэки ӧд тай

кыпыд вöлöма кадыс, лэдзöмаöсь крестьяналы паськöдчыны и мый верман озырмöдчыны, и ён да повтöм йöзыд тай пасьталаыс öткöн моз овмöдчылöмаöсь, некымын чой-вокыскöд да — Тыбъюын кöть Вöзимын, Улдзиын кöть Пошнягын. Сэсся öд и Коми Муад сэки лöнь на вöлі, воöм йöзыс этшаöн на олісны, некод эз гусясь ни мырддясь, позьö шуны, комияслöн Зарни Кадыс вöлі сэки...

Сулалö на Сюзь Иллялöн воймöм-пöрысьмöм керкаыс, ачыс, зумыда тшуплысьысь, дерт кöнкö, абу нин-а. А Хохол Йöра Саш помнитыштö на Сюзь Иллясö, корсюрöясö паныд лоліс да: мусяньыс тэчöма быттьö да мышкыракодь, паськыд пельпомъяса да ён морöса, дженьыд голяыс вылын гöрдов чужöма-юрсиа. Кöнкö, татшöм ошкыс олігчöжнас мыйта бертіс-бергöдіс быд пöлöс уджсö! "Здоровеньки булы! — ас кежас пöся шуö важ керкалы Хохол Йöра Саш. — Чолöм-здорово! Мыйтаысь тэ менö коркöясö долыдмöдлін!"

Тасянь шуйгавылын джуджыда кыпöдчö Вичко Мысйыв, а мöд ногöн кö — Öзын Чой. "Öзын Чой"? — виччысьтöг мöвпыштö öні Хохол Йöра Саш. — Öзыныс вед сійö, буракö, ю дорын сэтшöм Ин, кытчö сувтöны пыжöн и пурйöн? А сылöн быдмигöн Сыктылыс öддьöн ыліті нин тасянь визултіс... Но, тöдöмысь, коркöясö буретш чой горулöдыс и шлывгыліс. Водзынджык кыпöдчысь Чирöм Мысйыв горулöд да. А сэсся вешйис лунланьöджык, колис уна тыа-вадъя Ыджыд Кöдж..." И норлун вылас тшöтш и нимкодь лои Хохол Йöра Сашлы буретш öні тадзисö вежöртöмысь!

Вичкосö öні, джуджыд мыс йылас ёнакодь нин сайöдалöмаöсь барак модаа кык судта керкаяс. Олан керкаяс и сэні жö, воддза волігъяссяньыс нин тöдö Хохол Йöра Саш, культура Керка, районса власьтлöн веськöдлан коромінаяс. А водзтіясö вичкоыс джуджыд мыс йылас дізьвидзис öтнасöн! Енэжлань чепöсйöм лук модаа йывъяса, торйöн моз сулалысь ёсь кöлöкольничаа, лым еджыд. А гöгöрыс, увтасланьöджык, сяргысьömаöсь Койгорт грездъяс — Пост, Вадöр, Гурган, Казанчов, Пежгин, Клапорд... Ок, ёна жö кыскыліс синсö быдöнлысь татшöм дивöыс! Торйöн нин шондіа гажа лунö — еджыд юсь моз вöлі быттьö уйö лöз саридзöдыс!

Хохол Йöра Саш помнитыштö на, кыдзи пазöдісны кöлöкольничаыслысь медджуджыд йывсö да жнёпкöбтісны-лэдзисны весьöпöртана ыджыд да кыз дорыша жыннянсö. Ок, и жыннян вöлі! Найö, ичöт зонкаяс, нёльöн вöлі төроны пытшкас! Кыз кывсö сылысь öткöнчас оз вермыны вöлі легнитны. Кыдз-мый сöмын налöн пöльясыс лэптылöмаöсь та сьöктасö сы вылнаас-а?! Жыннянсьыс öтар быдсяма муköд добраыс, дерт, тырыс вöлі татшöм ыджыд-гажа вичкоад: Зарни крест и Эзысь кадилö, зарниöдöм рама пöвстын ачыс Енмыс и Ен Мам, и Апостолъяс. Абу öд весьшöрö, коркö водзджык нин, вичкосö выль власьтöн тупйöм бöрын, лёк йöз пыралöмаöсь татшöм добрасö петкöдны. И весиг пö видзысьяссö, кыкöнöс, черöн кералöмаöсь. Видзöд со, и сэкъясö вöлöмаöсь жö нин ад горшъясыд!.. А найöс, ичötик зонкаясöс, гырысьджык бурлакъяс вöлі дзумкйöдлöны вичко öшиньлöн кöрт решётка пырыс судзöдавны кутшöмкö öддьöн кыз сьöд нигаяс... Ок, полöмыс вöлі тадзисö веськавлыны ыджыд-гора вичко пытшкöсас! Кöні дзугыльмöм Енъясыс, ставныс, видзöдöны тэ вылö! Кöть эськö пö и, мамыс вöлі шуö, мый сійöс, Хохол Йöра Сашöс, медбöръяяс лыдын пыртлöмаöсь на вичко пытшкас, сідзкö и сійö кутшömакö тöдсакодь нин вöлі сэні олысь Сус Кристос Енмыскöд.

Öні пö бöр выльмöдöны вичкосö... Миян тай век сідзи овлö: мыйкö öддьöн буртор лэптам, сэсся олöмыс крута песовтчас, выль бесъяс босьтасны власьт да и пондасны пазöдны важ бурсö. А сэсся мöд бесъяс воасны на пыдди да ставсö бöр важланьыс бергöдасны. А сэсся бара, бара... Тьпу! Тадзинад нö йöзлöн кутшöм олöм бурмöм вермас лоны?!

Тöвся керка öшиньсяньыс, войладорсяньыс, век вöлі тыдалö мича вичкоыс Йöра Сашъяслы. Гашкö и, ичötсяньыс тшötш кыдзкö

бордйӧдіс сійӧ зонкаӧс да сэсся и ышӧдіс ылӧ-ылӧ лэбны. Пазӧдӧм йыла кӧлӧкӧльничанас эз нин вермы гортас кутны ли...

Лунӧ бана вичко кырйыс тулысъясӧ медводз вӧлі пондылӧ вежӧдны, сӧдз ваа ключьяс сэні сӧдзтысьӧны, и ӧддьӧн бура чепӧсйӧ ёсь йыла куз пӧк. Пиня тувйысь на тшӧкыда сатшвидзны пондылас! Кӧмтӧм кока зонка кельӧб котӧртасны сійӧс вотны, медводз вом тэськасьтӧдзыс няжйасны-сёясны, а сэсся и чуманыс тырӧн нетшкасны-вотасны, а гортас воӧм бӧрын гырнич тыр пӧжасны ыджыд пачын. Сэсся нӧкъяласны... Ок, чӧскыд! Ок, пӧтӧс!

А водзынджык Ӧзын чойыс ӧддьӧн крута, ыджыд гы сорас моз, чуркнас лэптысьӧ. Сэні коркӧ перйылӧмаӧсь известь ли фосфорит ли, кодӧс жар биӧ кӧ чӧлтан, гораа школӧдчӧ-лыйсьӧ. Гуясыс вель дыр на тӧдчисны. Воліс кад, кор ичӧт зонкаяс, быдмыштӧм-ёнмыштӧм бӧрын, медводдзаысь збоймӧдчылісны исковтны дзик Ӧзын чой йывсяньыс. Лызьӧн либӧ даддьӧн. Ок, зачесьтыс сэки вӧлі! Чизыр тӧв жвучкӧ чужӧмад, пельясад шутьлялӧ, синватӧ пычкӧ. А тэ нюдз кокъяс вылад лажыньтчыштӧмӧн тӧлзян. Да и лэбан! И збыльысь бордъясьӧма тэнад лолыд! И ачыд тэ борд йылӧ сӧмын на сувтӧм лэбач кодь быттьӧ лоӧмыд!.. Мир туй вылӧдз шливскан-лэбан, и он усь!.. А сэсся и бара посйысян-каян йылӧдзыс, медым, ассьыс борд вынсӧ кылысь варышпи моз, выльысь шудаа лэбовтны...

Вичко горулӧд ырзьысь сьӧлӧмӧн восьлалӧ эндӧм-эновтӧм гортланьыс Хохол Йӧра Саш да казьтылӧ, казьтылӧ ылӧ кольӧмасӧ, и коркӧя шудӧн и ӧнія шог-курыд синваӧн ойдӧ и ойдӧ лолыс...

Мамныс кувсьӧм бӧрын тшӧтш пондіс уджавны шӧркост вокныс, дас нёль арӧса Геня, Вадӧр пыр ветлӧдліс сир вийӧдны Сепыс-Лётна ягӧ. Кыдзи ачыс ошйысьӧмӧн шуӧ вӧлі — Терпентинын пӧ ме служита, пожӧмлысь выйсӧ пычка! Ылӧдз ветлӧдлігад рытнас вӧлі сёрмӧдчӧ гортӧ воны да и ёна мудзӧ, а ӧнія моз аръявылыд войясыс чожа нин пемдӧны, и ыджыдджык вокыс, Хохол Йӧра Саш, гортас волігъясӧ, зонкалы паныд вӧлі лэччылӧ тьӧтуш ордӧдзыс. Война помланьыд ӧд, да и бӧртиджыкнас, быдсяма лёк йӧзыс жӧ нин вӧлі шӧйтӧны туй вылын и вӧрын, наköд паныдасьӧмысь век жӧ нин лоӧ вӧлі повны. А сэсся и Вичко улітіыд зонкаяс быдмигчӧжыс сідз и тадз полыштісныкодь ветлӧдлыны. Гӧгӧрвотӧм Енмысь полісны. Нӧшта нин гӧгӧрвотӧмджык Ортъясысь ёнджыка на полісны. Ӧд ёна водзджыкъяссӧ буретш вичко дорас кулӧмаяссӧ дзеблӧмаӧсь, дедушыс пӧ налӧн сэні жӧ куйлӧ, сӧмын тай став крестсӧ нин кыдзисюрӧ жулльӧмаӧсь-а. Бӧртиджыкнас, дерт, тшӧтш и став кӧрт потшӧссӧ сэтчӧс шойнаыслысь пазӧдісны, а ӧні сы пыдди керкаяс нин сулалӧны, код тӧдас сӧмын, кутшӧм вӧтъяс йӧзыс вӧтасьӧны... морт лыяс вылад олігӧн-а...

Ӧти рытӧ, сёрмӧдчыштіс да, пемыдкодьнас нин мӧдӧдчис Сашӧ вӧракодь тыртӧм вӧлӧкӧдыс, воис вичко улӧдз. Сукмӧм рӧмыдас муртса рудӧбасьӧ Вичкоыс выліын. Лолыс зонкалӧн ньӧввуж моз зэлалӧма. Полыштӧ сійӧ. Кӧть эськӧ и дас сизим арӧса нин. Вӧрын ни ваын озджык пов сійӧ вичкоыс дорын серти... И сэки... Потшӧс пӧлӧнысь... А налӧн греждсянь ӧнія больничаяс дінӧд да Сюзь Илляӧдз вӧлі потшӧсыс... Неылыс потшӧс пӧлӧнысь... Буретш вичко дорсянь леспромхоз Базаӧ вомӧнӧн лэччысь пода туй вылысь моз... казяліс... мыйкӧ Еджыдӧс!.. И сорса гыӧн моз ыткӧбтіс да бӧр сувтліс вирыс... И быттьӧ кынмыліс чаш лыа туй вылӧ зонка... И пырысь-пыр жӧ, войся востым моз, югнитліс лов вылас казьтылӧм... Батьыс на коркӧ висьтавліс... Муна пӧ вичко ултіыс войын, а сэтысянь кодкӧ Еджыд лэччӧ. Ӧддьӧн чожа мелань лэччӧ! Сэсся пӧ и шуркнитіс-лэбовтіс ме дінті дзоньнас Еджыд Морт! Ли коді ли... Шы ни тӧв пӧ шуркнитіс да и вошис вӧра пемыд Жуӧдланьыс... А ме пӧ сы ни садь чепӧсйи гортлань... Батьыс висьталӧ вӧлі, мый сыӧдз пӧ неважӧн кувсис сылӧн батьыс, дедушным. И дзебим пӧ сійӧс вичко дорас. И буракӧ пӧ Ортыс сылӧн петӧма ме дінӧ вой шӧрнас. Мед ёнджыка казьтылам ли мый ли сійӧс... Небось тай тӧдӧма, мый буретш сійӧ здукас ме понда мунны вичко горулӧдыс!

— А öнісö кодлöн Ортыс петöма ме дінö? — вийсьö дзикöдз весьöпöрöм зон. — Мамöлöн? Но ме вед сійöс Карö дзеби! Мамосö! Сэтысянь али мöй локтіс, мед ёнджыка дивитны менö? Мыйла гортö, муköд рöдвуж дінö эг вайöд ме сійöс? А сэсся со и дзикöдз эновтöма лои коньöрöс... Мый нö вочны? Бергöдчыны да бöр гортланьö сы ни садь пышйыны?.. А кыдзи Геня öтнасöн воас татi?.. И мыйла нö сійö, Орт кö, оз лок меланьö, кыдзи коркö батьö дінö моз? Ланьтöдчöма потшöс дорас?.. Вийсьö тадзи зонка и казялö, мый кöдзалöм юр кучикас лыбöдчö юрсиыс, дась картузсö лэптыны... Но, мый вермömсьыс выныштöдіс асьсö да, мöдöдчис водзö. Еджыдыс потшöс пöлönöдыс сы ног жö вöрзис, неуна водзынджык мунö... Мый нö сылы колö? Мыйла татчö петöма?.. Абу жö буди Орт тайö-а?.. И сэки Хохол Йöра Саш — сэксö, дерт, абу на некутшöм Хохол! — босьтіс лыа вылысь ки пыдöс пасьта из да и зэвтчömöн мöдöдчис веськыда Еджыдланьыс... Мый лоана ло!.. Мöдыс, потшöс мöдарас, пондіс öдйöджык ылавны... Сашö öддзöдіс воськовсö. Еджыдыс, буракö, тшötш. Зон уськöдчис котöртны Еджыдыс бöрся!.. Сэсся и суöдіс!.. Потшöс мöдарас пышйысь Еджыдыс вöлöма öддьöн ыджыд порсь!.. И сэки Йöра Сашлöн дзикöдз нин рудзмуніс эбöсыс. Муртса кок йывсьыс эз усь, ковмис весиг здук кежлö нёровтчылны потшöс вылас... Но и сэсся личмунліс сылöн лолыс, öддьöн нимкодь лои! И весиг гораа серöктіс, мыйысь порсьыс, буракö, ёнджыка на повзис да водзö чепöсйис потшöс пöлönöдыс... Кысь-мый татчö сійö, сюртöм мутиыд, веськалöма!

Дерт, татчö колö шуны, мый сылöн, Хохол Йöра Сашлöн тані быдмигöн Ортъясыд, Шеваясыд, Вöрсаясыд и Васаясыд, Сусеткоясыд и Пывсян Гöгöньясыд тшötш на вöліны. Кутшömкö ловъя ловъяс моз, кöть и тыдавтömöсь, тшötш жö быттьö олісны найö. И йöз повлісны наысь, вежавидзлісны, век нин кыдзкö да мыйкö бурöдлісны найöс, пыдди пуктылісны да быд колана здукö бурöн казьтыштлісны. Мед нин сömын лёктор эз вочны найö мортлы ни скötлы, керкалы ни карталы, видз-мулы ни чöс туйлы... Сэсся тай, вичкоястö пазöдалöм бöрын, вочасöн ставыс тайö бырис-вошис. Ен водзын ни Орт водзын полöм ни вежавидзöм эз ло. Медыджыд Енъяснас йöзлöн лоины автомат да вина Доз, а Ортъяснас — накöд йитчöм лёкалöм да йойталöм. И кöть эськö со этатшöм больничаяс лэпталісны, быд ногыс бурдöдчыны велалісны, а йöзлöн олömыс оз бурмы. И весигтö мортыслöн олömыс нинöм дон эз понды сулавны. Ньöти падъявтöг вермасны босьтны сійöс сійö жö вина дозйыс вöсна...

Но со тай нö и чужан грездыс мыччöдчис дона-муса чужömнас! Чой горула да югыд Сыктыла костö ланьтöдчöм дозмöр поздыр!

"Бара на тай аддзи ме тэнö! Бара на тай вайи ме тэ дінöдз радейтömöс и шогöс!"

Сулалö Ылі Муысь воöм Хохол Йöра Саш, видзöдö воймöм лажыньтчöм керкаяс вылö, кодлöн мыгöръясыс быд вир войтö сылы йиджовтчömаöсь нэмыс кежлö, видзöдö и видзöдö, кытчöдз пöсь синва дзикöдз оз ойдöд синъяссö, да керкаясыс уна пöвстаöн оз пондыны тыдавны...

Лёкан Тьöпанлöн дорса керкаыс абу нин... Асьныс пöрысь гозъя кувсисны да, верöс сайö петалöм нылъясыс вузалömаöсь, мöд грездö нуömаöсь... Öддьöн мича да кыпыд керка вöлі, джуджыд сигöра, гырысь öшиньяса. Тьöпан дядьыс ачыс вöлі вундасьö-стеклöасьö да мöй позьö югыдджыка нин вочлöма керка синъяссö. Сылöн вöлі кутшömкö лэчыдсьыс-лэчыд алмаз, — öтчыдысьöн чилснитас сійöн стеклö платтö, и пырысь-пыр жö нязмунö-чуктö визьöдыс, кöть сэсся мый кызта эз вöв. Уна выль керка стеклöавліс грездын Тьöпан дядь, уна жуллысьöм öшинь дзоньтавліс...

Но нöшта на мастерджык вöлі Тьöпан дядьыс вурсьыны! Сылы, Хохол Йöра Сашлы, зонмалігöн нин, вурліс лöз сатин дöрöм да паськыд ной гач, вöрын уджалігöн ной дöрасö премия пыдди сетлісны. И татшöм мича паськömнас Хохол Йöра Саш Армияö мунтöдз не öти нылöс пöрйöдліс!.. Асьсö нывъясыс пöрйöдлісны ли... И пинжактö вöлі вурö Тьöпан

дядь, и кышӧдтӧ. Гӧгыльӧ небыда гартовтчысь меркаӧн мурталас тэнӧ пасьта и кузьта, мелӧн пасъялас, пасъясьӧминӧдыс лэчыда шӧралас, ён сунисӧн ылӧсас вотйылас. Сэсся и вурас пинжак! Буретш тэныд выл тырыд! Буретш тэныд мыгӧр серти! И некыті нин небось оз резьды сяммысь киӧн вурыштӧмыс! Ок, кутшӧма колі вӧлі сиктад, уна челядя котыръясад татшӧм Мастерыс!

Тьӧпан дядьлӧн жӧ, ӧтнасыслӧн Грездын, вӧлі патепон! Мыйкӧ жӧ вӧлі кылзылан мича сьӧд ящикысь петысь сӧдз шыа роч сьыланъяс! Дивӧ али абу?! Ичӧтик ящиксӧ зэлӧдан-гартан югыд воропӧн, пуктан сьӧд гӧгыль-кытш. И — ливкйӧдлӧ-сьылӧ! Сэтшӧм лӧсьыда сьылӧ! "Зашумел густой осокер, свежий ветер у реки". "Что ж ты, Коля-Николай, делаешь с Катюшей?", "Валенки-валенки, не подшиты стареньки", Кылзан да кылзан! И кутшӧмкӧ мӧд кодь олӧмӧ быттьӧ волан!.. И Сашӧысь неуна ыджыдджык кык зонка Тьӧпан дядьлӧн тшӧтш вӧліны — Ӧльӧш да Коля, ӧтлаын моз быдмылісны, ӧтлаын ворслісны, велӧдчисны, вермасьлісны и уркай кыйлісны мӧдлапӧлысь... Сэсся найӧ, кыкнанныс, Сашлӧн батьныс моз жӧ, вошины Война вылын. Сэтшӧм на томиникъясӧн бырисны!.. Вурсьысь-стеклӧасьысь мастер Тьӧпан дядьлӧн пиян эз кольны. А ӧні со тай и керкаыс нин абу! Арся пипуӧс моз жӧ чашйис-гылӧдіс Тьӧпанлысь рӧдсӧ лёк олӧм тӧлыс. Вӧліс да эз ло.

Руч Тикӧнлӧн ыджыд керкаыс сулалӧ на. Ловйӧн кольӧм медбӧръя пиыс пӧ олӧ карын, корсюрӧясӧ волывлӧ, йӧрсӧ вӧдитны кодъяслыкӧ сетӧ.

Эстшӧм визув да кыпыд морт вӧлі Руч Тикӧныс. Панылдасигӧн век нин вак-вакӧн серӧктӧма. Беринӧсь чужӧма, гӧрдов, тэрыб кока, пыр кытчӧкӧ котӧртӧ моз. Ёнджыкасӧ, дерт, вӧралны либӧ чери кыйны. И ӧд, Яг Иванлы моз жӧ, быдтор шедіс сылы! Чери кӧть дозмӧр, тулан кӧть йӧра. Сылы быттьӧ ныр улӧдзыс кодкӧ век вашӧдіс кыйдӧссӧ. А коркӧ весиг и висьталіс секретсӧ: менам пӧ важ чӧс туйын, кер чомйын, сирӧд мырйысь лӧсйӧма асланым рӧдлысь Енмӧс да пельӧсӧ сувтӧдӧма. Сія пӧ ёна отсалӧ.

Ӧти тувсов асылӧ, эз на ӧд вунӧд Хохол Йӧра Саш, ойдӧм Кӧджсянь кайӧ вӧлі Руч Тикӧныс да панылдасис. Мыш вылас, пельпом вомӧныс, жнёпкӧбтӧма ас кузяыс жӧ сирӧс. Бӧжыс весигтӧ муӧдыс на кыссьӧ! Аминь-аминь, эстшӧм паськыд вома да пила кодь ёсь пиня Вакуль! Татшӧмсӧ Хохол Йӧра Саш некор на эз аддзыв сыӧдз, кӧть эськӧ и кодсюрӧ ошйысьлӧны вӧлі, мӧй кутчысьлӧны пӧ пыж кузя сиръяс да морт кузя нельмаяс. Сӧмын пӧ тай мынтӧдчӧны-а... А тані со пельпом вылас кер пом моз жмутвидзӧ. "Да кыдзи нӧ тэ татшӧм ад горшсӧ вермин кыйны?" "А ёкыш кульмӧдны лэччи кулӧмӧн. А, видзӧда да, тая молодечыс лажмыдінас, шонді водзас петӧма да бӧжнас дӧвӧля легӧдчӧ. Кодӧскӧ кыйӧдӧ ли, сідз шондысьӧ ли. А дашкӧ и кульмытӧм на да нексӧ лэдзны петіс, кера да тыдолтчас. Ме тай и водзджык казялі сійӧс, гусьӧникӧн кылті шонді панылдыс моз, мед нин аслам вуджӧрӧн не ползьӧдны. Да и пелыс лопт дорышӧн мӧй вермӧмысь косьышті вугралысьлы юрас. А сэсся и дурмӧмасӧ чер тышкӧн нин помалі." — И вак-вакӧн сералӧ Руч Тикӧн. — "Сӧран жӧ буди-а?" "Но вед сія, Сашӧ, эз жӧ ачыс чеччолт менам пельпом вылӧ!.. Татшӧм добраыд сюрис да, чожа ме ёкыш кульмӧдӧмсьыд энолччи... Вина дозйӧн кӧ пыралан, Сашӧ, солыштӧм чигнас пӧттӧдзыд номсӧда! А сӧмын на солыштӧм сирсьыд чӧскыдыс мӧй вермас лоны?.."

Война пансьӧм бӧрас Руч Тикӧнӧс грездын бӧрйылісны на весиг "Плуг" колхоз предӧ, буракӧ, бронь сетлісны. Но яр мортыд зыкӧ-венӧ воас районса юралыськӧд, нянь поставка мынтӧмысь. Ӧтиыс тшӧктӧ содтӧд на лэччӧдны няньсӧ, а мӧдыслы и жаль нин. Ме пӧ, дерт, тӧдтӧг ог ов, мӧй фронтлы унджык колӧ няньыс, но и ассьыным коньӧр бабаясӧс да челядьӧс вердыштавны колӧ жӧ, сідз нин турунтӧ сёйигӧн ӧдва долъялӧны... Хохол Йӧра Саш тӧдӧ жӧ, мӧй татшӧм вензьӧмъяс бӧрас не ӧти предлысь да леспромхозса директорлысь — жаллядзаджык сьӧлӧмаяслысь — бӧр мырддьылісны броньсӧ да нулісны воюйтны. А

на местаӧ пуксьӧдавлісны кын сьӧлӧмаясӧс, кодъяс мӧй тшӧктӧны вылісянь, сійӧс и ыршасьӧны-керӧны, кодъяслы дзик веськодь ас йӧзыд, сямыс тырмӧ сӧмын удж вылӧ вӧтлыны найӧс. Со и кулалісны коньӧр бабаяс томӧн кадӧн: Федя Мелехинъяслӧн мамныс, налӧн, Йӧра Сашъяслӧн, мамныс, Вадӧрысь Карпо Ӧльӧшъяслӧн мамыс, да мыйтаӧн на нӧшта...

А Руч Тикӧн Рытыввылын немечкӧд воюйтӧма, сэсся и Японечкӧд на Асыввылын, Манчжурияын, воюйтӧма да и дзонь-здоровӧн бӧр локтіс гортас. Весиг, бураkӧ, абу и ранитчылӧма. Гажа юрӧн вак-вакӧн серӧктас вӧлі да ошйысьыштас: менӧ пӧ, вӧльнӧй, рыжӧй зырянинӧс, некутшӧм пуля ни штык оз босьт!

"Кутшӧм йӧз вӧліны! — сулалӧ на да шоныда мӧвпалӧ грездса важджык олысьяс йылысь синваӧн и шудӧн небзьӧдӧм, Ылі Муысь воӧм Хохол Йӧра Саш. — И быдӧн дзик нин ас кодьысӧсь. Аслас этшаӧсь. Аслас сяма да мывкыдаӧсь. И пӧшти быдӧн мыйкӧ ыджыда кужис керны аслыс сылы лӧсяланаджыксӧ.

Паськыд пельпомъяса да ош кодь ён Руч Васька вӧлі дась, вороп кӧ мыччан, Мусюрсӧ бергӧдны. Нэп дырйи сымда му-видз лӧсьӧдлӧма, сы ыджда керка лэптылӧма, сымда скӧтӧс сувтӧдлӧма. А сэсся и татшӧм уджалысь морттӧ кулачитӧмаӧсь, керка джынсӧ мырддьылӧмаӧсь, не нин сёрнитны му-видз да вӧв-мӧс йылысь. Но Руч Васька оз усь сьӧлӧмнас, колхоз лоӧм бӧрын нин важ моз пондас муркӧдчыны. Кутшӧм турун зорӧдъяс вӧлі чӧвталӧ Руч Васька! Эз на ӧд вунӧд Хохол Йӧра Саш, кыдзи сійӧ ичӧт зонкаӧн на талявліс сылы зорӧдсӧ! Чача кодьӧс, пелькӧс и зумыдӧс, вӧлі лэптасны ма кӧра веж турунысь!.. Вӧралӧм вылӧ Руч Васька эзджык сетчыв, но сы пыдди черӧн и пилаӧн, зырйӧн и вилаӧн мукӧдӧс ёна пановтліс.

А вӧр мастер Пока Семен Иван вӧлі быттьӧ тӧдӧ-кылӧ быд ловъя пулысь олӧм-туӧмсӧ. Дзоньвидзалунсӧ и быд висьӧмсӧ. Кырсьсӧ лӧсыштас сулалысь пожӧмлысь да чер тышнас тотшкас, и шы сертиыс тӧдмалӧ, абу-ӧ кӧнкӧ тшак петӧма да оз-ӧ сісьты пуыслысь зумыд вирйясӧ, абу-ӧ кыткӧ жобӧг. Да абу-ӧ вывтіджык пинёв пуыс. И кытчӧджык колӧ сійӧс индыны — кыдз медбурӧс — ероплан керны али шпал вылӧ лӧсйыны, тьӧс пилитны али шахта йирк пыклыны. И ӧти вӧр ю йывсянь мӧд ю йылӧ веськыда вӧлі лӧсалӧ-ветлӧдлӧ сідзсӧ ньӧжмыдіник жӧ Пока Иван, некутшӧм туй ни пас сылы оз ков, некытчӧ сійӧ оз ылав ни вош, кӧть шондіа дырйи, кӧть и шондітӧг, помтӧм ягъясӧ оз вош ни нюрӧ-йӧнӧдӧ. И ёль пӧлӧнъясысь да яга-нюра доръясысь Буско поныскӧд кыйӧ мыйта колӧ дозмӧр.

Да кодӧс он босьт важджык йӧз письыс, сійӧ и ас инас пропессор! Бур вӧралысь да видз-му вӧдитысь. Сӧмын коді бурджыка кыйсьӧ, а коді бурджыка нянь быдтӧ, коді мичаджыка вурсьӧ, а коді гынкӧм гындӧ, коді пыж кокалӧ да би дорын паськӧдӧ, а коді додь ньӧр кусыньтӧсинӧ. И дерт, быдӧн керка пельӧс тшупӧ, пуысь-сюмӧдысь вӧчасьӧ.

Сикт таладорысь куим неыджыд грездса мужикъяс ӧтвывтчӧмаӧсь да эстшӧм мича-кыпыд школа тшуплӧмаӧсь асланыс челядьлы! Мед ылӧджык — Постӧ кайтӧдз — тані найӧ велӧдчисны медводдза нёль восӧ. Кыз, югыд-шыльыд керъясысь! Гырысь ӧшиня! Сыктывлӧн джуджыд кыр йылын! Уліын визувтӧ сӧдз ваа сё муса Сыктылныс! Мӧдлапӧлын помтӧг лӧзалӧ сэтшӧм жӧ дона да муса Парма.

И тырыс йӧз вӧлі грездъясын! Пӧрысь и том! И тэ кодь посниуловыс тырыс! Мӧс корсьны и вотчыны кӧть кодкӧд мун, вуграсьны и купайтчыны. И бать-мамыд томӧсь да мичаӧсь, радейтӧны тэнӧ, быдторйӧ велӧдӧны.

Ок, шуда кад! Вӧлӧма да кольӧма!

Эз кӧ эськӧ дзугны да гудыртны ставсӧ, да сэсся войнаыс кӧ эз сэтшӧма пазӧд-наль, кутшӧм олӧм эськӧ вермис лоны! Важ йӧзыс вочасӧн сетӧны Йӧра Саш коддьӧмлы став тӧдӧмлунсӧ и сямсӧ, а найӧ сэсся асланыс пи-нывлы сетӧны. И сӧвмысь, водзӧ мунысь олӧмсьыс мыйкӧ да мыйкӧ выльӧс босьтӧны...

Но аслас чужан поз дінӧ матыстчигӧн Хохол Йӧра Саш курыдшог синваӧн бӧрддзис. Коркӧя ыджыд-гажа керкаыс куткырвидзис бордпӧла, лӧкысь нӧйтӧм да джынвыйӧ лысӧм ракашой кодь! Ӧти гожся джынйыс сӧмын кольыштӧма сӧ муса короминаысь да и сійӧ нин пыдӧкодь муӧ вӧйтӧдчӧма. Водзас джуджыд кильчӧыс джынвыйӧ ропмунӧма. Кутшӧмсюрӧ ӧшиньысь стеклӧсӧ жулльӧмаӧсь. Керкагӧгӧрса уна лыда стрӧйбаысь немысь-немтор жӧ абу кольӧма.

Ловъя лов моз кулӧ жӧ тай налӧн гажа-мича позйыс! Медбӧръяысь нин лолышталӧ!

И сэтшӧм дой кырыштіс сьӧлӧмсӧ Хохол Йӧра Сашлысь. Сэтшӧм сатӧк дой! Лэчыд пуртӧн быттьӧ зарскисны морӧсас. И нӧшта нин сатӧкджыка доймасис сыысь, мый гӧгӧр, туй ӧтарын и мӧдарын, зумыда сулалісны ыджыд усадьбаа ён на керкаяс.

"Ок, сӧ муса гортанӧй, помасьӧмыд тай тэ сӧлсемӧдз! Прӧстит тэ миянӧс ставсьыс! Мӧй кӧдзӧдны лоис тэнӧ! Лӧк олӧмас батьтӧг-мамтӧг кольӧм бӧрын разалім да эг вермӧ видзны мийӧ тэнӧ".

А ӧнісӧ нӧ мый керны? Кыдзи мездыны муса гортнысӧ дзикӧдз пракмунӧмысь? Та вылӧ вед ӧд мыйта сьӧм ковмас! Мыйта матерьял! А сійӧ, ас Муысь ылалӧм Хохол Йӧра Саш, ӧдва чукӧртіс сьӧмсӧ татчӧдз волӧм да бӧр мунӧм вылӧ. Ӧні вед оз нин вермы сійӧ кольччыны татчӧ. Дырӧн-каднад вед Ылі Муас нин лои сылӧн олӧмыскӧд ёнджыка йитысь гортыс! Челядь сэтӧні, а тшӧтш и внукъяс. Налы колӧ, мыйта вермыштӧ на, кыдзкӧ-мыйкӧ отсыштны, торйӧн нин ӧнія сьӧкыд кадъясас... А ӧд кӧсйысьлісны куим вок, пенсия вылӧ петӧм бӧрын, локывны татчӧ, чукӧртчывны да кӧть нин кутшӧмакӧ выльмӧдыштны гӧгӧр важ гортнысӧ. Выльысь вевттьыны да подувсӧ вежны-зумыдмӧдны. А сэсся пӧ, гашкӧ и, кодкӧ бӧр локтысь на лоӧ. Сьӧмтор и быдсӧн чӧжыштавлісны та вылӧ... Но, со тай, олӧмыс бара на мӧдар путкыль бергӧдчис. Став чӧжӧмаыс быдӧнлӧн ӧти здукӧн вошис, горш мӧс быттьӧ ныылыштіс. Да сэсся и ставӧн лоины джуджыд потшӧсъяс сайын, кодъясӧс ӧддьӧн абу кокньыд вуджнысӧ... Олӧмыс тай бара на лӧк ногӧн таляліс найӧс! Олӧмсӧ дзугысь мутиясыс ли! А сэсся и шӧркост вокныс — Геня — воддза вонас виччысьтӧг кувсис нин...

Сідзкӧ нӧ либӧ мый? — Ӧні колис сӧмын курыд синваӧн бӧрдны тшӧтш и кулысь-кусысь керкаыс водзын?

Сьӧлӧмсӧ ӧтпырысьӧн косявлысь шог, и яндзим, и вынтӧмлун кыліг, Хохол Йӧра Саш пырис керкаӧ, паськыда да вӧрзьывтӧм на ён плакаяс вылӧ тувччӧм бӧрын мӧвпыштіс: "Найӧ, таташӧм кызъясыд, да ва веськвтӧг, дыр на эськӧ вермасны лоны!" Тӧдса потасъяса шыльыда лӧсйӧм керка стенъяс зумыда на жӧ сулалісны, и таладорӧдыс бур вевт улад йиркыс, буракӧ, абу на жӧ вӧрзьылӧма. Бур ногӧн кӧ, позьӧ на эськӧ и овны! Но коді ӧні олас?..

Сы дыра сулаліс керкаыс! Коркӧ кызьӧд воясӧ, сотчылӧм бӧрын, выльӧс лэптылӧмаӧсь. Таладорсӧ веськыда ягысь вӧлӧн кыскавлӧмаӧсь, да керйыс налӧн быдмигчӧж век вӧлі югыдджык мӧдарыс, тӧвся джынйыс серти, кодӧс ю кузя кылӧдлӧмаӧсь да кутшӧмакӧ ва йиджтысьлӧма... Бура-шоныда асьнысӧ быдтіс, куим вок сикасӧс, кызь арӧсъясӧдз. А сэсся и воча вок гозъя тані олісны да куим челядьӧс жӧ быдтісны, буракӧ, кызь восяыс на дыр...

Корӧны ӧд вӧлі вузавны керка-картасӧ, став муköд стрӧйбаяснас и йӧрнас, вузавны, сэкся кадъясӧ буркодь дон вӧзйылісны, но воча вокъясыслӧн мамныс, Йӧра Сашъяслӧн радейтана тьӧтка, кувсис жӧ томӧн-кадӧн, а воча вокыс буретш вӧлі гӧтрасьӧма, челядь чужӧны, а лючки овны некӧн... Мый нӧ, олӧй либӧ миянын! Мийӧ тай, асьным, разалім жӧ му пасьталаыс... Быдтысьӧй, челядьнытӧ велӧдӧй! Миян пӧч-пӧльным да бать-мамӧн перйылӧм ыджыд йӧрсӧ пуктӧй!.. Ӧти сайын гӧгӧр чередитӧй!.. Мед дыр на сулалӧ ставыс! Кодлыкӧ, гашкӧ, миян пиысь бӧр на ковмас бергӧдчыны чужан гортӧ...

Но видзӧм-тӧждысьӧм пыдди кивыль абу бергӧдӧмаӧсь патерант гозъя керка-карталысь сісьмӧм-киссьӧмсӧ кӧть неуна кутыштӧм мо-

гысь. Кысь нӧ — юигъясад! Дзоньталӧм пыдди ловъя вывсьыс на кытсюрӧ пес вылӧ пилитавны пондалӧмаӧсь. А сэсся и воча вокыс мӧдкӧд овны карӧ мунӧма, гӧтырыс кувсьӧма, а куим челядьыс быдмисны да ставӧн жӧ разалісны. А коньӧр керка на бӧрын нӧшта на ӧдйӧ пондӧма нёзьдыны...

Ыджыд пач важ моз на жӧ зумыда сулалӧ. Мый дыра нин сулалӧ! Мамныс кувсьӧм бӧрын асьныс велалісны ломтыны сійӧс и пусьыны-пӧжасьны. Пӧжасян зырйӧн куим пес сюясны кузя ног, сэсся сы мында жӧ неуна пӧлӧсӧн, вомӧн ног вевсяласны, сэсся негырысь пестӧ выліас нӧшта ӧти пӧвста дзумгасны. Сэсся сійӧ жӧ пӧжасян зырнас сюмӧда либӧ сартаса би чуткасны. Кос песыд пырысь-пыр ӧддзӧ да бура пондӧ шлонгыны, джуджыд-кузь трубаыд азыма кыскӧ тшынсӧ да. Керка кодьыс жӧ бур пач тэчлӧма кодкӧ! Сымда вердісюкталіс ӧтиясӧс дай мӧдъясӧс, дай коймӧдъясӧс...

Кыз пӧвъя залавка сулалӧ на жӧ, пӧдсаинас сэні сёян видзсьыліс. Пань-бекар видзанін век на ӧшалӧ стенын. Ён пӧвъя пызан сулалӧ ен ув пельӧсын, Енмыс, весьтас, дерт, абу нин-а. Хохол Йӧра Сашлӧн быдмылігӧн на батьыс босьтліс, кӧть эськӧ и быдмигас сійӧ кутшӧмакӧ эскылӧма на Енмыслы. Но сэсся тай вичкояс сипталісны, эскысьясӧс топӧдісны, Енмыс быттьӧ эз и ло. Ӧні бӧр ставӧн пондісны юрбитны, ӧддьӧн чожа бӧр эскысьясӧн лоины. Виччысьтӧг юрас Хохол Йӧра Сашлӧн югнитіс важ казытылӧм. Пӧрысьджык вежаньыс висьтавліс, мый кор пӧ Сашӧяслӧн батьыс вӧлі на зонкаӧн, шуӧ пӧ вӧлі: талун пӧ яя шыднад эн вердӧй да ог пӧ юрбит. Сэтшӧм жӧ и вӧлӧма эскӧмыд... Вӧлалыштӧм пызан пельӧсъяс... Ӧшинь вылын зарадитчигӧн йиджовтчӧм патрон гӧгыльяс... Стенын быд потас... Ставыс сьӧлӧм пыдзырмунмӧн тӧдса... Джоджын быд плака мамныс кувсьӧм бӧрын кутшӧма вуштылӧма-мыськавлӧма найӧс... Ыджыд пачын косьтысян быд горс — конӧрка... "Конӧрка?" Мыйла нӧ — "конӧрка"? Роч "конуркаысь" али мый лоӧма?.. Гашкӧ, тайӧ конӧркаясыс и стенын потасъясын кутшӧмкӧ ногӧн колис сылӧн, Хохол Йӧра Сашлӧн, лов шыыс? Тшӧтш и вокъясыслӧн да бать-мамныслӧн? А гашкӧ и дедушыслӧн да бабушыслӧн на?.. А сэсся, кор керкаыс дзикӧдз пасьмунӧ, немысьнемтор нин оз коль?.. Ыджыд овмӧссьыс быдсикас кӧлуй-мӧлуй моз ставыс нин сэки бырӧ... А кыз матичын век на ӧшалӧ ён кӧрт кольча. Сэтчӧ пысавлісны лайкыд потш да ӧшӧдлывлісны кокньыдик нинпу потан, куим вокӧс лайкйӧдлісны-быдтісны сэні. Кык ичӧтджыксӧ тшӧтш жӧ нин гычӧдліс Сашӧ, аслас вомын няклялӧм няньӧн вердліс, сюр нёньысь пӧжӧм йӧлӧн юктавліс, бӧрдӧмысь кыдз вермис ӧлӧдліс. А кыдзи асьсӧ сійӧс гычйӧдлісны да ӧлӧдлісны, — тайӧс, дерт, оз помнит. Збыль ӧмӧй нӧ ачыс сійӧ, Хохол Йӧра Саш, люлькъясьліс жӧ тані зыбка-потанын да, пӧт кынӧма, чиктыліс зачестьысла? Ёнджыкасӧ, дерт кӧнкӧ, гычӧдліс сійӧс бабушыс...

А сэсся, помнитӧ сійӧ, бабушыс мыйлакӧ вӧрзьывтӧг куйліс пызан вылын, сӧстӧм идзас вылын, а мукӧдыс сы весьтын гораа лыддьӧдлісны-бӧрдісны. Сэсся и сы бӧрын дона бабушыс дзикӧдз эз ло...

А коркӧ батьӧыслы кӧмтӧм кокас джоджысь сатшкысьӧма ем. Горӧдіс лёк горшӧн. Кузь ем йылысь весиг кок лапа выліӧдзыс чургысьӧма. Бур, мый сунис пома вӧлӧма емыс да чожа бӧр шедіс. Но челядьпиянсӧ чиршӧдлӧмыс тырмымӧн вӧлі!

А жырйын ёна югыдджык, асыввыв и лунвыв ӧшиньясӧ видзӧдчӧ шонді, сэні джоджыс вӧлі мичаа краситӧма, ӧні тай джынвыйӧ вушъялӧма нин краскаыс-а, ӧддьӧн лӧсьыд татшӧм джоджтӧ мыськыны. Тані пӧвйӧн потшыштӧм да шпалеритӧм пельӧсын батьӧ да мамӧ узьлісны. Бӧртиджыкнас, мамныс кувсьӧм бӧрын, кык вокыс шуисны, мед сійӧ, быдмыштӧм нин Хохол Йӧра Саш, ӧтнас узьліс бать-мамныслӧн кровать вылын... Стенын ӧшалісны вождьяс. Жыр пызан вылын вӧліны батьӧлӧн кутшӧмсюрӧ нигаяс да ыджыдкодь кӧрӧбын — папирос пачкаяс. "Звезда" куритіс батьӧ, кытчӧ вӧлі серпасалӧма мотоциклета мортӧс. Ӧтчыд ыджыдджык зонкаяс тшӧктісны босьтны Сашӧлы чукӧрсьыс кык

пачка. Мийӧ пӧ тэныд кык вугыр сетам водзӧс пыддиыс. Но ӧти наян зонкалы, Мишкинлы, эз вичмы папиросыс да сійӧ явитӧма. Батьыс пуксьӧдіс Хохол Йӧра Сашӧс улӧс вылӧ да бура швичйӧдліс тасмаӧн... "Ок, эськӧ унджык да дырджык кӧ швичйӧдліс тадзи менӧ батьӧыс, сэки эськӧ, гашкӧ, велаліджык олнысӧ!" — нораа и шудаа казытылӧ ӧні Хохол Йӧра Саш.

А тӧвся керкаын сулавліс ӧддьӧн кузь трубаа кӧрт пач. Дженьыдик кос коз пескӧн бура лӧдсалан сійӧс босьтчӧм нин жар вылас, жургӧломтысьӧ, яра третшкӧдчӧ, жайгӧ-шонтӧ быдлаті. Вералысь биӧн югзьысь пач вом дорын ичӧт зонка нёровтчӧмӧн куйлӧ да лыддьысьӧ. Либӧ школаын сетӧм гортса удж керӧ. Бура тыдалӧ, и дона карасин оз видзсьы. Пеша вор весьтын сартас оз ков сотны ни. Кӧдзыд тӧв шӧрын жургӧ-югзьӧ третшкӧдчӧ кӧрт пач, а лов тырнас ыпъялысь зонка капитан Немокӧд море пыдӧсӧд "Наутилус" вылын уйӧ либӧ капитан Грантлӧн челядькӧд Лунвыв Америкаса пампаӧд келӧ, Австралияса вӧрзьӧдлытӧм на вӧръясӧд чашйысьӧ-корсьысьӧ. На кодь жӧ повтӧмӧн асьсӧ кылӧ, быд сьӧкыдсӧ венысьӧн. И овны на сылы быдса олӧм!

И водзӧ на шоналӧ и нормӧ сьӧлӧмыс ӧнія Хохол Йӧра Сашлӧн татшӧм серпассӧ лов вылын аддзӧмысь. Вӧлі кӧ эськӧ сійӧ Ыбса Мастер моз художникӧн, мичаа рисуйтіс эськӧ Тайӧс: вералысь югыдӧн ырзьысь кӧрт пач водзын ыпъялысь синма лыддьысьысь зонкаӧс!

И потӧм вор дорӧ моз воис ӧні сійӧ, ёна нин пӧрысьмӧм морт, дзикӧдз пазалӧм гортас! Коркӧясӧ сэтшӧм гажа да шоныд позъяс!

А мамоыс коркӧ тулысын, колхозлы пуктысигӧн, питшӧгас вайӧма гортӧ вит-ӧ-квайт лишалӧм картупель. Ок скӧрмис таысь сійӧ, ыджыд пиыс, вождьяслӧн школаӧн быдтӧм Хохол Йӧра Саш! Тэ пӧ гусялін общественнӧй эмбур! Кӧйдыс картупель! Татшӧм кадӧ! Кор мунӧ сэтшӧм Война! А мый нӧ, буракӧ вед квайтӧд классын нин велӧдчис. Колана и ковтӧм сӧстӧмлунсӧ не этша нин сюйисны сы пытшкӧ. А мӧдыслы, мамыслы, бара жальӧсь тшыгъялысь челядьыд... Торйӧн нин мӧсныс эз ло да. Коньӧр мам! Мыйта сійӧ вийсис мӧскыс понда...

20

Налӧн вӧлі ыджыд мича мӧс! Волялысь сьӧд гӧна, кузь, паськалысь да ӧддьӧн йыла сюра, ыджыд вӧраа, кытчӧ чӧжсьыліс уна чӧскыд йӧв. Но тайӧ Сюраньыс вӧлі и ӧддьӧн асныра, асланьыс мудер да ёнасӧ, буракӧ, эз и омӧльтчыв, век мичаа шыльквидзис гӧныс, кӧть эськӧ и эз нин том вӧв, мыйӧн помнитӧ Хохол Йӧра Саш, век нин наköд тшӧтш оліс-выліс. Мамсьыныс ӧтар лючкисӧ некодӧс эз сибӧдлы сійӧ лысьтыны, а кодкӧ кӧ бӧкӧвӧйыс и пуксьыліс улас, да тӧдтӧм чунь помъяс инмӧдчылісны зэлалӧм вӧраа нёньяс дінӧ, векджык чужйӧмӧн пӧрӧдліс пӧдӧнчасӧ. Но нимкодьпырысь босьтліс ас челядь киясысь быдсяма чӧскыдджык сёянсӧ — солалӧм нянь шӧрӧм и нюдз-юмов бобӧнянь китыр, либӧ, кыдзи налӧн шуӧны, — поча. Сибӧдліс ас зонкаясӧс и шыльӧдны-весавны гӧнсӧ. Но сійӧ жӧ, мутивӧйыд, дзикӧдз матӧ вошtыліс найӧс мӧс корсигъясӧ. Асылын, лысьтысьӧм бӧрын, вашӧдӧны вӧлі грезд пасьтасьыс став мӧссӧ Сыктыл мӧдарӧ, и сэтӧні найӧ, паськыд шутьӧмъяс вылын и вӧрын, а турун пуктӧм бӧрын кӧ нин и восьтӧм завора видзьяс вылын, мыйта колӧ да кыдзи колӧ асьныс йирсьӧны. А рытъявылыс зонка да нывка кельӧб келӧны жӧ Сыктылсӧ да мунӧны мӧс корсьны. Медым сюрисныджык чукӧраӧн ветлӧдлысь мӧсъясыс, кодсюрӧлӧн сьыліас ӧшӧдӧма жыннян. Но налӧн, Хохол Йӧра Сашъяслӧн жынняна жӧ Сюраньыс сэтшӧм мудера вермыліс ланьтӧдчыны ичӧт мӧс корсьысьясысь коз улӧ либӧ посни понӧля сук тілльӧ, мый нинӧмысь он вӧлі вермы казявны сійӧс. Кӧть дзик дінтіыс чашйысян-мунан, оз и вӧрзьыв, весиг лӧдз вильӧдігъясӧ сэтшӧм здукас оз и тіньӧбты сьыліас ӧшӧдӧм жынняннас. Сайӧдчас-кольччас тадзи муköд мӧс чукӧрсьыс да вой дай мӧдӧс вермас узьлыны вӧрын гортӧ волытӧг. Буракӧ, некодысь оз пов ни оз гажтӧмтчы! Вӧляыс сэтшӧ-

ма кажитчӧ мутивӧйлы ли! Сэки корсян да корсян сійӧс став семьяӧн нин, пондылӧ нин чайтсьыны, эз-ӧ ош косявлы дуланпозӧс, но коркӧ сэсся, медбӧрын, гажыс, тыдалӧ, бырӧ жӧ мукӧд мӧсъясысь ли гортса йӧзысь ли, вӧраыс пондылӧ потны чӧжсьӧм йӧлсьыс ли, — сэки тай сэсся петӧ жӧ кытчӧкӧ восьсаинӧ да мукӧд мӧсъяс дінас.

Кызвын мӧскыс вӧлі полӧны да кывзысьӧны Сюраньлысь. Мукӧддырйиыс ӧтувъя чукӧрсьыс некымынӧн торйӧдчасны сыкӧд да тшӧтш саймовтчасны-узьмӧдчасны кытчӧкӧ. Он тӧд сӧмын, кыдзи найӧ ӧти кывйӧ воӧны ӧта-мӧдныскӧд. Да кыдзи серавлӧны асланыс кӧзяинъяс вылын... Сэки мукӧдыс век нин найӧясӧ, Хохол Йӧра Сашъясӧ, вӧлі котӧртӧны — тіян пӧ Сюраньыд гортын-ӧ?.. Абу жӧ?.. Но, сідзкӧ, сійӧ, Сюра Лешакыд, бара на кытчӧкӧ тшӧтш и миянлысь Тайтӧӧс утьыштӧдіс. Сэсся и зонкаяскӧд тшӧтш и гырысьджыкъяс мунӧны вӧлі корсьысьны.

Но и гажыс да нимкодьыс татшӧм мӧс корсьӧмас мыйта жӧ вӧлі! Гачтӧ пӧрччӧмӧн да дӧрӧмтӧ голяӧдзыд лэпталӧмӧн, ас кодькӧд жӧ зонка кельӧбкӧд, коськӧд келан сӧдз ваа Сыктыл да и кӧмтӧм кокӧн дзумгысян вӧрӧ. Мӧдлапӧвса Ыджыд Кӧджас гажа вӧрыс, уна восьсаина, дерт, коркӧ пӧрӧдчылӧмаӧсь сэні, тылаяс ректылӧмаӧсь, сэсся и бӧр вӧрсялӧмаӧсь кушмывтчӧминъясыс, шутьӧмъясӧ пӧрӧмаӧсь. Шондіа банъясын юмов оз гӧрдӧдӧ, томиник увйӧсь пожӧмъясын чӧскыд ли юммӧкызӧ, лайковъясын нильӧг масльӧ петӧ, верӧтяяс рӧчын — рыжик да мупель, а матӧджык Бабонь нюр дорӧсӧ и — банйӧм тупӧсь кодь еджыд кынӧмула да кыз подъя дона гоб! Чорзьӧм пыдӧса кӧмтӧм кокӧн мӧс корсигӧн мыйкӧ вомад сюйыштан, мыйкӧ чуманад чапкан, лӧдзномйысь ӧвтчан, кывзысян, оз-ӧ кыв тӧдса жыннян шы. Нерсыдінӧдз тадзи сыналад-каяд вӧрӧдыс, дырджык кӧ оз сюрны мӧсъяс, куим верст. А ытшкӧм бӧрын кӧ нин кадыс, водзӧ на лӧсалан Сыктыл пӧлӧнӧд — Чукрӧй лыа, Ерин да весиг Ортьӧль видзьясӧдз. Вед код пӧ тӧдас, кытчӧджык нуӧдіс мӧс чукӧрсӧ тіян асныра Сюраньыд. Водзвыв некор оз висьтась сійӧ. Телепон пыр оз юӧрт ни.

Но, а кор аддзасны грездса став стадсӧ — быд керкаысь мӧс! — сэки нимкодясьӧмыс, дерт, ёна ыдждӧ зонка кельӧблӧн. И гожӧм ывлаас, шоныд, югыд шонді мый вермӧмсьыс нялйӧ-ыпъялӧ сӧдз енэжын, катовтчӧ вӧр-пу весьтӧ!

А мӧсъяслы оз на лэччыссьы чӧскыд туруна видз-шутьӧм вылысь. Пӧт кынӧмнад дыш налы бӧрсӧ довгыны буса да лыбӧм вуж корпаа кузькодь туйӧд. Вачкав кӧть эн найӧс вӧсньыдик ньӧрйӧн, оз и кывзысьны. Но тані зонкаяслӧн эм мӧдпӧлӧс "ньӧр". Найӧ туй пасьтала лӧсьӧдчӧны стад мышкӧ да ӧта-мӧд вежмӧныс пондӧны лӧдзьяс моз гораа дзизгыны — "Дзи-з-з-з!" И гут-лӧдзнас лунтырӧн матӧ воштӧм мӧсъяс пырысь-пыр жӧ ӧддзӧдӧны воськовсӧ, весиг рӧдтыштны на пондыласны, кок костаныс сьӧктӧм вӧраясныс сӧмын и бовъялӧны. А зонкаяслы зачестьыс!..

А сэсся мудзӧм-пӧсялӧм мӧсъяс сэтшӧм нимкодьпырысь пыröны лыа вывсянь Сыктывлӧн ыркыд ваӧ, уйыштӧны гортлапӧлӧ, а ӧти сайын и тыр вӧраяссӧ мыськовтӧны лысьтысьӧм водзвылын.

Ок, мӧс корсьӧм! Ок, дона Сюрань! Вӧлӧма да кольӧма тай ставыс!

Хохол Йӧра Саш мӧвпалӧ вылын юра, вына-винёв да асныра Сюраньыс йылысь и весиг пондылӧ чайтсьыны, мый ӧттор-мӧдтор сылӧн этшысь — буракӧ, чӧскыд йӧлыскӧд! — вуджыштӧма тшӧтш и аслыс сылы, Йӧра Сашлы. Мукӧддырйиыс сійӧ, Хохол Йӧра Саш, кӧть сідзсӧ и небыд сьӧлӧма, ӧдйӧ личалысь сьӧлӧма, ёна жӧ скӧрмылӧ да дӧзмылӧ йӧз вылӧ, окота жӧ лолӧ дзикӧдз вылӧ саймовтчывны наысь, дзебсьывны пашкыр коз улӧ, ас кежсьыс олыштны, ас кежас нювны кын сьӧлӧма йӧзӧн керӧм дойяссӧ.

Но кутшӧм кӧть дулан эз вӧв Сюраньыс, сійӧ век сетіс уна да чӧскыд йӧв — нӧгыля кодь сук йӧв! — грезд пасьталаын йӧла мӧскӧн нималіс и тайӧ бурнас, дерт, мынтӧдчӧ вӧлі став аслас грекъясысь. И быд во сійӧ вайліс мичаник-мусаник кукӧс, сідзкӧ и, нӧгыля сук

йӧлыскӧд тшӧтш, вердіс содысь семьяӧс и небыд-чӧскыд яйӧн. Кукъяссӧ корсюрӧ начкывлісны вайсьӧм бӧрас регыд мысти, и сэки налӧн ыджыд пачын пӧжӧм яйыс овлывліс мам йӧлыс кодь жӧ еджыдӧн и небыдӧн. И чӧскыдсьыс-чӧскыдӧн! А муköд куксӧ и дырджык видзлісны да мича-гӧрд яйсӧ кынтывлісны тӧвбыд кежлӧ. А мыйтакӧ чигсӧ солавлісны да тувсовъявыв, гут лыбӧдчытӧдз, ӧшлісны сарайвесьтса пу тувъяс вылӧ. И сэтшӧм жӧ чӧскыд вӧлі йирны татшӧм солыштӧм-тӧлалӧм яйсӧ.

А медводз выль пемӧс-лов чужӧм йылысь ичӧт зонкаяс тӧдмавлісны сёян пызан сайын. Мамныс вайліс ыджыд сёй латкаын банйӧм-сукмӧм чӧжйӧв, яеснича кодь, батьыс киас босьтліс ыджыд пу пань да чӧсмасьны пондытӧдз быд зонкалы колскӧбтыліс сійӧн кымӧсас. Да сэк шуліс:

— Бычӧлюк!!

Та вӧсна вомад небыда лямалысь, гырктӧ чӧскыда и пӧтӧса мавтыштысь пӧжӧм чӧжйӧвсӧ найӧ сідзи и нимтылісны: "Бычӧлюк". И бара на тыра Сюраньыс вылӧ гӧгӧрвоӧмӧн видзӧдлігӧн дзайгылісныюасьлісны мамныслысь:

— Мамо, кор нӧ бара бычӧлюкнад пондам чӧсмасьны?

— Регыд, кагаяс, регыд, Енмыс кӧ лючки-бура сетас.

Енмыс отсӧгӧн Сюраньыс быд во дасьтыліс налы татшӧм чӧскыд сёяна пызансӧ. Дерт, унджык бычӧлюкыс вичмыліс аслыс азыма нёнясьысь бычӧыслы-а...

Война пансян аръявылыс налӧн дона Сюраньыс доймис вӧрын. Кодыськӧ повзьӧма ли, мый ли да пышйигас вужля костӧ веськалӧма, ёна песовтӧма коксӧ да весиг, буракӧ, кыткӧ чегӧма ли чуктӧдӧма лысӧ. Гезъяс отсӧгӧн да, кыдз да ӧдва и вайӧдісны гортӧдз. Тӧлка гырысь синъясыс коньӧрлӧн сэтшӧм дзугыльӧсь! Тӧдысьджык йӧз вӧлі шуӧны, мый ӧні пӧ талы, матушкалы, не нин сувтны бӧрсӧ. Бурджык нин пӧ начкыны. Либӧ колхоз нимсянь лэччӧдны поставка вылӧ да сы пыдди лӧсьӧдны выль куканьӧс.

И буретш сэки воис батьсяньыс письмӧ — медбӧръя письмӧ! — кӧні сійӧ, быттьӧ сьӧлӧмнас кылӧма гортсаясыслысь содтӧд шогсӧ, тшӧтш вийсьӧ-мӧвпалӧ мӧскыс йылысь. Гашкӧ пӧ, эновтчыланныд мӧссьыд? Вед пӧ ёна сьӧкыд лоӧ ӧтнанныдлы, метӧг, сійӧс видзны? Колхозыд, став мужичӧйыс муніс Война вылӧ да, гӧльмӧ. Турун оз юклыны. А видзтор ытшкыштны некытысь оз жӧ сетны. Гусьӧникӧн нопнад кыскалігӧн уна-ӧ вердан ыджыд вытя пемӧстӧ? Вед зонкаясыслы колӧ велӧдчыны. Да и кутшӧм на пӧ найӧ нӧбйӧн турун кыскалысьяс?.. А Войнаыс, дашкӧ, оз нюжав дырсӧ, кӧть и немеч пыдӧ пырис миян муӧ. Шуӧны тай, мый миян командование пӧ нарошнӧ ылӧдлӧ найӧс тадзисӧ пыдӧджык. Мед сэсся, унджык вын чукӧртӧм бӧрын, да ас йӧз кытшолын, дзикӧдз нин пасьвартны сійӧс. Напальонӧс моз, кодлы весиг со Москва сетлісны... Ме пӧ сэки бӧр локта гортӧ да ӧтвылысь пондам выльысь зумыдмӧдны овмӧснымӧс. Кутшӧм колӧ мӧс выльысь лӧсьӧдам. Сюраньысь на бурджыкӧс.

Мӧс доймӧм понда да батьлӧн татшӧм письмӧ пондаыс на ордӧ тшӧтш воис сёрниӧн дядьныс, Яг Иван, сэки сійӧ мунтӧм на вӧлі война вылас. Позьӧ шуны, быдса Военнӧй Сӧвет вӧчисны сэки. Мамныс, сэсся куим вок, сэсся и олӧма нин, нелямынысь петӧм арӧса, быдторсӧ гӧгӧрвоысь дядьныс, Яг Иван.

Мый вӧчны? Кыдзи овны водзӧ? Татшӧм ускӧттьӧ бӧрас кольччыны-ӧ налы мӧстӧг? Кутшӧм сьӧкыд вӧлӧма корсьны да шуны медколана кывсӧ!

Мамыс вӧлі кыз синваӧн бӧрдӧ да шуӧ, мый Войнаыс кӧ дыр кежлӧ нюжалас, да олӧмыс и водзӧ на пондас омӧльтчыны, сьӧкыд лоӧ налы мӧстӧгыд. Да батьтӧгыд. Мӧскӧн сьӧкыд, а сытӧг эшшӧ на сьӧкыд. Йӧв войтнад да яйторнад жӧ гыркыд бурмылӧ-а. Кӧть эськӧ и сымда кульӧны поставка вылӧ йӧвсӧ и яйсӧ, и кучиксӧ...

Но, дерт кӧнкӧ, томиник мамныс, ачыс на олӧмсӧ бура тӧдтӧмыс, тӧлка верӧс выласджык мыджсьыны велалӧмаыд, ачыс эз на жӧ вермы помӧдз вежӧртны, мый на вермас водзӧсӧ лоны...

Да мый нин сэк томиник мамныс, весиг и олӧмсӧ ыджыда гӧгӧрвоысь дядьныс, Яг Иван, эз вермы тӧдны, мый сы дыра нюжалас Войнаыс. Мый сы мында йӧзӧс пазьнитасны. Тшӧтш и Сашӧяслысь том да вына батьнысӧ. Мый сэтшӧма гӧльмас олӧмыс, и йӧз бара на пондасны сёйны турун да кач. А йӧлтӧгыд туруныд да качыд оз ёна пӧткӧд морттӧ.

А на йылысь, вок сикас йылысь — кӧкъямыс, дас да дас кык арӧса зонкаяс йылысь нинӧм нин сёрнитны. Мый найӧ вермисны шуны? Найӧлы сӧмын ӧддьӧн жаль вӧлі Сюраньыс! Но вед лэччӧдасны кӧ сійӧс поставка вылӧ, сійӧ сідз и тадз оз ло. А куканьсянь быдтӧм мӧд мӧскыд код на пӧ тӧдас, кутшӧм лоӧ. Дашкӧ либӧ, дона Сюрань кӧ абу, мед и некод абу. Батьныс кузя тай, талон вылӧ, орс лавкаысь нянь мыйтакӧ сетыштӧны на. Дашкӧ и водзӧ на оз вунӧдны. Сэсся и асланыс йӧр эм, картупель и капуста быдтӧны, морков и сёркни. Вӧрысь тшак и пув-чӧд вотышталӧны. Мыйтакӧ чери кыйышталӧны. Дашкӧ, войнаыс, збыльысь, дырсӧ оз нюжав, и батьныс вотӧдз кыдзкӧ-мыйкӧ мӧстӧг олыштӧны...

Мый сэсся вӧчан, ёна доймис Сюраньыс да! Ӧні вед сыкӧд, сэтшӧмыскӧд, торйӧн нин содӧ нокыс. Вед и дзоньвидза дырйиыс быдӧнлы пӧттӧдзыс сійӧс видзӧмыс дӧнзьыліс. Торйӧн нин кӧрым заптігӧн. Бӧръясысь да кытысь да гусьӧникӧн турун ытшкыштан да нӧбйӧн ас вылад гортӧ тішкан-ваян. Сараяд вольсалан да косьтан. А воддза арнас на найӧ, ая-пиа, батьыс да Сашӧ, Йиртысӧ весиг йи вывті нин ытшкылісны. Кузь-тшӧг эжӧр да зӧридз. Кынмавтӧдзыд коскӧдзыд ваӧ он пыр сэтчӧ, а йи вывтіыс эськӧ и лӧсьыд ытшкынысӧ, но бара уль эжӧрсӧ да зӧридзсӧ мыш вылад тішкыны-кыскыны ок ёна сьӧкыд! Тадзи али мый сэсся век ковмас мӧслы кӧрымсӧ дасьтыны? Шышкалӧмӧн моз?

Ок эськӧ, тӧдіс кӧ эськӧ мортыд, мый виччысьӧ сійӧс водзӧ вылассӧ! Сэки медбур туйвизьяссӧ жӧ эськӧ бӧрйис овнысӧ да! Но — абу тай шуӧма миянлы тайӧс тӧднысӧ. Торйӧн нин томджык дырйиыд... Да и кысь на пӧ и тӧдан, кор власьт бердӧ чашйысьысь мутияс ӧтарӧ ставсӧ дзугӧны, ӧтарӧ-мӧдарӧ путкылялӧны олӧм эжасӧ! И сымда ылалӧм, сымда не сідзи керӧм артмӧ тшӧтш и торъя мортыслӧн олӧмын!

Яг Иван дядь начкис Сюраньӧс. Чунь кызта виж госа мича яйсӧ тӧвбыд сёйисны. Но тулысладор пеж Война эз помась, а ӧтарӧ пыр водзӧ на ӧддзис. И батьныс пуктіс сэні юрсӧ. А сёрӧнджык сэсся и мамныслысь олӧмсӧ босьтіс сійӧ жӧ Войнаыс, дерт, не лёк йӧз отсӧгтӧг... И вок сикаслӧн став олӧмыс, позьӧ шуны, дзикӧдз вылӧ пасьмуніс...

А чӧскыд йӧла Сюраньыскӧд кӧ эз ло лёк ускӧттьӧыс, гашкӧ эськӧ и эзджык тадзи ставыс артмы...

А ӧні жӧ артмис сідз, мый ӧти морт нэмӧн дзикӧдз пазаліс-киссис мича-гажа горт. Эстшӧм ыджыд да зумыд овмӧс! Кодӧс чукӧртіс-тэчис найӧ рӧдлӧн некымын кӧлена.

Шогӧ усьӧм, лов тырнас пӧсь синваӧн ойдӧм Хохол Йӧра Саш куныштлӧ синъяссӧ, и сы водзын быттьӧ востымӧн югнитлӧ югыд гажа гортныс дзоньнас, сэтшӧмӧн, кутшӧмӧн сійӧ вӧвлі коркӧясӧ. Мича югыд ӧшиньяснас лунтыр шонділы воча нюмъялысьӧн!.. Гожся керкаа и тӧвся керкаа!..

Квайт пельӧса гожся керка кузьмӧс ногыс пукалӧ туй пӧлӧн. Кык ӧшинь сылӧн видзӧдӧ асывланьӧ, а вит ӧшинь — лунланьӧ. Сэтшӧм жӧ квайт пельӧса, но, буракӧ, ыджыдджык на сруб — тӧвся керка, — пуксьӧма гожсяыслы тшупӧдӧн... Ӧні тай абу нин-а... Кымын нӧ ӧшинь эськӧ сэні вӧлі?.. Ӧти, кык, куим видзӧдӧ на жӧ лунвылӧ... Буракӧ, вит ӧшинь — рытланьӧ да ӧти, медбӧръяыс, — войланьӧ. Шонді пырӧ керкаӧ, став жыръяс, водз асывсянь да сёр рытӧдз. Кузь лунтыр!

Кык керка костын — кыз плака джоджа паськыд посводз, ывласяньыс сэтчӧ пыртысь джуджыд кильчӧӧн. А керка срубъяссӧ тадзи тшупӧдӧн пуктӧмысла лоӧм ыджыд кусыньын-чегсьӧмын йитӧма пельӧсъясӧдыс тшупӧм жӧ, быдторсӧ тӧрӧдысь сарай. Сы улын, пась-

талаыс — мӧс карта, пельӧсас ыж гидъя. Ставсӧ тайӧс — керкаяссӧ и сарайсӧ — джуджыдакодя сигӧралӧма лӧсйӧм кыз тьӧска ӧти вевт улӧ. Посводзсянь позьӧ лэччыны мӧс картаӧ. Звӧз кузя позьӧ вӧлӧн катӧдны сарайӧ быдса турун додь. Сарайсянь жӧ позьӧ лэдзны турунсӧ ляснияс ӧ. Ставсӧ вӧчӧма-топӧдӧма ӧта-мӧдныс дінӧ водзвыв бура мӧвпыштӧмӧн, кӧдзыд Войвылын унджык шоныд и югыд кутӧм могысь, гортса пемӧсъясӧс матынджык видзӧм могысь.

А звӧзӧ каянінсянь матын зымвидзис ыджыд и джуджыд вӧв гид, водзтісӧ кык-ӧ-куим вӧв век нин сулавлӧмаӧсь сэтӧн, а сэсся тай ставнысӧ найӧс колхозӧ нуӧмаӧсь. Турунсӧ вӧлі зэв жӧ лӧсьыда йирксяньыс лэдзӧны пемӧсъясыслы — оз ков содтӧд ноксьыны вердчӧмнас и тӧвнас шоныд сетӧ туруныс. Ассьыныс кык вӧвсӧ Хохол Йӧра Саш бура на жӧ помнитӧ колхоз дырйиыс, уджалігъясӧ сылы век окота вӧлі буретш на вылӧ пуксьыны да мыйӧнкӧ чӧсмӧдыштны донаясӧс.

Сэсся вӧлі кузь кокъяс вылын сулалысь вирич, тулысъясӧ мамныс быдсяма рӧсадасӧ быдтыліс сэні — капуста и сёркни, и свеклӧ. Сэсся вӧлі торйӧн тшупӧм, джуджыд гуа кӧбрег, тулысъядорыс сэтчӧ лэдзлісны вель уна кыз йи да кӧзӧдыс гожӧмбыд кӧдзӧдіс йӧв и сола чери, и пожӧм ли, и мукӧдтор. А ставсӧ тайӧс туйладорсяньыс вӧлі потшӧма шӧри поткӧдӧм кыз плакаа стынӧн да пес вевт улӧн. А мед пырны йӧр пытшкӧсас турун доддьӧн и пес доддьӧн, вӧлі кыкнанладорас воссяна топыд пӧвъя дзиръя. А подӧн пырӧм-петӧм вылӧ, боксяньыс — мӧд, ичӧтджык дзиръя-ӧдзӧс.

А стын ортсыын, уличладорын, ыджыда тшупӧдавлӧм шляпта кыз сюръяяс вылын, сулаліс ён керъясысь жӧ тшупӧм ыджыд жытник... Чӧвлы-чӧвлы, кымын кок вылын нӧ эськӧ сулаліс?.. Нёль кок — дор пельӧсъясас, кык кок — шӧр тшупӧмас... Али нӧ нёль кок жӧ шӧрас?.. Видзӧд со, вуныштавны нин пондӧма... Кык ён ӧдзӧса вӧлі жытникыс, кайнысӧ колӧ вӧлі дженьыда и джуджыда сулалысь кыз чуркаяс вывті, сэсся и тувччывны кыз плакаа посводзкодь вылӧ. А сьӧкыд-ён ӧдзӧсъяссӧ колӧ вӧлі восьтыны ыджыд амбарнӧй ключӧн. Жытник ӧтар джынъяс видзсьыліс кӧйдыс, нянь да мукӧд сёянтор, мӧдарас — новлан лопӧть... А жытник улын аддзывлісны аслыныс лӧньтас, дзебсясьлісны зэрысь и слӧтысь гожӧмбыд ас кежаныс олысь уна лыда ыжъяс...

А ӧшинь улын вӧлі кыпыд-гажа сад йӧр, пашкыр льӧм пуӧн да пелысьӧн, тулысын яр-еджыд биӧн вӧлі сотчӧ ыджыд льӧмйыс, а неуна сёрӧнджык и пелысь вылӧ шлапкысьӧ вижоват быг. И весьӧпӧрысь кӧрыс дзордзалысь льӧмлӧн сідзи и гилькнитӧ ловтӧ. А кор нин кисьмас небыд-гырысь, волялысь сьӧд вотӧсыс, зонкаяс вожъялӧны увйысь увйӧ, йылӧдзыс кавшасясны, а сэсся и кыз плакаа керка вевт вылӧ тувччасны и сэтысянь мыйкӧ жӧ чиктыласны-нимкодясясны мӧдлапӧвса помтӧг лӧзалысь вӧрӧн...

А керка мышкын вӧлі таг йӧр, небыдик кольяса паськыд коръяс гартчӧмӧн кайӧны кузь зібъяс йылӧдз, и гожӧм помланыс ӧвтӧ на дінысь кӧдзӧдысь чорыд кӧрӧн...

А став тайӧ ыджыд овмӧссӧ гӧгӧрыс, туй дорсянь да туй дорӧдз жӧ, кытшалӧ ыджыд йӧр, не ӧти сё воӧн бура вынсьӧдӧм муа йӧр, кӧні ставыс, мед кӧть и дженьыдик гожӧм, бура быдмӧ — картупель и капуста, лук и сёркни, морков и ӧгуреч... И киськавны ичӧтик шор орччӧн визувтӧ, рӧч йылын — картупель гу...

Пукалӧ-шогсьӧ Хохол Йӧра Саш ёна нин пазалӧм гортас, лов тырнас казытылӧ сылысь вӧвлӧм мичлунсӧ да коланлунсӧ и гӧгӧрвоӧ, мый ӧні сылы важ вӧлӧмасьыс быдтор торйӧн нин мусаӧн да донаӧн лоӧма, сэтшӧм нин донаӧн да мусаӧн! И, дерт, кувтӧдзыс нин лэчыда тшупсьӧма вежӧрас и лолыс вылӧ...

Сэсся шогӧ усьӧм Хохол Йӧра Саш бӧр петіс югыд ывлаӧ, сувтовкерӧмӧн бара на видзӧдліс му бердӧ ёна нин жнёпкысьӧм керка пӧлыс вылӧ, матӧ воӧмӧн ышлолалыштіс, сэсся вуджис улич вомӧн да мӧдӧдчис горув. Кӧні коркӧ вӧвлі пывсян позтыр. Сэні жӧ вӧлі и чӧскыд

ваа юкмöс. Таті, кыр улöдыс, коркö визувтлöма муса Сыктылныс, а сэсся мыйлакö чепöсйöма шуйгавыв, туруна видзьяса и гöрдов мусина ыджыд кöдж кольöма. Грездсалöн кузялаыс тайö васöд сён весьтас вöліны пывсян кельöбъяс, вит-ö-квайтöн быдын. Да на дінын быть колана сöдз ваа юкмöсöн...

Йöра Сашъяслöн бур керйысь жö тшуплöм, ёна нин нитшсялöм пывсяныс öні сулаліс öткön... Мукöдыс, буракö, асланыс йöръясö нин, матöджык керканыс дінö выльысьсö лöсьöдалöмаöсь пывсян-мыссянінъяссö...

Хохол Йöра Сашлöн бара на тöдчымön ёвкнитіс сьöлöмыс, курыд ёкмыльön гöрддзасьліс горшыс. Сійö копыртыштліс юрсö да ас кежысь пöся шуис: "Видза олан и тэ, шаньöй дай пывсяной! Мый дыра нин тэ виччысян миянöс!.. Тэ вед, кönкö, эн на вунöд ставнымöс миянöс? Эн на вунöд тшötш и сійöс, кыдзи коркö, уна-уна во сайын, война вылö муném водзвылас, батьным медбöръяысь жара пывсьöдіс миянöс, ассьыс дзоляник на пиянсö?.."

Кыз плакаа, буракö, неважön на выльмöдöм юкмöс сруб важ моз на жö сулаліс... Хохол Йöра Саш копыртчыліс сы весьтö, пыдöссяньыс, неылынъя валön шыльыдсянь, сы вылö видзöдіс шöйövошöм чужöма ёна нин олöма морт...

Мыйта гажыс вöвлі коркö тані! Тані не сömын жара пывсьылісны, но и бипур вылын, кирпич вылö кöрт гырничнысö лöсьöдömön, ужын кежлö пулісны том картупель. Бедь йылö пысалömön пöжлісны мöдлапöлысь корсьöм рыжик да уртшак. Матіgögöр керкаясысь, кодлöн тані пывсяныс, став зонкаыс и нывкаыс вöлі чукöртчасны татчö клубö моз, да и пусьöны, и пöжасьöны, ворсöны чурнеменяысь и быдторысь. А выліджыкас, рöч йылын, кöні коркö вöвлömаöсь шыльыд гумлаяс, ворслісны кар-паличön, а кор быдмыштісны, Йöра Саш юрнуöдöм улын сэтчö сувтöдлісны турник. И мыйкö жö гартчылісны сэні зонкаяс, мыйкö жö чашйылісны медбöръя дöрöм-гачнысö...

Пöсь казьтылömön тыр сулалö Хохол Йöра Саш, видзöдö кöджлань-Сыктывлань да ас кежас шуалö чужömсяньыс тöдса нимъяс: Коспотша... Кöин гу выл... Йирты... Ыджын сюнт... Ичöт сюнт... Кöреня ты... А мышкын грезднысö вой төвъясысь потшöны Чирöм мыс йыв... Ваулич...

И быд нимкöд сы мында йитчöма... Быд инкöд сійö быттьö гöг сюрöснас йитчöма-гöрддзасьöма... Али önісö дзикöдз нин орласисны йитöдъясыс?.. Öд, кönкö, медбöръяысь нин сійö воис сё муса гортас?

А мыйла, шуам, Коспотша? — шоныда пондö мövпавны сэсся сійö. — Буракö, коркöясö сэті вöвлöма Сыктывлön мöдар берегыс, а таладорыс — кöні öні сійö сулалö... Дерт кönкö, вöр на вöлі сэні да, гашкö, сулавліс уна косьмöм потш?.. Коспотша эжöрмöм тыкölаысь найö кövтлісны зарни сьömъя гычьясöс. И — дивöыд! — мыйысь унджык кövтыштан, сымын унджык шедö. Кытчöдз сэсся колясъясыс помöдз оз сюсьмыны да бöр оз дзебсьыны люлялысь кад улö.

А мыйла Кöин Гу выл? Дерт, буракö, ёна важönъясö, уна сё вояс сайын, кор татчö овмöдчисны медводдза йöз, налön важ пöльясыс, сэні рödмöдчылісны на кöинъясыс...

А Йиртыын коркöясö кульмыліс ёді. Война вылысь кок пöлön воöм Гринь Санко ёна на кыйліс пач пödан кодь ёдіяссö гырысь синма кулömön. А медджуджыд йирсьыс весиг шедавлömаöсь вакуль кодь нельмаяс... А сэсся тані, ваö вöйтömön, тысьöдлісны пыш да шабді, мед сэсся няръявны сійöс, печкыны да кыны еджыд дöра и овмöсын сэтшöм колана гезъяс...

А пыдын ваа Ыджыд Сюнтö найö, быдмышталісны да, чеччыштавлісны öддьön джуджыд кыр йывсянь. Лэбигкостіыд сьöлömыд морöсад быттьö сідзи и нетшысьтчылö аслас инысь... А Сюнт выліджыкъясöдыс, кöні зэв визула лэччö Сыктылыс, кузь вугыршатьön кылöдчömön, тшöг чирк вылö лэптавлісны пес кодь гырысь сынъясöс...

А джуджыд Чирöм Мысйывсянь, кыдзи и Öзынчой йывсянь, төлын

лэбовтлісны лызьӧн и даддьӧн, и весигтӧ турун додьясӧн. Кыпыдыс да гажыс мыйта вӧлі!..

Казьтылӧ тадзи пӧрысьмӧм нин Хохол Йӧра Саш и казялӧ, мый сылы ёна нимкодь тадзи шуавны ас кежас сэтшӧм тӧдса и кутшӧмакӧ вунӧдлыштӧм нин Ин нимъяссӧ, но ӧддьӧн нимкодь! Быд шуигӧн мыйкӧ быттьӧ бара на востымӧн моз югнитлӧ лов вылас. И мыйкӧ бара на шудаа воссьылӧ сэні ылӧ-ылӧ кольӧмасьыс...

Кыдзи эськӧ пуксис вок сикаслӧн олӧмыс, эз кӧ найӧ, мамныс кувсьӧм бӧрын, лэбовтавны татысь ылі муясӧ, а кольччисны бать гортаныс да сэтысянь пондісны водзӧсӧ посйысьны? Эз кӧ чайтсьы налы, ӧткӧн кольӧмаяслы, мый кӧнкӧыс, Ылі Муясас — югыдджык, кыпыдджык Олӧм? Бурджыка велӧдчӧмӧн?.. Бура уджалӧмӧн?.. Этшаджык вина юӧмӧн?.. Этшаджык шогӧн?..

Код пӧ тӧдас... Унджык тшӧтшъяясыс тай абу нин лёка овмӧдчылӧмаӧсь и тані. Коді совхозын трактористалӧма, коді леспромхозын паровоз машинистӧн вӧлӧма, коді сэні жӧ мастералӧма. Ыджыд ён керкаяс со унаӧн лэптавлӧмаӧсь. Челядьӧс быдтӧмаӧсь. Важ рӧднысӧ водзӧ нуӧдӧны. И век ӧтлаын, орччӧн найӧ олісны...

Но тай унджыкӧныс мӧдар югыдӧ жӧ нин муналӧмаӧсь. Кӧть и гажа-муса гортын олісны... Коді ветымын бӧрын кувсьӧма, коді неуна сёрӧнджык. Олысьыс на пӧвстын кольӧма нин сӧмын лыда морт...

Лёк бушколъяса Кызьӧд нэмыс некӧн и некодӧс тай эз жалит. Бура тай сійӧ чашйысис быдлаын. Арся вӧрын пуясӧс моз тай сійӧ кусньӧдліс и вужнас бертавліс йӧзӧс, шӧри чегъявліс и кушӧдз сынавліс. И лёкысь нетшыштӧм коръясӧс моз нӧбӧдліс син ни пель...

Но век жӧ сэтшӧм жаль, мый сылӧн, Йӧра Сашлӧн, внукъясыс оз котравны аслыс сылы синва доршасьмӧн тӧдса Инъясын. Оз кывны тані налӧн гора шыясыс чужан кыв вылын. А сэсся и... сэсся и аслас сылӧн, Йӧра Сашлӧн, гуыс — гашкӧ, и регыд жӧ нин! — лоас код тӧдас мый ылнаын тасянь. Сэтшӧм нин жаль сылы, мый на вылын помасьӧ тані коркӧ сэтшӧм вынаӧн вӧвлӧм Йӧра рӧдныс...

Помыс локтан, 12 номерын.

□ □ □

Нина ОБРЕЗКОВА

Гортӧй, гортанӧй...

Ми век на челядь,
Ловъяӧсь кӧ мамъяс,
Да кык пӧв челядь,
Бабъясным кӧ ловъя...

* * *

Бабӧлы

Лӧня пуксян тэ кильчӧ пос помад,
Мудзӧм киястӧ водзад лӧсьӧдан,
Дзормӧм юрсиыд — коркӧ коскӧдзыд —
Арся тӧлыслы мыйкӧ шӧпкӧдӧ.

Ставсӧ вӧчӧма, ставсӧ дасьтӧма —
Медбур платтьӧтӧ видзны он убӧлит,
Еджыд чышъянад эн и велавлы,
Ставсӧ дасьтӧма... Сӧмын энлы на...

Чӧвттӧм коли на бӧръя зорӧдыд,
Бӧръя вотӧсыд вӧрсьыд вайтӧм на,
Бӧръя кепысь гоз миян кытӧм на,
Бӧръя сьыланыд миян сьывтӧм на...

* * *

Кытшъяс разалӧны ва вылын,
Кытшъяс, кытшъяс...
Ваыс нуӧ, ворсӧ, малалӧ
Сьӧлӧм пытшкӧс.

Небыд сывсӧ мамлысь кылӧдӧ,
Небыд сывсӧ,
Сьылан сьывсьӧ лӧня, мылыда,
Сьылан сьывсьӧ.

Зарни чунькытш ваӧ усьӧма,
Зарни чунькытш,
Муса юркытш менсьым гусяліс,
Муса юркытш.

Со и бӧръя кытшӧй кылалӧ,
Бӧръя кытшӧй,
Со и олӧм менӧ ылӧдіс
Венеч кытшӧ...

Кытшъяс разалӧны ва вылын,
Кытшъяс, кытшъяс...

* * *

Рака тӧлысьын лымйыд уна на...
Лымсӧ кывзігмоз паляліс ун,
Талун аскиа луныс вунӧма,
Талун казьтывсьӧ тӧрытъя лун.

Сэки тадзи жӧ лымсӧ нӧбӧдіс,
Дзик жӧ тадзи сэк пӧльтіс тӧв,
Ылі туйӧ кор мамӧ мӧдӧдіс,
Орччӧн пуксьӧдіс менсьым пӧв.

Сӧмын туйсӧ тай вӧлі потшӧма,
А ки вежассӧ сьӧрысь эг босьт,
Со и эз восьты олӧмыс потшӧссӧ,
Шудыс ӧдзӧссӧ ассьыс эз восьт...

* * *

Ме медся ёна пола,
Мый бӧръя здукӧй
Суас кӧнкӧ ылі муын,
И гортӧ некод вайӧдысь оз ло,
Мый бӧръя сьыланкывйӧй
Ланьтас тӧдтӧм кӧдзыд руын
Да весиг йӧлӧгаыс
Гортӧдз бӧр оз во.
Мый вевттяс менӧ
Йӧзын сьӧкыд муыс
Да кӧнкӧ ылын
Пемдас югыд лун.
И весиг пилӧн
Небыдик кок шыыс
Оз пальӧд некор
Менсьым сьӧкыд ун.

* * *

Ӧні олам тэкӧд карын,
Сыктывкарын,
Мед ми чужлім кӧнкӧ ылын,
Тулысын ли арын,
Ӧні олам карын,
Сыктывкарын.

Асывъяснас енэжыс
Тані сідз жӧ мича,
Кыдзи миян сикт гӧгӧр
Быдмысь пӧлӧзнича,
Кыдзи гортса сад йӧрын
Розъялӧ льӧм пуыс,
Тані сідз жӧ ышмалӧ
Еджыдӧн быд тулыс.

Сиктӧй менам, донаӧй,
Менӧ прӧстит.
Быть ме вола тэ дорӧ
Коркӧ гӧсти.
Ӧні сет мен вӧля
Овны карын, —
Вывті дона лоис меным
Сыктывкарыс.

□ □ □

Виталий КУРАТОВ

Радейтан кӧ...

ВИСЬТ

Мудзӧм поезд матыстчис Сыктывкар вокзалӧ стӧч урчитӧм кадӧ. Локтысьяскӧд тшӧтш вагонысь петісны салдат паськӧма кык том морт, Петя Коснырев да Вася Пипуныров — кык друг — кодъяс ӧтлаын служитісны.

Петя, карын быдмӧм морт, сюсь вежӧра да зэв кыв-вора зон, пӧся другасис сиктын быдмӧм тшӧтшъяскӧд — пӧслукман, мывкыд да лабутнӧй Васякӧд.

— Водзас, инӧ, миянӧ ветлам? — корис другсӧ Петя сьӧкыд сумкасӧ ӧтар кисьыс мӧдарас вуджӧдіг. — Бать-мам кӧ абу гортынӧсь, дзебассӧ тӧда, патера ключсӧ аддзам...

— Гортӧ кайтӧдз мӧд лун вола, висьталін тай адрестӧ, — кӧсйысис Вася, картуз увсьыс руд юрсисӧ лӧсьӧдігмоз. — Тьӧтка ордын недыр гӧститышта. Сьӧлӧм оз инась, Галяӧс кӧ ог аддзыв, эз на кӧ быттьӧ велӧдчӧмсӧ помавны.

— Муса нылыд, гашкӧ, вунӧдіс нин тэнӧ? — щӧть кодь ус пырыс наяна серӧктіс Петя. — Ӧнія нывъясыд ёнасӧ оз виччысьны...

— Галя виччысьӧ, — зэв збыльысь вочавидзис Вася, нывлӧн кодь гӧгрӧс чужӧм вылас ыпнитіс нимкодьлун. — Бӧръя письмӧас гижӧма: сьӧлӧм пӧ потӧ тэ вӧсна, ӧдйӧнджык пӧ лок!

И другъяс торйӧдчисны.

Тулыс бӧрын дыр виччысян гожӧмыс вӧчӧма нин воськов-мӧд. Уличаяс пӧлӧн пуяс вӧччӧмны мича веж паськӧмӧ, сёльгӧны-ворсӧдчӧны коръяснас лунвывсянь пӧльтысь шоныд тӧвруысь. Вежӧма ас вывсьыс лым еджыд платтьӧсӧ да вевъялӧма нин гӧрддзавны веж сикӧтш мольясӧ льӧм. Керкасайса йӧръясын, туйбокса кушинъясын кисьтӧма виж юра дзоридз, чашкӧдӧма синъяссӧ да радлӧ гожӧмлы катшасин. Град йӧрын мыччӧма нин ныръяссӧ картупель кор...

Батьыслӧн ыджыдджык чойыс, тьӧткаыс, буретш вӧлі гортас, племянникыслы ёна и рад лои. Сэсся кухняас пусиг-пӧжасигас эз и дугдыв юасьӧм-висьтасьӧмысь. Уна шензьӧдана юӧр кыліс сысянь Вася. Совхозас пӧ уджджонсӧ дугдӧмаӧсь сетавны, ставыс мӧдӧма киссьыны. Нянь да сакар ньӧбны лавкаысь оз вермыны, непӧштӧ кӧм-паськӧм. Та вӧсна тьӧткаыс корис племянниксӧ гортас, кӧні сідз нин тшыг нисьӧ лӧт олӧны, мунӧмысь нӧрӧвитлыны, а ышӧдіс карас кольччыны, шогмана удж корсьны. Шоперыдлы пӧ нянь кусӧк вылад эм на кӧн вынтӧ песны. Сэсся пӧ олыштан да позьӧ и гӧтрасьны. Патераыс пӧ эм, кык жыръя комнатаын тай со ӧтнам ола. Пӧрысьма пӧ да менӧ видзысь лоан.

Вася думнас сӧглас вӧлі тьӧткаыскӧд, но мӧвпаліс Галя йылысь, кодкӧд ичӧтсянь ёртасисны да армияас мунігӧн ӧта-мӧдыслы кыв сетісны Васялӧн локтӧм бӧрын гӧтрасьны. Сэсся ӧд код тӧдас, велӧдчӧм бӧрас кытчӧ на Галясӧ мӧдӧдасны? Вот и коліс тарыт аддзысьлыны: ӧтлаын мӧвпыштасны, карын али сиктын том гозъялы овны...

Шондіыс вылісянь на му вылас дзоргис, абу на дзебсьӧма уна судта керкаяс сайӧ, кӧть и сизим час рыт нин вӧлі Галя дорӧ общежитиеас мунігӧн. Том морт тэрмасис муса ныв дорас, а сьӧлӧмыс чань моз йӧктіс. Но Пипуныровлы талун эз везит, ӧти жырйын олысь нывъяс висьталісны: Галя пӧ муніс кытчӧкӧ да локтас сёрӧн. Бӧрсӧ мунігӧн зон корис нывъясӧс, мед аски Галя виччысяс сійӧс, тайӧ жӧ кадас.

Аскинас и аддзысисны. Галя петіс аслас оланінысь, вомыс пельӧдзыс радысла. Сьӧд пашкыр юрсиыс пельпом вылас быд тувччӧмысь палъялӧ, ичӧтик пельясас дзирдышталӧны син ёран исергаяс, пелькиник туша-мыгӧрсӧ зэвтӧма вӧсньыдик лӧз ситеч вылын каразей бобувъяса, пидзӧс вылӧдзыс платтьӧтор. Носкиӧн саймовтӧм кокъясас пысалӧма лым еджыд босоножкияс. Киасигас ныв чургӧдіс чим лӧз изйӧн мичмӧдӧм чунькытша кисӧ.

Зон топӧдіс нылӧс морӧс бердас. Волнуйтчӧмысла чужӧмыс гӧрдӧдӧма, мича лӧз синъясыс вильыша кыйкъялӧны, инас оз ӧшйыны, уска льӧбйыс тяпӧдчӧ нылӧс окыштны. Сьӧлӧмыс чуть сайкалыштіс да вӧлись сяммис юавны.

— Менӧ виччысин?

— Тэнад призывыс локтавны мӧдісны да быд шынеляӧс кыйӧда, абу-ӧ тэ? — ворсӧдчӧмӧн вочавидзис Галя. Сэсся босьтіс зон юрысь картузсӧ, аслас юрӧ пуктіс, китш-китшӧн серӧктіс. — Муна салдатка вылас?

— Нывъясыдлы зэв на лӧсялӧ формаыс, он шу градйӧрса пӧлӧкалӧӧн, — Вася водзӧссӧ тшӧтш серӧктіс. Перйис зепсыс водзвыв дасьтӧм зарни гижӧда шоколад плитка, мыччис Галялы. — Гӧснеч пыдди.

— Мися жӧ тӧрытсянь ус лудӧ, — бара гылыда серӧктіс ныв.

Тадзи ӧттор-мӧдтор йылысь байтыштӧм бӧрын зонлы окота вӧлі нуӧдны Галяӧс кар кузя гуляйтыштны, но ныв мӧдіс пыксьыны.

— Рытъяснас ме ог эшты. Аски пышъя лекция вылысь, лок татчӧ обедӧдз, сэсся, колӧкӧ, мудзтӧдз шляйтчам.

Пипуныров думыштіс, мый экзаменъяс кежлӧ рытъяснас, кӧнкӧ, дасьтысьӧ, да эз мӧд водзӧ юасьны, но Галя ачыс висьталіс.

— Миян группаысь некымын ныв "Бюро добрых услугын" рытъяснас уджалӧны. Стипендиятӧгыд век нин сьӧд нянь вылад вичмӧдӧны, огӧ тшыглы кулӧ.

— Кутшӧм нӧ сэтшӧм услуга вӧчанныд? — чуймис Вася. — Зэв тай тшап лоӧмыд, дзик зарниын ветлан.

— Абу гусялӧма, а бур йӧзӧн сетӧмтор. Козин либӧ, рытъяснас уджалӧмысь. Отсалам уна челядя мамъяслы; ӧткӧн олысь пӧрысьяслы; вермытӧмъяслы мыськалам дӧрӧм-гач, пелькӧдам керка пытш; инвалидъяс дорын пукалам милосердия сестра пыдди. Вот! Ӧні ме бара муна. Аски аддзысям, — Галя инмӧдчыліс зонлы киас, бӧр мыччис картузсӧ кӧзяиныслы.

Вася колльӧдіс синъяснас Галяӧс, кытчӧдз мӧдыс эз вош общежитиеӧ пыран ӧдзӧсӧ. Кык во бӧрад ӧні сійӧ кажитчис нӧшта мичаӧн, лӧсьыдикӧн: вӧсньыд да орӧм коска, но кок пӧкъясыс да бекъясыс гӧгрӧсджыкӧсь нин лоӧмаӧсь. Вӧсни платтьӧ улас зэлалӧм морӧсыс зонъяслысь вежсӧ петкӧдлӧ.

"Татшӧм нывтӧ грек воштыны" — Галяӧс колльӧдӧм бӧрын думыштіс зон. Сэсся нӧшта на недыр сулалыштіс, ӧттор-мӧдтор йылысь думайтыштіс и мӧдӧдчис друг дорас, Петя Коснырев ордӧ.

Рытыс вӧлі шоныд да лӧнь, садьмӧмаӧсь нин номъяс, нем жалиттӧг сатшйӧдлӧны ёсь ныръяссӧ морт чужӧмӧ, сьыліӧ, кытысь аддзылісны тупкытӧмин. Зэр водзӧ ӧвадыс петӧма сы мында, мый уличаті гуляйтысьяс коръясьӧм нин кыдз пу ньӧръясӧн шенасьӧны-ӧвтчӧны, вӧтлӧны вир юысьясӧс.

Петя другыс гортас ӧтнас жӧ гажтӧмтчис, бать-мамыс кытӧнкӧ гӧститісны.

— Бур, мый локтін, — Петя кухня пызан вылӧ сёян лӧсьӧдіс, сэсся кыскис комодсьыс джынъялӧм нин водка доз. — Даръясьыштам...

Пызан сайӧ пуксьӧм бӧрын точкысисны. Петя лолыштӧг румкасьыс пӧрӧдіс, эз и чукыртчыв, а Вася босьтіс вомас пулъя ва да вӧлисти ньӧжйӧник, коставлӧмӧн юис.

— Тэ косӧн и коллялін тайӧ лун-войсӧ? — сола ӧгуреч вазгис-курччис кӧзяин.

— Тӧрыт тьӧткаӧд сулӧдӧм вина румкаӧн видлім жӧ, — гӧсть сатшкис вилкинас сельди тор.

Неуна сёйыштöм бöрын том йöз бара на румка-мöдöн тяпкисны. Чужöмъясыс гöрдöдыштісны, синъясыс вильышмисны, сьöлöмъяс вылас лои кокньыд и лöсьыд, став вир-яйныс личаліс, небзис.

— Сулеясö вай помалам да нывъяс дорö ветлам, — вöзйис Петя.

— Кутшöм нывъяс дорö?

— Кодъяс кокньыд руаöсь да оз ёнасö пыксьыны, — доз пыдöссьыс кисьталігмоз стöчмöдіс Петя.

— Ассьым Галяöс на эг вевъяв окыштны, — ныр улсьыс румкасö вештіс Вася, чöвтіс вомас калбас тор, мöдіс няклявны.

— Эн вевъяв? Оз ков нюжмасьны. Томлуныд абу Иван лун, мöдысь оз во, — ышмыны пондіс Петя. — Тарыт нывъяс корисны, висьталісны местасö, кöні вермам личöдчыны. Сöмын мед деньга кöшельыд сьöрсьыд вöлі. Вай ветлам?..

— Ме ог. Ковъялан ещö мыйкö дай, — пыксьыны кутіс гöсть.

— Эн пов, миян карын СПИДыс пö абу на, а мукöд заразаыс — ерунда! Крукыштан кö, сітанад вежон бытшйöдласны, и всё! — бöръя румканас точкысьны лöсьöдчис Петя.

— Ог, бл... дорад ог мун. Ме, наверно, регыд гöтрася, сэки пöттöдз лоас, — эз кöсйысь Вася да румкасö ректöм бöрын öні тяпкис вомас нянь тор, сэсся вешйис пызан дорысь. — Ог кöсйы пежöссьыны, яндзим лоö Галя водзын. Кольчча кö карас, велöдчömсö помалас Галя да гижсям.

— Кольччан карö? Молодеч!

— Тьöтка ышöдö, гортын пö ставыс уджтömалöны, а мужикуловыс юсьömаöсь.

— Эн и кай, уджтö татысь аддзам, ме отсала, — кöзяин тшöтш чеччис пызан сайысь, пуксис гöстькöд орччöн. — Тэ пока гöтыртöм, вай нывъяс дорас шутёвтлам. Сэні пö студенткаяс, а найö оз висьны.

— Абу лöсьыд Галя водзын, гусясьöм кодь, страмитча. Öтчыд кö мыйкö керан, мöдысь телепит лоö.

Кык друг юисны öтмында, и Петя важ жар вылад гажмис прамöя.

— Тэ, колöкö, и ныв кöрсö на эн видлы?

— А кор? Армияöдз том на вöлі, а служба дырйи ачым эг окотит шуры-мурыасьны.

— Ме тай нö шуры-мурыаси, — ошйысис кöзяин.

— Тэ, зонмö, самоволкаясö пышъялін, зато и губа вылысь эн петав, — кöритіс другсö Вася.

— Ме шуа: тэ бычöпи на, öшкöдзыс колö на быдмыны. А ме вот сы кузя варыш, — водзö ошйысис Петя, — Кöні барыш чуктö, сэтчö и муна. Вай нöшта содтысям, кöнкö мамöлöн эм на винаыс.

— Тырмас, код юрнад менö тьöтка оз лэдз.

— Ладнö, талун гажа юраöсь ми, некытчö огö мунö, аски рыт лок, абу кö сьömыд нывъяс дорö ветлыны, ме сета. Тэ жö, ёлки-палки, менам друг.

— Аскиöдз ылын на, тэ вод да шойччы, а ме муна.

Вася чеччис, пуктіс картузсö юрас, лöсьöдчис петны.

— Ме колльöда, — вынышткыліс кöзяин.

— Оз ков, аттьö ставсьыс, сёян-юанысь, — шуис Вася и петіс.

Мöд луннас, кыдзи и сёрнитчисны, сійö виччысис нин Галяöс студентъяслöн общежитие дорын. Ныв матыстчис зон дорö — быттьö гулю паркнитіс, еджыд платтьöыс лöза-вижа анькытш кодь тусьяса, мича босоножкиа, пельпомас волыс вылö тоньгöдöма лакöн лöсталысь смоль сьöд сумкатор. Чим гöрд паръяснас нюмъялö, но пудритыштöм чужömыс кажитчис жугыльöн, дай синъясыс вöліны мудзöсь.

— Кытчö мунам? — киасьöм бöрын юаліс Галя.

— Лэччылам паркö Сысола дорö, — нуöдчыны кутіс том морт, сэсся питшöгсьыс перйис алöй рöма дзоридз, мыччис ныв лы. — Мед тэ вöлін татшöм жö мичаöн да шаньöн.

— Зэв ыджыд аттьö, — Галя весиг чужöм вылас вежсис, пельяс йылöдзыс дзоридз кодьыс лои, руд синъясыс югдісны, мичаммисны, воши мудзыс. — Вася, тэ менö важ моз на радейтан?

Зон кежöдіс нылöс туй бокас, видзöдліс мöдыслы веськыда синъясас, зэв меліа шуис:

— Важ моз... Муртса виччыси гортö лэдзöмсö. Тöрыт нин лöсьöдчи чупнитны вом дортö, да яндыси. Талун абу сёр?

— Уличас йöзыс тыр жöдзö, янöдасны, — мода вылас шуис ныв, а кор Вася матыстіс Галялысь чужöмсö, ачыс пöся ляскис паръяссö зонлöн вом дорö.

Радейтчöмыд — сійö тувсовъя ытва кодь, ылькнитас ва нырыс да некутшöм пыкöд оз töд, быть ассыс туйсö писькöдас. Сідзи кымын жö лои Пипуныровкöд: ылькнитіс сьöлöмас, вир-яяс, лов вылас кöсйöм: окавны муса нывсö пöттöдзыс, мед пö, колöкö, йöзыс и дивитасны, öд быдса кык во тайö здуксö виччысис, эскис, водзö олöм вылö лача кутіс.

— Кутшöм мастера тэ, вöлöм, окасян, — зон киысь мездысьöм бöрын вом доръяссö нюлышталіс ныв.

— Ачыд тай зэв жö юмола чупйöдлан!..

Кыкнаныс зэв азыма серöктісны да кияснаныс кутчысьömöн лэччисны паркö. Бöрйисны джуджыд кыр йылö пуксянін да скамья вылö индысьöм бöрын том морт шога ышловзис, кор аддзис син водзсыс чуймöдана серпас. Коркöя визув, бузгысь ваа паськыд юыс чинöмакосьмöма. Крут кыр берегыс ставнас тырöма летоpосöн, пипу да оржа пуясöн. Ю мöдлапöлысь тыдалыштіс пöрысьмöм посёлок, мастерскöйлöн серöдöм трубаыс. Öтарö-мöдарö дышиника вуджöдчис катер. Сömын важ моз лыа берег вылас чиктылісны, котралісны, пулькöдчисны муртса на шоналыштöм ваас челядь.

— Дзоля дырйи бать татчö вайліс, да серпасыс дзик мöд вöлі, — зон видзöдіс жугыль синъясöн аддзömторсö да шензис.

— Миян Сорд юыд ёна жö нин чинöма, шор кодь лоöма, купайтчыныд пыран да гöгтö весиг оз нин дзеб ваыс...

— Тэнад кор велöдчömыд помасьö? — друг юаліс Вася.

— Во нöшта колис, — веськодямоз воча шыасис Галя.

— Абу нин дыр, помалан да гортад мунан велöдны?

— Гортö ог мун, сэні нёль чоя-вока тшыг олöны, сёйныс пö нем, картупельöн, коньöръяс, рушкусö тыртöны. Совхозсянь сьömсö абу на сетлömаöсь, да батьö дугдöма уджавны. Мамöлы доярkаалömсьыс пызь мешöк во джынйöн вичмылöма, а öні пö керка помас köпейка абу. Меным письмö оз гижны, конвертсö пö ньöбны весиг немтор вылö. Вот öні сиктад кутшöм олömыс. Бурджык карас кольччыны.

— Ме татчö жö кöсъя кольччыны, тьöтка ордын мöда овны. Удж кута корсьны, верма шоперавны, электрикавны. А öні колö бöраводза гортö ветлыны, бать-мамöс да чойöс видлыны, — юксис мövпъяснас Вася.

— Ветлан гортад да мияно тшötш пырав, месянь "чолöм" висьтав, шу, экзаменъяс сдайтны лöсьöдчö, — корис зонмöс ныв.

— Висьтала бать-мамыдлы, мися, Галяыдköд кöсъям гötрасьны.

— Он жö, пöди, сідз шу, — чуймис ныв, — миян сы йылысь сёрни на эз вöв.

— Сёрнитлім армияöдз на, и тэ, муса ныв, сöглас вöлін. Вунöдін? Локта, мися, служба вылысь да мöд луннас и гötрасям. Сідз öд? Сідз.

— Сэтшöм договорсö мыйкö ме ог помнит, — пыркнитіс лэдзалöм юрсинас Галя, ачыс вильыша кыйкнитліс зон вылö.

— Думыштлы. Кыв сетін менö виччысьны, а öні мöд ног сёрнитан.

— Всё течёт, всё меняется, — зон кывъяс вылö рочыштіс ныв.

— Мöдöс радейтан? Паныд меköд öтлаасьömысь?

— Абу паныд, но... колö нöрöвитлыны. Помала тайö курссö, ветла бать-мам дорö, мый шуасны.

Васялы ковмис кык лун ноксьыны тьöтка патераас: стенъяс обоитны, сэсся джоджъяс мавтны. Мудзöм бöрас эз петав рытъяснас некытчö, кöть и гажыс бырис Галяысь.

Öти рытö, патеранас ноксьömысь ёна дöзмис да, мöдöдчис Косны-

ревъясӧ. Петя пажын бӧрас узьӧма, сӧмын на чеччӧма, трусик-майка кежсьыс шлӧнъялӧ гортас.

— Кодкӧ рытӧ корлі да мыйла эн волы? — видзаасьӧм бӧрын гачасьны босьтчис кӧзяин. — Висьтася кӧ — завидьыдла кулан. Но ладнӧ, сы йылысь бӧрынджык. А тэ кыдзи... Уджтӧ эн на корсь?

— Гортӧ ветла да вӧлисти, гашкӧ, бать-мам сиктӧ кольӧдасны, — вочавидзис Вася, кӧть ачыс бура нин тӧдіс: гортас оз кольччы.

— Исаклы помечавны али мый кольччан? Сьӧм оз мынтыны, перспектива абу, сьӧлӧм косьтысьыд тані, — чуньяссӧ кусньӧдліс Петя.

— Кора петны верӧс сайӧ, да шуӧ, нӧрӧвитлы пӧ.

— А кытчӧ тэрмасян?

— А мый нюжӧднысӧ? Водзджык кӧ гозйӧдчан, водзджык отсасьысьяс лоасны. Водз гӧтрасьӧмысь да водз чеччӧмысь пӧ некор на абу каитчылӧмаӧсь.

— Ме юрӧс ог на сирав. Кольӧм рыт на оз тусь вом дора рочакань кодь нывкӧд мусукасим, — унзіль синъяссӧ тільышталіс да нюжмасьыштіс Петя. — Колӧкӧ, тарыт нуӧдла ныв чукӧрас. Сьӧмтӧ уджды́ла и.

— Сьӧмтӧгыс нӧ мыйкӧкерныс оз позь?

— Оз. Налӧн сійӧ удж, нажӧвитчӧны.

— Но и но, — шензис та вылӧ Вася, кӧть и кывліс нин быдтор йывсьыс, но эз чайт, кӧнкӧ, мый и татчӧ воӧма модаыс.

— Асьнысӧ вузалӧны, а ми вок кодьыс ньӧбамӧ.

— Но и олӧм пуксис! Колӧ ӧдйӧджык гӧтрасьны, а то татшӧм вабергачас верман ылавны, — ышловзис сиктса зон.

— Вася, аслад пӧдругаӧн ошйысян, а он петкӧдлы... Ог ӧд мырдьы, — зеркалӧ водзын сулаліс Петя да сьӧд юрсисӧ пелькӧдіс, ачыс син бӧжнас кыйӧдіс другыс бӧрся, мый сійӧ шуас.

— Тарыт ветлам, колӧкӧ, чукӧстлам, — Васялы аслыс нин окота вӧлі друг водзас гӧтырпунас ошйысьны, вежсӧ сылысь петкӧдлыны принцесса кодь аньнас.

И кык друг мӧдӧдчисны нывъяслӧн общежитиелань.

Галя чукӧстӧм бӧрас регыд и петіс. Гырысь лӧз синъясыс талун вӧйтчӧмаӧсь син гуранъясас, дай видзӧдласыс мыйлакӧ жугыль. Петяӧс казялӧм бӧрын ныв шай-паймуніс, вежсис чужӧм вылас, пель йылӧдзыс гӧрдӧдіс.

— Петя, менам армияса друг, — тӧдмӧдіс найӧс Вася. — А тайӧ менам невеста, Галя.

Мича нылӧн нимкодясьӧм пыдди Коснырев зумышмис, ныр бордъясыс зэвтчисны, зу кодь ус улас вом кӧтшыс топаліс.

Васякӧд недыр сёрнитыштӧм бӧрын Галя тэрмасис бӧр пырны, ыстысис экзаменъяс кежлӧ дасьтысьӧмӧн.

— Но, мый шуан менам невеста йылысь? — долыдпырысь юаліс Пипуныров.

— Вася, тайӧ нылыскӧд войдӧр вой ме и мыйкӧкери, — нем виччысьтӧг крапкис Петя. — Сё збыль! Сэки шусис Катяӧн, а ӧні со — Галя.

— Эн сӧр! — горӧдіс Вася.

— Ме аслам синъяслы первойсӧ эг эскы, кор аддзи нывсӧ, муртса Катяӧн эг шу. Чайта, тӧдіс сійӧ менӧ...

— Но тырмас! Тадзи шмонитны оз позь, — пузис Пипуныров.

— Тэ Галятӧ пасьтӧгыс коркӧ аддзылін?

— Пасьтӧгыс? Ичӧт дырйи купайтчигъясӧ. А мый?

— Веськыдладор нёнь улас анькытш тусь кодь мампас эм.

— Эм, помнита, — сӧгласитчис Пипуныров.

— Эг кӧ пӧрччӧдлы Галятӧ, кытысь ме тӧда?

— Ак, ебери гач! Прӧсти... господи... лоӧма! — скӧрысь йирыштіс пиньсӧ Вася. Бӧрсӧ мунігӧн лёк думъясас сэтшӧма ылалӧма, мый паныд локтысьясӧс эз казяв да тангысяліс наӧ.

Тайӧ рытсӧ кык друг ныр улас усьтӧдз юисны. Петялӧн бать-мамыс

быттьӧ нарошнӧ кытчӧкӧ мунӧмаӧсь, некод эз мешайт. Вася юис забеднӧысла, а Петя пӧдтіс Вася водзын мыж кылӧмсӧ.

Сійӧ рытсяньыс Вася Пипуныров кутіс повны Галякӧд виччысьтӧг паныдасьӧмысь. Гортас ветліс, локтӧм бӧрас медасис фирмаӧ шоперавны, коллялісь кадсӧ руль сайын да гаражын — кӧсйис вунӧдны нывсӧ, но удж бӧрас локтас тьӧтка ордас, водас, а сьӧлӧмыс нюкыртӧ, чеччыштны кӧсйӧ морӧс кудсьыс, син водзсьыс оз вешйыв муса нылыслӧн мыгӧрыс, мича чужӧмыс, жугыль синъясыс.

Зон вежӧрын дугдывтӧг вермасисны кык вын. Ӧтиыс дорйис Галялысь мыжсӧ, корис пӧститны, отсавны петны вабергачсьыс. Ӧд нывсӧ грекӧ вӧйтіс-тойліс гӧльлуныс: отсӧг гортсяньыс абу, стипендия киритӧмаӧсь, юр выв тырыс уджйӧз, а ӧд колӧ быд лун сёйны-юны, кӧмасьны-пасьтасьны, йӧз мозыс жӧ краситчыны-пудритчыны, и быдлаӧ колӧ сьӧм.

Мӧд выныс некыдз эз миритчы воддзаыскӧд, дугдывтӧг вензис лун и вой, тшӧктіс морт туйӧ не пуктыны, некор не матыстчывны, не сёрнитны, пыр кежлӧ вунӧдны.

Муса нылӧн тадзи вӧчӧмысь зонлӧн сьӧлӧмыс чорзис. Удж вылас эз мӧд некодкӧд сёрнитны, юалӧмъяс вылӧ ныр улас буркнитліс сӧмын, ветліс быттьӧ висьысь морт. Тьӧткаыс тӧлка морт вӧлі да пыр и казяліс: племянникыскӧд лоӧма мыйкӧ неладнӧ. Некымын лун пӧрысь морт нӧрӧвитіс юасьӧмысь, эз сюйсьы пычкыны лоӧмторсӧ, ачыс пӧ, гашкӧ, висьталас, но Вася быд лун ёнджыка зумыштчис. Нинӧмӧн эз мӧд интересуйтчыны, дугдіс юасьны-висьтасьны. Ӧтчыд сэсся удж бӧрас локтіс код юрӧн, шыбитчис вольпасяс да рытывбыд мургисвидіс кодӧскӧ.

Тьӧткаыслы сьӧлӧм чепӧльтмӧн жаль лои майшасьысь зонмыд да ӧти асылӧ мам мозыс и шыасис:

— Муса пи, Василей, он кӧть висьтав, а ме аддза: тэнад мыйкӧ мисьтӧмтор лоӧма? Рытъяснас дугдін петавлыны гуляйтны, синъясыд жугыльмисны, он прамӧя сёй ни ю, чужӧм вылад омӧльтчин. Сэсся тӧрыт код юрӧн со локтін. Мый тэкӧд лои?

— Нинӧм эз, — соссьӧмыс жугыля артмис Васялӧн.

— Мыйысь шогалан, юксьы вай, сьӧлӧмыд личалас, — корис пӧкаитчыны зонмӧс пӧрысь ань.

— Ладнӧ, кӧть абу лӧсьыд висьтавныс, рытнас сёрнитам, — сӧглас сетіс том морт да мӧдіс удж вылӧ пасьтасьны. Но Вася час-мӧд бӧрын бара нин вӧлі гортас. Тьӧткаыслы висьталіс, мый "отгул" сетӧмны, а збыльысьсӧ — начальникыс удж вывсьыс вештіс: тэ пӧ талун вошласян, мун пӧ да шойччы.

Тьӧткаыс абу вунӧдӧма асъя сёрнисӧ да пыр и гарыштіс зонлы сы йылысь.

— Асланым сиктса нывкӧд ичӧтсянь дружитім, сэсся радейтны кутім ӧта-мӧдӧс, армия бӧрын кӧсйим гӧтрасьны. Ӧні сійӧ тані, велӧдчӧ учительшаӧ... — ыджыда ышловзьӧм бӧрын зон водзӧ висьталіс: — ...Веськалӧма дур компаниеӧ. Страминаӧс кӧсйи пельӧсын кыйӧдны да садь бырӧдзыс зульӧдны. Век на ӧд радейта, а мӧд ног кӧ — синмӧн кӧть ог аддзы.

— Муса пи, детина, — бара зэв меліа шуис пӧрысь ань. — Ме тадзи чайта: радейтан кӧ, колӧ дур компаниесьыс мездыны, ветлыны да аскӧдыс сёрнитны...

Субӧта рыт вӧлі. Вася Пипуныров выль костюмасис, кодӧс локтӧм бӧрас нин рынок вылысь ньӧбис, выль ботинки эз на удит нажӧвитны, да салдаталансӧ кышаліс, и мӧдӧдчис тӧдса общежитиеӧ...

□ □ □

Людмила ГУЛЯЕВА

* * *

Ме некӧр эг новйы пристежжесӧ,
Ме некӧр эг новйы пелькытшшесӧ,
Но вайӧтіс олан туйвежжезӧ
И йӧртӧдіс зэв крепыт кытшшезӧ.

Оз позь ордйыны, оз, туйвежжесӧ,
Оз туй чӧвтны оланлісь кытшшесӧ.

* * *

Кор кулӧ любитӧм, кулӧмджык абу нем:
(Эд кулӧм мортлӧн лолыс, шуам, ловъя)
Вир оз чепӧссьы, оз калитчы вем,
И лоӧ морт кытшӧмкӧ нач спокойнӧй.

Оз дрӧгнит сьӧлӧм, абу гаж, не шог.
Сур кодззӧтан оз вачкы сайкыт юрӧ.
И лов — пустӧй, дзик подалӧн ӧрок,
И абу нем — не умӧльыс, не бурыс.

* * *

Орсӧ тӧв улоккезын,
Вартчӧ воротаӧ.
Ойланьсянь сибӧтчисӧ
Падера пургаэз.
Пета пизян ӧтӧрӧ,
Лымовӧй буранӧ,
Чапка кӧдзыт ӧгырӧ
Умӧльсӧ оланісь.
И, кыдз адын грешникӧс,
Ен менӧ сӧстӧмтас,
И ӧтӧрыс вежас сэк
Югыт вылӧ рӧмсӧ.

* * *

Тыдалӧ, колӧ,
Мед му вылын
Быдмисӧ
Катшасин
И петшӧр.
Тыдалӧ, колӧ,
Мед пыр ӧтлаын
Олісӧ
Бур и лёк
Морттэз.
Тыдалӧ, колӧ
Быдӧнлы,
Кӧть ӧтпыр,
Ылісянь
Бертны гортӧ.

* * *

Ӧтка лолӧ
талун
бӧрдӧ —
Бытьтӧ
кайыс
чегӧм борда.

КУДЫМКАР

□ □ □

Пыдди пуктана лыддьысьысь!

Ӧдзӧсӧ тотшкӧдчӧ со Выль, 1999-ӧд во. Пошта вылын матысмӧ помлань локтан волӧн воддза джын кежлӧ газет-журналъяс вылӧ гижасьӧм.

Кутам лача, мый ми огӧ янсӧдчӧй ӧта-мӧдкӧд — тэ и водзӧ кутан судзӧдны да лыддьыны "Войвыв кодзув" журнал.

Став выль гижӧдыс, мый петӧ коми гижысьяслӧн ручка-перӧ улысь, медводз йӧзасьӧ "Войвыв кодзувлӧн" лист бокъясын. Редакция оз кеж тайӧ туйвизьсьыс.

Локтан волӧн медводдза тӧлысьясӧ "Войвыв кодзув" кутас воссьыны Геннадий Юшковлӧн "Бива" романысь мӧд юкӧнса главаясӧн. Уна лыддьысьысь важӧн юасьӧ, мый лоӧ водзӧ Бияркӧд, Унакӧд, романса мукӧд геройяскӧд, кодъяскӧд тӧдмасьӧмыс слӧймис куим во сайын.

Петасны журнал лист бокъясын мукӧд выль гижӧдъяс.

Локтан вося воддза джын кежлӧ пошта пыр журнал судзӧдан доныс 15 шайт. Редакцияӧ пыравлӧмӧн позьӧ судзӧдны куим шайтысь.

Ёнмысь йитӧдъяс

Моз (август) тӧлысьын, кор республикаын пасйисны коми автономия лӧсьӧдӧмсянь 77 во тырӧм, Сыктывкарын вӧлі и мӧд вель тӧдчанатор — татчӧ чукӧртчылісны финн-угор сёрниа гижысьяс.

Тайӧ лои витӧдысь нин аддзысьлӧм. Медводдза чукӧртчылӧмыс (кодъяскӧ нимтісны сійӧс конгрессӧн, кодъяскӧ — конференцияӧн) артмис ӧкмыс во сайын Марий Эллӧн юркарын — Йошкар-Олаын. Сы бӧрын татшӧм аддзысьлӧмъясыс лоины быд кык-куим во кост) 1991 — Финляндияса Эспоо карын (Хельсинки дорын), 1993 — Венгрияса Этер карын, 1996 — Эстонияса Лохусалуын (неылын Таллинсянь). И со витӧд чукӧртчылӧм — Сыктывкарын.

Быд аддзысьлӧм муніс аслас ним улын. "Финн-угор войтыръяслӧн литература: ӧткодьлун да торъялӧм" — татшӧм сёрни вӧлі Сыктывкарын.

Збыль ӧд, финн-угор войтыръяс олӧны ӧта-мӧдсьыс зэв ылын, оласногнас и ӧбичанас торъялӧны. А мый ӧтувтӧ?

Коркӧ том дырйи на, армияын служитігӧн, веськалі ме Сталинградӧ (кар нимсӧ вежтӧдз). Пристань дорын пароход виччыся, мед кайны Волга кузя километр комын кымын, Паромнӧй станцияӧдз. Друг шыасис нывбаба. Кылі, быттьӧ комиӧн мыйкӧ юаліс. Шензя: колӧ жӧ, со Сталинградын, сэтшӧм уна йӧза карын, менӧ тӧдӧма кутшӧмкӧ коми морт! Но юалӧмсӧ эг гӧгӧрво да вочавидзи комиӧн: эг, мися, гӧгӧрво, мый юалін. Ӧні нин сійӧ эз гӧгӧрво да шуис рочӧн: "Не мордвин разве... А вроде похож". Висьталі, мый ме коми, мордвалы рӧдвуж войтырысь, но налысь сёрнисӧ ми ог гӧгӧрвоӧй. Кыкнанным сэсся дыркодь гигзим-сералім да сёрнитім рочӧн нин. Сы вӧсна мый ас сёрниӧн ӧта-мӧдӧс ми ог гӧгӧрвоӧй, кӧть эськӧ сёрниногным быттьӧ дзик ӧткодь.

Татшӧм сяма жӧ мӧвп висьталіс финн-угор гижысьяслӧн аддзысьлігӧн венгрияса профессор Петер Домокош (1996 воӧдз сійӧ вӧлі финн-угор гижысь котырса юралысьӧн). П. Домокошлӧн нимыс коми интеллигенциялы тӧдса. Колян вося йирым (октябрь) тӧлысьын на воліс сійӧ Сыктывкарӧ, кор тані чукӧртчылісны финн-угор сёрниа том гижысьяс. Профессор шуис, мый сэтчӧдз, кытчӧдз эз босьтчыны уджӧ финн-угор войтыръяслысь кыв-сёрни туялысьяс (а лои тайӧ сӧмын на во кыксё сайын), некод эз куж мӧвпыштлыны, мый ми петалім коркӧ ӧти вужъясысь, кӧть и олам ӧта-мӧдсянь вывті ылын. Локтас кӧ пӧ коми морт Будапештӧ да кутас сёрнитны ас кыв вылас, сійӧс некод оз гӧгӧрво. Ме кӧ, шуӧ, понда сёрнитны тані венгр кыв вылын, гӧгӧрвоысьяс оз жӧ лоны. Миян ӧткодь сёрни тэчасным, ӧткодьӧсь кутшӧмсюрӧ кыв вужъяс. И казялӧны ӧткодьлуннымӧс медводз кыв туялысьяс.

Зэв шог и жаль, шуис венгрияса профессор, мый мунісны таладор олӧмысь коми войтырысь петӧм сэтшӧм сюсь вежӧра кыв туялысьяс, кыдзи Илля Вась (В. И. Лыткин), Е. С. Гуляев, Г. Г. Бараксанов, Ю. Г. Рочев, фольклор туялысьяс А. К. Микушев, П. И. Чисталёв.

Сы йылысь, мый ми ог гӧгӧрвоӧй ӧта-мӧдлысь сёрнинымӧс, висьталӧ и чукӧртчылӧм йылысь гижӧдыс, коді ӧшаліс стенас, президиум мышкын. Гижӧма сійӧс английскӧй да роч кывъяс вылын. Мӧд ногӧн кӧ, кутшӧмкӧ ӧтувъя кыв асланыс финн-угор войтыръяслӧн абу. Со и лоӧ сёрнитны миян литератураяс йылысь рочӧн. Английскӧйтӧ медсясӧ вежӧртасны сӧмын венгръяс да финнъяс.

Финн-угор сёрниа гижысьяслӧн витӧд, Сыктывкарса чукӧртчӧм вылӧ волісны быдлаысь, кӧні олӧны миян рӧдвуж сёрниа войтыръяс, а сідз жӧ Москваысь. Та йылысь юӧртіс конгресс восьтігӧн республикаса юралысьӧс вежысь Г. Бутырева. Сёрнитысьяс лыдысь быдӧн тӧдчӧдліс, мый Йошкар-Олаын ӧкмыс во сайын медводдзаысь аддзысьлӧм бӧрын финн-угор сёрниа гижысьяс бурджыка пондісны тӧдны ӧта-мӧднысӧ.

Кöть нин, шуам, нимъяснысö. Таö ыджыд пай пуктісны венгрияса, финляндияса, эстонияса нималысь йöз, общественнöй котыръяс. Буретш öд тайö странаясас мунісны мöд, коймöд да нёльöд чукöртчылöмъяс. 1993 воын Этер карын чукöртчылігöн гижысьяс ордö воліс Венгрияса Президент Арпад Гёнц. Ачыс сійö гижысь жö. А. Гёнцлöн пьеса серти роч кыв вылын спектакль сувтöдліс во-мöд сайын и В. Савин нима академическöй коми драмтеатр.

Эстонияын кык во сайын чукöртчылігöн сэтчöс Президент Леннарт Мери аддзысьліс жö гижысьяскöд. Сэкся конгресс вылас финн-угор гижысьяслöн ассоциацияса юралысьöн и бöрйисны эстонскöй гижысь да общественнöй деятель Арво Валтонöс. Тайö "чинас" коли сійö и Сыктывкарын чукöртчылöм бöрын.

Позьö пасйыны тані, мый 1996 воын гижысьяслöн Эстонияын чукöртчылöмыс муніс "Посъяс" ("Мосты") пас улын, мöд ногöн кö, сёрниыс вöлі финн-угор сёрниа писательяслысь гижöдъяссö öта-мöд кыв вылö вуджöдöм йылысь. Тайö öд зэв коланатор, кöсъям кö ми унджык тöдны рöдвуж войтыръяс да налöн олöм йылысь. Литературасьыд öд ёна тыдовтчö унаторйын миян öткодьлунным. Конгресс вылын сёрнитысьяс лыдысь быдöн тöдчöдліс, мый колö унджык вуджöдны да йöзöдны öта-мöднымлысь поэзия, проза, мед унджыкöн лыддисны да сьöлöмъяснас кылісны, мый финн-угор войтыръяс лоöны чоя-вокъясöн.

Олöмным, весиг и мыгöрным да паськöмным миян, дерт, ёна торъялö. Сувтöд орччöн венгрöс, финнöс, комиöс, йöграöс — лыбас ömöй кывйыд шуны найöс вокъясöн да чойясöн? Тадзи жö торъялö и литератураным.

Унатор йылысь муніс сёрни финн-угор кывъяса гижысьяслöн Сыктывкарын чукöртчылігöн. Весиг и сы йылысь, медым эськö лöсьöдны ассьыным мыйкö пен-клуб сямаöс, ышöдана премияяс да с. в. А кысь ставыс тайö? Финнъяс, венгръяс, öні и эстонецъяс олöны асшöр государствоясын. Налöн, Россияын олысь финн-угор войтыръяс серти, дзик мöд позянлунъяс. Торъялömыс висьтавны позьтöм. Казялан сійöс сömын сэк, кор аслад синъясöн аддзылан ставсö.

Сыктывкарын чукöртчылöмыс артмис сэк, кор ми лöсьöдчам пасйыны 110 во Нёбдінса Виттор чужан лунсянь. Финн-угор гижысьяс окотапырысь ветлісны автобусъясöн В. А. Савинлöн чужан сиктö — Нёбдінö. Копыртчывны сылы кöть нин сэн, шонъянöйлöн гуыс öд некодлы тöдтöм.

Финн-угор гижысьяс öтвылысь сыктывкарса олысьяскöд пасйисны коми автономия панömсянь 77 во тырöм. Эз коль чукöртчылöмыс и республикаöн Юралысь Ю. Спиридоновкöд аддзысьлытöг.

Сыктывкарö чукöртчылысь гижысьяс öтсöгласöн примитісны Российскöй Федерацияса финн-угор войтыръяслöн республикаясöн да мукöд регионъясöн юралысьяс дінö шыöдчöм.

Татшöм чукöртчömъясыс, пасйöма сэні, лоины позянаöсь сömын республикаясöн да регионъясöн юралысьяссянь ыджыд отсögön. И ясыда тыдовтчис, мый топыдджыка ёртасьömыс бур боксянь тöдчö культура сövмöдömын. Сыкöд тшöтш, обществолысь олömсö быд боксянь мытшалысь кризис джömдöдö литературалысь, культуралысь да искусстволысь водзö сövмömсö. Гижысьясöс вывті майшöдлö сійö, мый Россияса народъяслöн кывъяс вылын книга лэдзöм ёна чиніс. Тайö вермас вайöдны сэтчöдз, мый и войтыръяс, и налöн кывъясыс дзикöдз быröны.

Конгресс вылö чукöртчылысьяс короны юралысьясöс, мед найö отсаласны сövмöдны финн-угор войтыръяслысь литература, культура да искусство, содтыны ӈа кывъяс вылын книгаяс лэдзöм.

Водзö локтан, квайтöд чукöртчылöмыс виччысьö финн-угор гижысьясöс мордвалöн юркарын — Саранскын.

А. Петрунев.

□ □ □

Ю. ШАБАЕВ,
Е. ЦЫПАНОВ

Саридзын дiяс моз...

Му шар вылын олӧ вит миллиардысь унджык морт. Йӧзыс ӧтамӧдсьыныс торъялӧны кывнас, культуранас, кучик рӧмнас, сэк жӧ найӧ, дзоньнас босьтӧмӧн, артмӧдӧны морт рӧд. Лыддьыссьӧ, мый Му вылас 3-4 сюрс сикас вужвойтыр; финн-угор йӧз татшӧм саридзас разалӧмны быттьӧ посни дiторъяс. Но финн-угор йӧз пиын эмӧсь асланыс посни дiяс — ичӧт лыда вужвойтыр. Тайӧ вепсъяс, водь, ижора, ливъяс да саамъяс. Став финно-угор йӧз лыдысь найӧ босьтӧны сӧмын 3 прӧчентсӧ кымын. На йылысь и кутас мунны водзӧ сёрниыс.

ЛИВЪЯС. Медся этша лыда финн-угор вужвойтыр. Важысянь найӧс нимтывлӧмаӧсь **ливли** (лийвы), **каламиез** (чери кыйысь) либӧ **рандалист** (вадорын олысь). Збыльысь, ливъяс овмӧдӧмны Балтика берег дорсӧ Латвияса Вентспилс, Талси да Курзема районъясын. Важ роч гижӧдъясын ливъяс йылысь сёрниыс мунӧ 12 нэмсянь. Сэкся кадӧ ливъяс перйылӧмны кынӧмпӧтсӧ чери кыйӧм, вӧралӧм да вӧрса ма чукӧртӧм помысь. Шӧр нэмъясӧ нин найӧ пондӧмны чинны, сорласьны орччӧн олысь войтыръяскӧд. Татшӧм ассимилируйтчӧмыс и ӧнӧдз мунӧ: ливъяс кызвынсӧ ӧні сёрнитӧны латыш кывйӧн, чужан кывныс быран выйын. Ливъяслӧн лыдыс ёна чинӧма. 13 нэмӧ, Крестӧвӧй походъяс кадӧ, вӧвлӧма 25 сюрс лив. Бӧръя юӧртан небӧгъяс висьталӧны, мый талунӧдз кольӧма 150-200 морт. Ӧні Латвияын йӧзӧдӧны мӧд лыдпас — 1000 морт. Колӧ пасйыны, мый бӧръя кадӧ тайӧ войтырыс быттьӧ бӧр кок вылас сувтiс.

Пасъям нӧшта ӧтитор: 1939 воын Эстонияын вӧлi вӧчӧма сэтчӧс этнография серпасалан медводдза фильм, нимыс — "Ливъяслӧн вадорын ӧти лун". Тайӧ фильмсӧ видзӧны Таллинса архивын.

ВОДЬ, либӧ **вадьялайн.** Найӧ олӧны Ленинград областьлӧн рытыввылын, Кингисепп да Ломоносов районъясын. Налысь лыдсӧ стӧча оз тӧдны, чайтӧны — некымын сё морт. Важӧн найӧ унаӧн вӧлӧмны, Важ Новгород карын лыддьыссьӧма вит юкӧн, ӧтиыслӧн нимыс вӧлӧма "Водская пятина". Водь — Ингерманландияын (Ингрияын) вужвойтыр. Пасйӧдъясын казьтывсьӧны 11 нэмсянь. Ингрия зэв важысянь пырлӧма Новгород улӧ да сэтчӧс олысьясыс босьтӧмны православие. Шӧр нэмъяссянь водь рочмылӧма, сорласьӧма тшӧтш и ижоракӧд, налысь ӧти юкӧн Ливонияса орден коркӧ овмӧдӧма ӧнія Латвия инӧ. Ӧні унджык водьыс сёрнитӧ рочӧн, сьылӧ роч сьыланъяс.

ИЖОРА либӧ **ижорцы.** Овлӧмны водькӧд орччӧн. Асьнысӧ нимтӧны **каръялайсет.** Кык сёрнисикаса водь кывйысь ижора кыв торъялӧ — сэні нёль сёрнисикас. Войтырӧс 1989 вося арталӧм серти, СССР-ын вӧлӧма 829 ижора-морт. Воддза перепись серти (1979 во) найӧ вӧлӧмны 748 морт. Войтырыс тӧдчымӧн содӧмаӧсь.

Коркӧ (миян кадӧ 1 сюрс во помын, 2 сюрс во заводитчигӧн) ижора торйӧдчӧма лунвыв карелъясысь да овмӧдчӧма Ингрия рытыввылӧ, сэні найӧ аскодялӧмаӧсь водь войтырӧс. Гижӧдъясӧ ижора веськалӧ 13 нэмӧ, а 16 нэмӧ найӧс пыртӧны кристиана эскӧмӧ, комиясысь кык нэмӧн сёрӧнджык. Налӧн культураыс ёна нин рочмӧма, уна нэм рочьяскӧд орччӧн оліг-волысиг. Унджык ижораыс чужан кывнас лыддьӧ роч кыв.

Колӧ пасйыны — ижора пуктiс ассьыс пай нималана "Калевала" эпос чужтӧмӧ. Сэтчӧ пыртӧмны Куллерво йылысь руноясс. Татчӧ лӧсялӧ

вайӧдны комын квайтӧд руноысь юкӧн, коді бура петкӧдлӧ рытыввывса важ финнъяслысь му-йӧз вылас видзӧдлассӧ, пытшкӧсса ӧбичасӧ:

Куллерво, Куллерволӧн пиыс,
Татшӧм кывъяс шуалӧ:
"Ог ӧд ме и бӧрдны понды,
Тэнад кулӧм йылысь кыліг;
Аслым чойӧс сэки вӧча:
Юрсӧ вӧча изйысь сэки,
Вомсӧ сёйысь, турипувйысь синсӧ,
Кос турунысь юрси лоӧ,
Нюрса дзоридзьясысь пельяс,
Мыгӧрыссӧ — клён пу увъяс".

Тадзи Куллерво шуис чойыслы, коді висьталіс водзджык, оз пӧ кут бӧрдны, усяс кӧ Куллерво вир кисьтанінын. Сӧмын воас вокыс гортас, аддзас тыртӧм керкасӧ, тӧдмалас айыслӧн, мамыслӧн и чой-вокыслӧн кулӧм йылысь. Та бӧрысь уськӧдчас шыпурт вылӧ...

ВЕПСЪЯС. Налӧн олан туйыс ӧні кыскӧ ас дорас финн-угор мирын унаӧс, медводз этнографъясӧс. Асьнысӧ вепсъяс нимтӧны **бепся.** Олӧны найӧ Карелияын, Ленинград областьса рытыввылын, Вӧлӧгда областьын. Налӧн олан муыс абу ӧтувъя, мукӧд вепс сиктъяс гӧгӧр куйлӧны рочьясӧн овмӧдӧминъяс. Тайӧ сьӧктӧдӧ вепсъяслысь ӧтувтчӧмсӧ, та вӧсна и культурасӧ видзны абу кокни.

Вепсъяслӧн пӧль-пӧчьяс — шӧр нэмса финн кывъя **весь** нима племена. Найӧ пуктісны тӧдчана пай войвывса рочьяслӧн да рытыввыв комияслӧн артмӧмӧ. 11-12 нэмъясӧ найӧс пыртісны православиеӧ, кӧть и язычество колясъяс дыр на кутчысисны та бӧрын.

1989 воын налӧн лыдыс вӧлі 13341 морт, дас воӧн водзджык статистика индыліс 8094 вепсӧс. Артмӧ сідз, мый 10 воӧн войтырыс содӧма 65% вылӧ. Став финн-угор йӧз пиысь тайӧ медся ыджыд содӧм. Гӧгӧрвоана, дерт, мый кага чужтӧм татшӧма эз вермы содны. Уна вепс водзтісӧ асьсӧ гижлӧма рочӧ, да и переписьяс дырйи тӧдӧмӧн йӧзсӧ гижавлісны рочьясӧн. 1989 воын войтырӧс арталӧм-гижалӧм кежлӧ вӧлі бурджыка дасьтысьӧмны, кывзісны ёнджыка йӧзлысь кӧсйӧмъяссӧ, содтӧд и йӧзыслӧн мывкыдыс мӧдіс тӧдчымӧн вежсьыны. Ӧткымынӧн гӧгӧрвоӧдӧны тайӧс сійӧн, мый быттьӧ войтыръяслӧн национальнӧй освежӧртӧмыс другӧн ёна содӧ, но, тыдалӧ, тайӧ абу тадз. Вежсьӧмъясыс зэв тшӧкыда овлӧны и веркӧсаӧсь, мода вылас. Ӧні зэв сьӧкыд ловзьӧдны вепсъясӧс и сы вӧсна, мый унаӧн на пиысь рочмӧмны да вӧдитчӧны роч культураӧн. Уна сьӧкыдлун эм и йӧз вежӧрын. Вепсъясӧс ловзьӧдан уна уджтас дасьтылісны этнографъяс. Карелияын котыртӧма вепсъяслы торъя вӧлӧсть, аслыссяма национальнӧй единица. Но ставыс, миян чайтӧм серти, ас войтырлӧн интеллигенция сайын, налӧн зільӧм сайын.

СААМЪЯС, либӧ **лопаръяс.** На йылысь этша тӧдӧны. Омӧля юӧртӧма и сы йылысь, кыдзи найӧ пырӧдчӧны политикаӧ.

Вайӧдам татчӧ саамъяслысь кыпсӧ, кодлысь кывъяссӧ гижӧма Исак Саба:

Ыджыд Кӧш улын ылын
Лӧзалӧ Саамъяслӧн муыс.
Лыбӧ керӧс бӧрся керӧс,
ва сайын тыдалӧ ва,
керӧс дорышъяс да вывъяс
енэжланьӧ синӧ, вывлань,
вӧръяс шувгӧ, юяс кывтӧ,
кӧрт нырдъясыд судзӧ ылӧ
ыджыд саридзьяслӧн отӧдз.
Важ пӧль-пӧчьяс венлывлӧмны
важӧн лёк вӧчысьсӧ ставсӧ;
мийӧ сідз жӧ тышкӧ пырам
увтыртысь лёк вужкӧд ставкӧд!

Войтыр, ён тэ, шонді чужтöм тэнö!
Лёк вöчысьяс оз вермыны тэнö,
сöмын зарни кывтö видз тэ
юрад кутіг важ олысьлысь кыв:
саамъяслы — саамъяслысь мӳ!

Саамъяс олöны нёль канмуын: Норвегияын — 30 сюрс, Швецияын — 15 сюрс, Суомиын — 5 сюрсысь унджык, Роч муын, Кола кöджын — 2 сюрс гöгöр. Кола кöджас саамъяс олöны комиякöд öтгудырöн. Важ айясыс саамъяслöн лоöны Войвыв Европаса войтырлы вужъясöн. Саам кыв тшöтш пырö финн-угор кыв котырö да юксьö уна торъялана сёрнисикас вылö, öд важысянь найö овлöмаöсь торъя чукöръясöн öта-мöдныскöд волысьтöг. Колö пасйыны: татшöм серпасыс йöгра-хантъяслöн, östякъяслöн.

17 нэмöдз кынöмпöт перъянторнас саамъяслöн вöлöма вöралöм да чери кыйöм. Та бöрын сöвмö кöр видзöм, и öні унджыкыс на пиысь ветлö кöр дорын. Саамъяслöн кöр видзöмыс абу вузöс вылö, кыдзи изьватас комилöн. Та вöсна, кодыр 19 нэмын изьватас вуджис овны Кола кöджö, сэтчöс саамъяслы лои сьöкыд венласьны водзмöстчысь да зіль изьватаскöд, тшöкыда норасьлісны чина йöзлы сюсь изьватас вылö. Весиг талун татшöмторйыс тöдчö. Лапландия юркарса Рованиеми университетын велöдысь Лейф Рантала тшöкыдакодь гижлö серакуясын, мый Кола кöджын пö саамъясöс увтыртöны-дзескöдöны. Та йылысь позьö вензьыштны. Тöдса, мый уна во чöж местаывса веськöдлысьяслы вылісянь индавлісны, мый колö лыдмöдны саамъясöс. Та вöсна став саам-роча да саам-комиа котыръясысь челядьсö гижöдлісны саамъясö.

Бöръя воясö Россия лои восьса, и татчöс саамъяс пондісны зіля волысьны орчча муясын олысь рöдвужыскöд. Öтувъя вынöн вöлі лöсьöдöма "Войвыв муясын олысь саамъяслöн öтувъя культурно-политическöй уджтас". Вайöдам сэтысь öткымынтор:

1. Ми — саамъяс, кöсъям, медым пыдди пуктісны миянсьыным войтырсикасöс мувывса муköд войтыръяс моз. Ми öтувъя войтыр. Миян эм ас кыв, культура, йöзкотыр. Важысянь ми олам Саами муын, сэні уджалам, сэні лöсьöдім ас культура, кодлы колö овны и водзö сöвмыны.

2. Миян сьöкыдлуныс — гöльлун, көть вöр-ваын эмöсь гырысь озырлунъяс. Найöс перйöны-куштöны, озырлунсьыс содтöд сьöм босьтысьясыс олöны миян муысь ылын.

3. Рöдвуж да сиктса община вылын подуласьöм нэмöвöйся олöмным зурасьö-паныдасьö öнія йöзкотыркöд, коді миянöс корö быть котыртчыны, веськöдлыны, вежны оласногнымöс. Унаöн миян пиысь олöны на изоляцияын, сöмын саамъясöн овмöдöминъясын, вермöны видзны традицияяс да кольны öнія йöзкотырысь бокö. Сэк жö унаöн, вылыс артъясö* кыпöдчыны зілиг, озыра овны зілиг, велалісны да ладмöдчисны öнія ыджыдалысь йöзкотырыскöд, кодсюрö оз нин шу асьсö саамöн; муköдыс зіля уджаліс сы могысь, медым ми эновтчим асланым "примитивнöй" оласногысь.

4. Миянлы колö öдйöджык котыртны öтувъя войвывса саамскöй институт, медым сійö тöдчис ставтор вылас, мый инмö наукаö, велöдчömö да йöзöс велöдömö.

5. Миянлы колö гöгöрвоны школаын велöдömысь ыджыд тöдчанлунсö да вöдитчыны сыöн. Саамъяслы школасянь институтöдз öтувъя велöдчан система лöсьöдömöн да сöвмöдömöн ми вермам вöдитчыны чужан кывйöн, вынсьöдны сійöс, туявны ассьыным история, йöзкотырса олöмнымöс, тайö подув вылас тырмымöн бура велöдны асьнымöс. Уна лыда выналан войтыръяслы тшöтш колö школаясын унатор да лючкиа тöдмавны миян йылысь.

6. Ми öтувъя войтыр, миян öти кыв, öтув история да культура, öтувлун кылан ён сьöлöм кылöм.

---

* Арт — должность, положение.

Дерт, уджтасын шуöм öтувъялуныс зэв на слаб. Сюся кö лыддьыны уджтассö, сэні тыдалö зільöм торйöдны саамъясöс "Ыджыдалан йöзкотырысь", быттьö кöсйöны торйöдчыны найöс кытшалöм мирысь. Но колö пасйыны — олöмыс вежсис, и войтыръяскостса йитöдыс вöчö зэв унатор, медым видзны нэмöвöйся оласног, мед саамъяс эз мунавны чужанінъяссыс. Лапландияын государство дон босьттöг кыпöдö быд саам котырлы коттедж. Но и тайö оз кут йöзсö, унаöн вуджöны овны гырысь сиктъясö, каръясö.

Торйöн сёрнитыштам саамъяслöн политикаын котыртчöм да сылöн статус йылысь. Миян республикаын, шуам, важысянь нин кутöны мöвп — лöсьöдны коми палата республикаса парламентын. Тайö коми войтырлöн 1 öксьöмсянь на вöзъянтор. Та дырйи индывлывлісны саамъяслöн парламент вылö. Збыльысь, Суомиын да Норвегияын уджалöны саамъяслöн парламентъяс, Норвегияас та могысь кыпöдömаöсь весиг торъя керка. Сэні эм торъя оланпас — "Саам войтырлöн оланпас пыртан öксьöм йылысь". Сійö урчитö, мый саам парламентсö бöрйылісны канмулöн ötувъя парламентö бöръян лунö жö.

Коркö миян пиысь ötилы (Ю. Шабаевлы) вичмис лыддьыны лекцияяс Оулуса университетын. Сэк жö профессор Юха Пенаненкöд сёрниын суомиса удж ёрт пасйис: "Гöгöрвоад, саамыс миян сэтшöм этша, мый налöн пöшти абу некутшöм позянлун, медым кодöскö бöрйисны канмуса парламентö. Да и бöръясны кö кутшöмкö öти саамöс сэтчö, ödвакö сійöс öтнассö кодкö кылас. Та вöсна котыртöма саамъяслы ас парламент". Тайö абу канмулöн орган, и олан подулö сійö оз пыр. Сійöс котыртömны сы могысь, медым видлавны проблемаяс да сёрнитны на йылысь. Кор канмуöн веськöдлан правительство вынсьöдö саамъяслöн интересъяскöд йитчöм шуöмъяс, сійö векджык кывзö да кывзысьö саам парламентлысь, аслыссяма сöветуйтчан котырлысь, коді вайöдö канму веськöдлысьясöдз саам вужвойтырлысь видзöдлассö, сылысь кöсйömъяссö. Ми чайтам, мый татшöм сяма парламент колö котыртны и комияслы.

Торйöн та дорö содтам öтитор. Кутшömкö ичöт войтырлысь национальнöй проблемаяс век колö быродны муköд войтырлöн интересъяскöд ладмöдчömöн. Медым орччöн олысь войтыръяс тöдісны и гöгöрвоисны этша лыда войтырлысь сьökыдлунъяссö, налысь кöсйömъяснысö. Сömын сэки найö оз вошны йöз саридзö, оз кувны мифса Куллерво моз.

□ □ □

Георгий ТОРЛОПОВ

Тавося вöльгымын (ноябрын) Г. И. Торлоповлы тырö 85 арöс.

Георгий Ивановичлöн нимыс "Войвыв кодзув" лыддьысьяслы бура тöдса. Журналын (сэки "Ударник" нима) сылöн медводдза гижöдыс — неыджыд висьт — петаліс 1936 воын. И сэксянь (война кад кындзи, кор журналыс эз пет), Г. И. Торлопов век вöлі водзмöстчысь авторöн. Уна во сійö пырліс и "Войвыв кодзув" редколлегияö.

Редакцияса уджалысьяс сиöны Георгий Ивановичлы бур дзоньвидзалун да зільлун, мед и водзö "Войвыв кодзувкöд" сылöн ёртасьömыс эз ор.

"Войвыв кодзувсаяс"

Письмöасьöны гижысьяс

Литературатö оз кыкöн-куимöн сöвмöдны, мед кöть найö и А. С. Пушкин, Л. Н. Толстой да Н. В. Гоголь кодьöсь вöліны. Тадзи позьö шуны любöй литература йылысь, кöть, шуам, роч литературалöн историяыс этша пыдди сюрс вося, а коми литературалöн вит пöв дженьыдджык.

Мича коми гижöдтö сöвмöдöм могысь сöмын бöръя 80 во чöжнас вын-эбöс жалиттöг уджалісны уна дас морт. Тайö ыджыд да бур уджас абу быдöнлöн öткодь пайыс. Но быдöнлöн зэв колана. Та йылысь коми гижысьяс и асьныс висьталöны öта-мöдыслы письмöясын. Татшöм сяма гижасьömсö "Войвыв кодзув" некымынысь нин йöзöдліс аслас лист бокъясын. Тайö пöрйö сетам В. И. Лыткинлысь да П. Г. Доронинлысь письмöяссö.

Илля Васьлöн олан туй да творчество йылысь журналын унатор нин петавліс.

Павел Григорьевич Доронин зэв тöдчана удж вочис коми йöзлысь историясö тöдмалöм кузя. Ыджыд сылöн пайыс и коми литератураын, торйöн нин И. А. Куратовлысь творчествосö восьтöм-тöдмалöм кузя. Тайö уджыслы подув изсö буретш пуктіс П. Г. Доронин аслас коми да роч книгаясöн — "И. А. Куратовлöн творчество". Книгаясыс петісны 1939 воын И. А. Куратов чужан лунсянь 100 во тыригкежлö. Пасъям нöшта, мый П. Г. Доронин гижис коми кыв вылын медводдза роман "Парма сьöлömын", кодöс, кöть и зэв жаль, эз помав. Петіс сöмын первой юкöныс. Зэв тöдчана Павел Григорьевичлöн уджыс и коми фольклор чукöртöм да лэдзöм кузя.

Республикаса государственнöй архивын уджалігöн ме аддзи неыджыд папка, а сэні П. Г. Доронинлöн юасьömъяс вылö Илля Васьлöн воча кывъяс. 1346-öд номера фондын квайт письмö (нёль В. И. Лыткинлöн да кык П. Г. Доронинлöн). Зэв жаль, но П. Доронинлöн первой кык письмöыс абу. Абу и нёльöд письмöыслöн помыс.

Илля Васьлöн письмöысь, кодöс гижöма 1963 вося апрель 9 лунö, тыдалö, мый республикаса архивын уджаліг П. Доронин аддзöма нёль коми кывбур, кодъясöс печатайтöма "Известия Яренского уездного Совета крестьянских депутатов" газетын 1918 вося август 27 лунö да октябрь 12 лунö. Кырымалöма найöс разнöй псевдонимъясöн: "Митрей чож" да "Дзöля морт".

Павел Григорьевич Доронинлöн аддзытöм письмö вылö Илля Вась вочавидзö:

1963 во, апрель 9-öд лун.

* * *

Дона Павел Григорьевич!

Вочавидза тэнад юалöмъяс вылö. 1918 вося псевдонимъяс ме вунöді (коли öд 45 во). Но кывбуръясыс, кодъяс йылысь тэ гижан, менам. Найöс печатайтöма "Кывбуръяс" нима менам книгаын 1929 воын. "Яренскса известияясын" 1918 воын кывбуръяс, меысь кындзи, буракö, некод эз йöзöдлы. Газетса редакторыс Ст. Покровский меным вочавидзис зэв ошкöмпырысь.

"Йöй Микит" — сійö А. А. Маеговлöн псевдоним. Маегов сэки вöлі Помöсдінын бöрйöм нарсудья и зэв активнöя нуöдіс чужан кыв вылын культурно-просветительнöй удж. Сійö ворсіс öти водевильын (нимсö ог помнит, комиöдöм пьеса) главнöй "геройлысь" — "Йöй Микитлысь" роль. Тасянь и лои псевдонимыс. Кöть и жаль, но Лебедевлысь псевдонимсö ог помнит.

Коми литература лöсьöдöм кузя комиссияын ме вöлі член-секретарь. 1919-20 воясö коми олöм тöдöмын менам лои кост. Ме сэки вöлі гражданскöй война фронтъяс вылын. "Асъя кыа" нима культурно-просветительнöй организация сöмын бумага вылын вöлі.

Павел Григорьевич, колö эськö чукöртны юöртöмъяс киöн гижöм (комиöдöм) пьесаяс йылысь да самодеятельнöй артистъяслöн спектакльяс йылысь (1917-öд восянь).

Ыджыд чолöм — В. Лыткин.

* * *

Тані колö мыйсюрö стöчмöдны. В. И. Лыткинлöн став автобиографическöй гижöдъясын вöлі индöма, мый важ армияысь сійö демобилизуйтчис 1918 во помын. Официальнöй справкаяс серти гижöм анкетаын индöма: "семинария помалöм бöрын босьтісны важ армияö, кöні вöлі 1917 во помöдз. Демобилизация бöрын öти во учителяліс, а сэсся 1919 вося январын босьтісны Гöрд Армияö, кöні вöлі 1921 вося сентябрöдз. Участвуйтіс уна лыда бойясын".

Индöм датаясас вежсьöмъясыс и менö торкисны. "Кыдзи сійö босьтчис" гижöдын ("Войвыв кодзув", 1995, № 12) ме индылі, мый 1918 воын Илля Вась эз вермы волыны Дереваннöйö да гижны сэні "Сир курыд шог" кывбур. Выль дата сертиыс тайö вермис лоны...

Со мый гижліс Илля Вась ассьыс кывбуръяссö Яренскса газетын йöзöдöм йылысь: "Коми гижöдъястö газетын печатайтöмыд, дерт, медводз редактор сайын. "Зырянская жизнь" газетын сэкся редактор Д. С. Поповлы (тайö абу Д. Я. Попов. — Г. Т.) коми кывбуръястö печатайтöмысь эз вöв пöсь ни кöдзыд. 1918 вося гожöмын ме сэтчö мöдöдлі ассьым кывбуръяс. Но эз печатайтны. "Яренскса известияясысь" редактор Ст. Покровский (1919 воын сійöс виисны белогвардеецъяс) бурджыка видзöдіс коми гижöдъяс вылад. Менам шыасьöм вылö сійö пыр жö вочавидзис, ыстіс открытка (сійö öнöдз эз вош): "Пыдди пуктана ёрт! Редакция аттьöалö Тіянöс кывбуръяссыд. Найöс йöзöдам газетлöн матыса номерын. Корам и водзö ыставны кывбуръястö и, найö кö лоöны сэтшöм жö бурöсь, кыдзи öні ыстöмъясыс, ми, дерт жö, печатайтам миян газетын. Яренск. Август 23 лун, 18 во".

* * *

П. Г. Доронин, тыдалö, ыстöма Илля Васьлы нöшта некымын кывбур, кодъясöс вöлі йöзöдöма 20-öд воясö öткымын гижöд чукöръясын. Но тайö письмöыс архивын абу. Василий Ильич вочавидзö неыджыд письмööн:

10.VII.63. Москва.

Дона Павел Григорьевич!

Ыджыд аттьӧ кывбуръясӧс сетӧм вылад. Ме Сыктывкарад эг вевъяв аслым копиясӧ босьтны. Тані сюри кад перепишитны.

Орфографияыс, тыдалӧ, кытсюрӧ абу оригиналас кодь. Сыктывкарад ме эг вевъяв видзӧдлыны газетъяссӧ. Лоӧ шыасьлыны тані Ленинскӧй библиотекаӧ, гашкӧ, ӧні эм нин колана номеръясыс. (Во вит сайын эз вӧвны найӧ).

Сиа быд бурсӧ! Пӧсь чолӧм — В. Лыткин.

P.S. Менӧ интересуйтӧ сэкся орфографияыс.

* * *

Водзӧ йӧзӧдам медся тӧдчана письмӧяссӧ, кӧні сёрниыс мунӧ коми литература сӧвмӧм да коми гижысьяслӧн творческӧй удж йылысь:

1965 вося октябрь 18 лун.

Пыдди пуктана Василий Ильич!

Важӧн нин кӧсъя шыӧдчыны тэ дінӧ, но сӧмын талун дзик нин шуи гижны тэныд. Сёрниыс менам Георгий Степанович Лыткинлӧн литературно-художественнӧй творчество йылысь. Ме гижа Комиын литературнӧй олӧм йылысь (рочӧн нимті "Хроника литературной жизни Коми АССР"). Тайӧ тема дінас мӧвпала сетны водзкыв — "Коми письменность да литература Октябрьскӧй революцияӧдз". Сэні лоӧны татшӧм юкӧнъяс:

1. Древнепермскӧй письменность да 19-ӧд нэмса коми письменность.
2. XIX нэмын да XX нэм заводитчан кадӧ коми литература.
3. Литературнӧй коми кыв лӧсьӧдан туйяс.
4. Коми народнӧй творчество текстъяс чукӧртӧм да лэдзӧм.

Художественнӧй литература

Клочков Пётр Фостирьевич.
Куратов Иван Алексеевич.
Лыткин Георгий Степанович.
Шергин Иван Алексеевич.
Жаков Каллистрат Фалалеевич.
Лебедев Михаил Николаевич.
Попов Дмитрий Яковлевич.

Тотьмаса семинаристъяслӧн кывбуръяс

Лыткин Василий Ильич.
Маегов Афанасий Андреевич.
Чеусов Алексей Александрович.

Тайӧ юкӧнъясыслысь первой вариантсӧ (сьӧдас, ылӧсас) гижӧма нин. Сэтчӧ пырасны став оригинальнӧй кывбуръясыс П. Клочковлӧн, Г. Лыткинлӧн, Д. Поповлӧн, А. Чеусовлӧн, А. Маеговлӧн да революцияӧдз гижӧм произведениеяс В. Лыткинлӧн да М. Лебедевлӧн.

Тайӧ плансӧ олӧмӧ пӧртігӧн ме водзӧ сувтісны сьӧкыдлунъяс революцияӧдзса ӧткымын поэтъяслӧн творчество кузя. Г. С. Лыткинлӧн гижӧдъясысь ме аддзи сӧмын кык кывбур "Олан-вылан, туйӧй" да "Сьӧлӧм пессьӧм", кодъясӧс йӧзӧдӧма тэнад лӧсьӧдӧм "Коми гижысьяс" антологияын да "Коми сикт" газетын. А "Коми гижысьяс" книгаын тэ юӧртан, мый Г. С. Лыткинлӧн эм уна мукӧд кывбуръяс СССР-са Наукаяс академиялӧн архивын. Ме и кӧсъя ӧні тӧдмавны тайӧ "мукӧд" кывбуръяссӧ. Г. С. Лыткин творчество йылысь юкӧнӧ ме кӧсъя сюйны поэтыслысь став кывбуръяссӧ, кутшӧм кӧть эз вӧв налӧн содержаниеыс, мед кӧть весиг религиознӧй. Найӧ ӧд век жӧ литературнӧй памятникъяс.

Уна помка вӧсна (гӧтырӧс парализуйтіс, ачым висьӧдча) ме ог вермы некытчӧ петавны Сыктывкарысь. Та вӧсна и шыася тэ дінӧ, он-ӧ вермы аддзыны Г. С. Лыткинлысь йӧзӧдлытӧм кывбуръяссӧ (вӧчны копияяс). Ог вермы некысь аддзыны А. А. Чеусовлысь гижӧд чукӧр "Стихотворения зырянина" (Вологда, 1903 во). Сэні сылӧн 29 кывбур. И та могысь шыӧдча тэ дінӧ. Сы йылысь, мед перепишитны ставнас гижӧд чукӧрсӧ, и сёрни оз вермы лоны. Колӧ корны, мед вӧчасны фотокопияяс, а медся бур микроплёнка. Сійӧ медся донтӧм. Тэ сэн тӧдан став пӧрадокъяссӧ: кыдзи вӧчны, код дінӧ шыӧдчыны. Став рӧскодъяссӧ пыр жӧ лоӧ вештӧма.

Революцияӧдз лэдзӧм гижӧд чукӧръяс да библиография видлалігӧн аддзи Г. С. Лыткинлӧн гижӧдъяс лыдысь книга "Зырянские народные произведения" (1901, СПб). Тӧдан он тайӧ книгасӧ? Коми госархив библиотекаын тайӧ книгаыс абу. Абу сійӧ и республиканскӧй библиотекаын.

Ме ногӧн, оз позь сӧгласитчыны, мый комияслӧн письменность лои сӧмын Октябрьскӧй революция бӧрын. Медводдза письменностыс, кодӧс лӧсьӧдіс XIV нэм помын Стефан Пермский, эз дыр ов. Сійӧс вунӧдісны. Но XIX нэмлӧн первой джынйын коми письменность бӧр ловзис.

Революцияӧдзса гижысьяс йылысь юкӧнӧ сюйи Дмитрий Яковлевич Поповӧс да сылысь 10 кывбур. Кыдзи летописец, ме ог вермы чӧв овны Д. Я. Поповлӧн творчество йылысь. Революция бӧрын первой воясас сійӧ гижліс и роч кывбуръяс, кырымавліс "Зырянин". Гижліс и публицистическӧй статьяяс. Кырымавліс найӧс "Пунимов" да Д. Чухломский.

Со татшӧмӧсь менам корӧмъяс да юӧртӧмъяс.

Пыдди пуктӧмӧн П. Доронин.

Сыктывкар, Первомайскӧй, 31.

* * *

"Литературнӧй олӧмлысь хроника" (рочӧн) П. Г. Доронин гижис. Но сійӧс абу лэдзӧма. Помка йывсьыс сьӧкыд висьтавны. Общественность тайӧ удж йывсьыс эз тӧд. Главнӧй помкаыс, ме чайта, "Хроникаас" ичӧт тӧдчанлуна гижӧдъяс сюйӧм. Индӧм авторъясыслысь Павел Григорьевич сюйис дзик став кывбуръяссӧ. Сэсся, ме думысь, оз позь ӧткодя донъявны творчествосӧ, шуам, И. А. Куратовлысь и А. А. Чеусовлысь, В. И. Лыткинлысь и Д. Я. Поповлысь... Вывті нин кузя видлалӧ авторыс дзик быд кывбур.

И век жӧ "Хроникасӧ" колӧ вӧлі лэдзны. Сэні уна висьталӧма коми литература йылысь, сэкся коми гижысьяслӧн творчество йылысь тӧдтӧмторсӧ. Ӧні мыйсюрӧ вӧчӧма нин индӧм гижысьяслӧн произведениеясӧн общественностьӧс тӧдмӧдӧм могысь. Йӧзӧдӧма революцияӧдз гижӧм коми кывбуръяссӧ В. И. Лыткинлысь да М. Н. Лебедевлысь. Лэдзӧма Лебедевлысь бӧрйӧм роч гижӧдъяс. Комиӧдӧмӧн петісны "Войвыв кодзув" журналын историческӧй повесть "Великӧй Перымлӧн медбӧръя лунъяс", легендаяс "Кӧрт Айка" да "Атаман Суханов".

Лэдзӧма К. Ф. Жаковлысь автобиографическӧй гижӧдъяссӧ — "Сквозь строй жизни" и "Под шум северного ветра". Петіс комиӧдӧмӧн сылӧн "Биармияыс". Лэдзӧма и Г. С. Лыткинлысь медся тӧдчана гижӧдсӧ — "Зырянский край при епископах пермских" (куим вариант). Позьӧ дай колӧ, дерт, лэдзны и И. А. Шергинлысь бӧрйӧм гижӧдъяссӧ.

Видзӧдлӧй, октябрь 18 лунӧ П. Г. Доронин шыӧдчӧ Илля Вась дінӧ, а куим лун мысти Василий Ильич ыстӧ воча кыв — зэв ыджыд письмӧ, кӧні тыр-бура вочавидзӧ Доронинлӧн став юалӧмъяс вылӧ.

1965 вося октябрь 21 лун
Москва.

Дона Павел Григорьевич!

Ме радпырысь вочавидза тэнад письмӧ вылӧ. Кӧсйи эськӧ тырвыйӧджык вочавидзны, но кадыс топӧдӧ да лоӧ дженьдӧдчыштны. Пыр тэрмася кытчӧкӧ — пыр помасьтӧм удж помала!

"19-20 нэмъясса комиӧдӧм литература" юкӧнын колӧ эськӧ кыв-мӧд висьтавны 18 нэмса комиӧдӧм литература да сёрнитны велӧдан книгаяс (разговорникъяс) йылысь. Та йылысь эм З. И. Кузнецовалӧн статья ("Историко-филологический сборник", выпуск IV).

Жаков йылысь. Сылӧн йӧзӧдӧм гижӧдъяс кындзи, колӧ эськӧ казьтыштны "Биармиясӧ", кодӧс гижӧма рочӧн рифмаястӧг. 1927 воын тайӧ эпопеяыслысь (поэма-мойдлысь) рукописьсӧ ме ньӧби Ригаын Жаков гӧтырлысь, латышкалысь. Мынті 50 доллар. Ньӧбныыс тшӧктіс Коми издательство. Но рукописьыс сэні (издательствоас) воши. Машинкаӧн печатайтӧм 150 кымын лист бок вӧлі. Жаков гӧтырлӧн кольліс рукописьыслӧн копия муköд рукописьяскӧд ӧтлаын. Ме чайта, Жаковлӧн гӧтырыс абу нин ловъя (1927 воын сылы вӧлі ар 50). Колӧ шыасьлыны Ригаӧ (архивъясӧ, Латвийскӧй ССР-са Наукаяс академияӧ) Жаковлӧн рукописьяс йылысь. Медся бур эськӧ вӧлі шыасьлыны сійӧ латыш дінас, коді гижӧ комиӧн "Югыд туй" газетӧ (ним-овсӧ вунӧді), мед сійӧ тӧдмаліс тайӧ делӧсӧ.

Жаковлӧн Эстониын олӧм йылысь (Жаковыс сэні вӧлі, кор Эстониясӧ босьтіс Юденич) бура тӧдӧ Эрниц (сійӧ вӧчис доклад Сыктывкарса финно-угорскӧй конференция вылын таво). Эрницлысь адрессӧ тӧдӧ Г. Бараксанов. Эрниц кӧсйис вӧчны конференция вылас Жаков йылысь юӧртӧм, но ме эг сӧветуйт, сы вӧсна мый Жаковӧс Сыктывкарын оз пӧчитайтны. Колӧ эськӧ вӧлі лэдзны Жаковлысь бӧрйӧм гижӧдъяс. Сылӧн абу этша сэтшӧм гижӧдъясыс, кодъяс эз вошты тӧдчанлунсӧ ӧнӧдз, сы вӧсна мый Жаков гижӧ XIX нэм помын — XX нэм заводитчан кадӧ коми крестьяналӧн олӧм йылысь. Колӧ эськӧ тайӧ вопроссӧ кыпӧдны Коми АССР-са писательяслӧн Союзын.

Ригаын Жаков гӧтыр ордысь ме аддзылі (1927 воын) философско-религиознӧй содержаниеа некымын коми кывбур. Кывбуръясыс, кыдзи содержаниеыс сертиыс, сідзи и форма боксяньыс зэв примитивнӧйӧсь и налӧн некутшӧм художественнӧй тӧдчанлун эз вӧв. Ставыс, мый менам вӧлі Жаков йылысь (дай муköд гижысьяс йылысь, диалектъяс йылысь да с. в.), воши оланінӧс тшӧкыда вежлалӧм вӧсна, а сідзжӧ Великӧй Отечественнӧй война кадӧ библиотекаӧс вошtӧм вӧсна. (Менам став книгаяс да рукописьяс вӧліны Москваын вӧвлӧм гӧтыр ордын. Сійӧ муніс Москвасьыс эвакуация дырйи, а патераас колис боковӧй йӧзӧс. Менам книгаясӧн да рукописьясӧн найӧ ломтісны пачсӧ).

А. А. Цембер ассьыс фольклорнӧй гижӧд чукӧръяссӧ козьналіс Тотьмаса учительскӧй семинарияын велӧдысь Н. В. Ильинскийлы. Сійӧ вӧлі ботаник, тӧдмаліс Коми крайса быдмӧгъяс. Том учёнӧй-краевед вӧлі Войвыв край тӧдмалӧм кузя Вӧлӧгдаса общество котыртысьяс лыдын. Ильинский гижис Цемберлӧн книгаяс йылысь рецензия ("Известия Вологодского общества изучения Северного края", выпуск 2, Вологда, 1915, с. 148-149).

Н. В. Ильинский корис вуджӧдны роч кыв вылӧ М. Н. Лебедевлысь да Д. Поповлысь став кывбуръяссӧ, кодъясӧс печатайтіс аслас книгаын Цембер. Д. Поповлысь ӧти кывбур ("Шонді петӧм") Ильинский сюйис аслас рецензияӧ ставнас...

Н. В. Ильинский кывбуръяссӧ шуӧ сьыланкывъясӧн, кӧть и сійӧ тӧдіс, мый быд кывбурлӧн эм автор, гижысь. Сійӧ, тыдалӧ, тадзи вӧчӧ тӧдӧмӧн: сэки ӧд лоӧ вӧлі полӧмпырысь сёрнитны коми кывбуръястӧ гижысьяс йылысь. Найӧ вермисны веськавны полиция син улӧ...

СССР-са Наукаяс академиялӧн архивын либӧ М. Е. Салтыков-Щедрин нима публичнӧй библиотекаын (Ленинград) эм Г. С. Лыткинлӧн кык кывбур (печатнӧй листовкаяс кодь): Николай I-й кузя да Александр

II-лӧн престол вылӧ пуксьӧм кузя. Та йылысь тӧдӧ Г. Бараксанов, сылӧн, дерт, кӧнкӧ эм копия, юав сылысь. Кыкнан кывбурас ошкӧ царьясӧс. Ме ог гӧгӧрво: подхалимство тайӧ али ассьыс сьӧлӧмсянь эскӧмсӧ петкӧдлӧм? 60-ӧд вояс заводитчигӧн ӧд Г. С. Лыткин, кыв шутӧг, революционнӧй видзӧдласъяса морт.

Видла закажитны А. А. Чеусовыдлӧн "Стихотворения зырянина" вылысь микрофильм. Тайӧ гижӧд чукӧрас эм кывбур "Мой крестьянский народ" (мыйкӧ татшӧм нога). А. Чеусов коркӧ меным висьтавліс: менам пӧ оригиналас вӧлі "зырянский народ", но цензура пӧ тшӧктіс гижны "крестьянский народ".

Г. С. Лыткинлӧн "Зырянские народные произведения" книгаыс петаліс торйӧн. Ме сійӧ книгасӧ аслам киясӧн видлавлі. Кыдзи помнита, сэні сійӧ жӧ гижӧдъясыс, кодъяс эм и "Зырянский край при епископах пермских" книгаын. Видла закажитны Ленинскӧй библиотекаысь.

Г. С. Лыткинлӧн киӧн гижӧм кывбуръяс йылысь, "Ном" кындзи, кодлӧн нимыс разнӧй, ме нинӧм ог тӧд. "Коми гижысьяс" книгаын менам индӧма: Наукаяс академиялӧн архивын эмӧсь на нӧшта (а абу уна) Г. С. Лыткинлӧн кывбуръяс. Ме, буракӧ, кутi тӧд вылын вылынджык индӧм кывбуръяссӧ, кодъяслысь нимъяссӧ эг пасйы гӧгӧрвоана помкаяс вӧсна. (Книгасӧ вӧлі индӧма пӧстӧй коми лыддьысьысьяслы). Ми ог тӧдӧй, гижліс эз сійӧ кывбуръяссӧ 1856 воын фольклорнӧй гижӧдъяссӧ да кывбуръяссӧ воштӧм бӧрын. Кольӧм 3-4 кывбур сертиыс позьӧ шуны, мый найӧ абу гижны босьтчысьлӧн кывбуръяс.

Революцияӧдз вӧчӧм гижӧдъяс. 1913-15 воясӧ, гожся каникулъяс дырйи ме гижалі фольклор (сьыланкывъяс, шусьӧгъяс, мойдъяс, бӧрдӧдчан кывъяс да с. в.) Мойдъяс гижавліс и менам вок П. И. Лыткин 1914-15 воясӧ. Висьтавлісны салдатъяс Ярославльса запаснӧй полкын служитігӧн, фронт вылӧ мӧдӧдтӧдзыс. Мыйкӧ мында фольклорнӧй материал ме мӧдӧдлі Тотьмасянь (1914-16 воясӧ) А. А. Цемберлы. Сійӧ кӧсйис лэдзны мойдъяссӧ нӧшта ӧти книгаын. Эм-ӧ абу Роч Войвыв тӧдмалӧм кузя Архангельскса обществоӧ пырысь Сыктывкарса отделениелӧн делӧясыс да Цемберлӧн архивыс? Абу-ӧ сэні менам гижӧдъяс да кывбуръяс?

Кыдзи веськавлісны менам йӧзӧдлытӧм кывбуръясыс архивӧ? Вермас лоны тадзи: Коми издательствоын уджалігӧн (1921-22 воясӧ) ме лӧсьӧді киӧн гижӧм кывбуръяслысь чукӧр. Бӧрынджык, 1924-25 воясӧ, Коми издательствоысь ме аддзылі тетрадь, кытчӧ вӧлі гижалӧма мича шыпасъясӧн сійӧ кывбуръяссӧ. Тайӧ тетрадьыс, тыдалӧ, и веськаліс архивас. 8 кывбур некӧн эз вӧв йӧзӧдлӧма. Ыджыдысь-ыджыд аттьӧ эськӧ висьталі, мӧдӧдін кӧ меным налысь копияяссӧ.

Некымын кыв революцияӧдз гижӧм менам кывбуръяс йылысь. 1913-17 воясӧ ме гижлі зэв уна коми кывбуръястӧ, 80-100 кывбурысь не этшаджык. Ме дыр видзи кыз общӧй тетрадь. Сійӧ 1922 воын на вӧлі Тентюковын. Сійӧ вося тӧлын ме ордӧ воліс Вениамин Тимофеевич Чисталёв. Сійӧ видлаліс тетрадьсӧ да тшӧктіс ӧткымын кывбуръяс сетны издательствоӧ печатайтӧм могысь. Ме шуи нӧрӧвитлыны. Кывбуръясыс вӧліны художество боксяньыс жебӧсь дай содержание сертиыс эз вочавидзны сійӧ кадся коланлуныслы. Ог тӧд, кытчӧ воши сійӧ тетрадьыс, но помнита, сэтысь ме босьті ставсӧ, мый вӧлі позьӧ да колӧ печатайтны "Кывбуръяс" книгаын.

Сійӧ тетрадяс вӧліны и эпиграммаяс карса училищеын велӧдысьяс вылӧ, шуам кӧть, училищеса инспектор Я. С. Курбатов вылӧ. (Сійӧс да П. Ползуновӧс И. Г. Коюшев мыйлакӧ лыддьӧ пӧшти революционеръясӧн. Збыльысьсӧ найӧ вӧліны зэв консервативнӧй велӧдысьяс, зывӧктӧмпырысь видзӧдісны велӧдчысьяс вылӧ).

Некымын эпиграмма вӧлі гижӧма и рочӧн. Ӧти эпиграммалысь заводитчӧмсӧ помнита:

Мечты, мечты, мое блаженство!
Летаю всюду я мечтой.
Мечта рисует совершенство,
Одну картину за другой.

Полкана иль Бову читаю,
За Пушкиным, зевая, сплю.
Всегда лишь о себе мечтаю:
Ведь больше всех себя люблю!

Водзö ог помнит. Эпиграммасö вöлі гижöма зэв ышнясьыс, но не ёна ыджыд тöлка семинарист вылö. Эпиграммасö вöлі сюйöма киöн гижöм журналö, кодöс лэдзис семинаристъяслöн гуся кружок (1915-16 воясö). Кружокас пыралісны морт 15. Коми велöдчысьяс лыдысь — ме öтнам. Сійö вöлі мыйкö литературнöй да краеведческöй сяма. Кружокыс вöлі гуся. Сэки эз разрешайтны велöдчысьяслысь некутшöм организацияяс. Весиг эз разрешитны вина юöмкöд вермасьысь кружок. Семинаристъяслöн 1905-1906 воясся революционнöй выступлениеяс бöрын дирекция поліс велöдчысьяслöн быд сикас организацияясысь.

1913-1915 воясö вöлі и коми кружок. Волывлісны сэтчö морт 10, пöшти став коми семинаристъясыс. Кружокыс сувтöдіс мог — тышкасьны школаын чужан кывлöн право вöсна, коми кыв вылын литература лöсьöдöм вöсна. Чукöртчыліс кружокыс витысь кымын миян, куим семинаристлöн оланінын. 1915 воын öткымын членъяс (А. А. Улитин, Рогов, Грязных, Тебеньков) добровольнö мунісны фронт вылö, мукöдъяс помалісны велöдчömсö, и кружокыс киссис. Но кружокса членъяс гижасисны öта-мöдыскöд и бöрынджык.

Кыдз быттьö ставсö висьталі. "Все предания старины глубокой".

Сьöлöмсянь чолöм — В. И. Лыткин.

Чолöмала матысмысь Октябрь праздник лун кузя.

* * *

В. И. Лыткинлöн первой гöтыр йылысь. Сійö — Анна Афанасьевна. Нывдырся овыс Торлопова (1907-1963). Батьсö шулісны Семö Ваньö Опонь. Ми Анна Афанасьевнаköд öти сиктысь — Пальысь. Сійö быдмис шöркодя олысь крестьянскöй семьяын. Батьыс зэв уджач морт вöлі. Став челядьсö велöдіс. Анна помавліс повышеннöй типа педтехникум. Чойыс — Ольга — медицинскöй училище. Ыджыд вокыс, Илля, война бöрын СССР-са Наукаяс академиялöн Коми филиалын председательöс хозяйственнöй делöяс кузя вежысь. Ичöт вокыс, Александр, сетіс олöмсö Рöдина вöсна. Ми сыköд велöдчылім öтлаын.

Кор Василий Ильичöс некутшöм мыжтöг судитісны да мöдöдісны Хабаровскса лагерö, гöтырыс Ия нылыскöд ветліс Хабаровскö верöс дорас. Сэтысь воöм бöрын сетіс шыöдчöм верöсыскöд торйöдчöм йылысь. Та бöрын 20 во мысти Илля Вась лöсьöдіс выль семья.

Мöд письмöын (помыс некысь эз сюр) 1965 вося ноябрь 17 лунö П. Г. Доронин гижö Государственнöй архивын В. И. Лыткинлöн личнöй фонд йылысь (№ 952, куим дозьöритан единица) да видлалö сылысь первой тетрадьсö. Юрнимыс: "Менам стикйас". Визь. 1921 вося май 18 лун. Коми республика, Сыктывкар, Тентюков грезд".

Визь — Илля Васьлöн сійö кадся псевдоним.

Коми республика. Общественность сэки корис öтувтны став комиясöс (тшöтш öтувтчыны и коми-пермякъяскöд) да лöсьöдны Коми автономнöй республика. Та вöсна Илля Вась и гижö: "Коми республика, Сыктывкар". Но Москва эз сет республикатö. Лои Коми автономнöй область 1921 вося август 22 лунсянь.

Павел Григорьевич корö В. И. Лыткинöс, мед сійö Сыктывкарö волігöн ачыс тöдмасяс архивын видзан гижöдъяснас.

Василий Ильич кывзысис. 1971 воын сійö воліс республикаса архив библиотекаö да мыйсюрö вежлалыштіс аслас гижöдъясын.

□ □ □

Александр ПАНЮКОВ

Рекмылас-ö вина штоп...

Курыдтортö öні вузалöны быд пельöсын, карын кöть сиктын. Кодсюрö вузасьöны и гортсяньыс. Эмöсь татшöмъясыс быд сиктын да посёлокын. И восьтöны курыд зелля вузаланінъястö кытчö кöсйöны. Кöрткерöсын, районса миян музей дорын, куим лавка, и ставныс вузасьöны винаöн. Сулеяяснас локтöны сэсся музей кильчö вылö, пуксялöны гögöрыс, юöны, и пакöститчöны, жуглöны, мый ки уланыс веськалö. Весиг и школа дорын татшöм срамыс.

А кыдзи важöн вöвлі, саръяс дырйи на? Уналаысь позьö лыддьыны, мый коми войтыр вöвлöма вежавидзысьöн, сöстöм оласногаöн, вина юöмö абу сетчылöма... Збыль-ö?

Архивъясын ме лукйыся важöн, уна нин гижлі коми сикт-грездъясын важся олöм йылысь. Вина юöм йылысь, важ гижöдъяс серти, позьö пасъялыштны тадзи:

Сар индöд серти коддзöдчанторъясöн вузасьöм вöлöма откупщикъяс киын (16 нэмсянь — 1863 воöдз — А. П.). Усть-Сысольск уездын вина-водкаöн вузасьömнас веськöдлöма акцизно-откупнöй комиссионнöй контора. Уездсö юклöмаöсь откупнöй юкönъяс (дистанцияяс) вылö. Водка, виноградnöй винаяс, наливкаяс, настойкаяс откупнöй контора видзлöма аслас складъясын, пögребъясын, кытысянь винnöй лавкаясысь, кабакъясысь сиделецъяс (приказчикъяс) нулöмаöсь сиктъясö. Быд откупнöй юкönын (дистанцияын) — аслас комиссионер-повереннöй.

Усть-Сысольсксянь Эжва йылöдз вöлöма кык юкön (дистанция): Нёбдінса да Кулöмдінса. Повереннöй-комиссионер ветлöдлöма аслас юкönöд, чукöртöма кабакъясысь вина-водка вузалömысь сьöм (1846 воын Усть-Сысольскса откуп пасьта вузалöма 2133 ведра коддзöдчанторъяс) да казналы мынтöма урчитöм мында сьöм. Унджык сьömыс кольлöма откупнöй конторалöн откупщик-комиссионеръяс киясö.

Медым водзö озырмыны, чукöртны нöшта на унджык сьöм, откупщик-комиссионеръяс сюся видзöдісны сы бöрся, мед войтыр ньöбасисны государстволысь, эз вочны аскур. Та могысь, торйöн нин крам праздникъяс водзын, найö сиктса старöстаköд да полицейскöй сотскöйдесятскöйяскöд ветлöдлісны сиктъясöд, шобсисны, корсисны аскур, сійöс вочанторъяс. Аддзömторсö: лагун, пищаль, кöдзöдан вор, сулея, туис, кытысь кыліс аскур дук, — вузавлісны торгъяс вылын уездса судын, вöлöстьса правлениеын. Вузалömсьыс мыйтакö сьöм сетлісны удтысь-явитысьлы. А татшöмъясыс вöліны быд сиктын.

Войтыр пиысь öткымынъяс, медым нажöвитыштны кöть нин этшаник сьöм, отсасьлісны виннöй откуплы: босьтлісны кабакъясысь водка да вузасьлісны гортсяньыс, кöть тайöс "Питейнöй Устав" серти вочны эз позь. Со мый гижліс та йылысь Вöлогда губернияса госимуществоыс Палатаöн юралысь А. Мальте 1861 вося февраль 28 лунö: "В некоторых волостях Усть-Сысольского уезда мною обнаружена продажа вина из домов государственных крестьян, несмотря на существующие по сему предмету запрещения. Вследствие сего вновь СТРОГО НАПОМИНАЮ

волостным правлениям обратить особое внимание на мелочную продажу вина в домах крестьян, которые большей частью по неведению согласились из-за ничтожных выгод на продажу вина, за что подлежат строжайшей ответственности. Кроме того продажа вина, служа постоянному соблазну, действует весьма неблагоприятно на нравственность крестьян." (ЦГА РК ф. 39, оп. 1, ед. хр. 3, л. 35).

Сиктса войтыр лӧгпырысь, мисьтӧма видзӧдісны откупщик-комиссионеръяс вылӧ. Вӧтлывлісны сиктысь, нӧйтлісны. Гижлі та йылысь "Войвыв кодзулын" (1997 вося 11 №).

1863 восянь позис вина-водкаӧн вузасьны быдлаын и коді кыдзи кӧсйӧ, откупнӧй контора бырӧдісны. Усть-Сысольскын воссис акциз босьтан контора. Акцизыс босьтсис виналӧн быд градус крепыдлунысь. 38 градуса ведра водкаысь босьтісны 1 шайт 52 ур, либӧ 4 урӧн градусысь. 1866 воын быд градусысь босьтісны нин 6 урӧн, ведра водкаысь 2 шайт 28 урӧн.

Вина-водкаӧн вузасьны босьтчытӧдз коліс ньӧбны 140 шайта патент, вузасьӧм вылӧ свидетельство (20-50 шайтысь), а сэсся сиктса скодлысь шуӧм (приговор). Воддза откупщик-комиссионеръяс пыдди сиктъясӧд ветлӧдлісны акцизнӧй надзирательяс. Найӧ ӧктісны коддзӧдчанторъяс вузалӧмысь сьӧм-акциз. Кыдзи и откупщик-комиссионеръяс, шобсисны керкаясын — корсисны аскур да сійӧс вӧчанторъяс. Аддзӧмторсӧ сідзи жӧ вузавлісны торгъяс вылын. Патенттӧг, прикащичӧй свидетельствотӧг вузасьӧмысь перйисны штрап. А патенттӧг вузасьысьыс вӧлӧма уна.

Вина-водкаӧн вузасьӧм содіс и содіс. Акцизнӧй надзирательяслӧн арталӧм серти, 1910 воын вузалӧма:

Вӧлӧстьяс	Олысьяслӧн лыд	Вузалӧм водка (шайт дон)
Кӧрткерӧс	4946	14793
Кулӧмдін	4034	14660
Пожӧг	2161	6690
Помӧсдін	4222	14866
Дереваннӧй	4158	13230
Мордін	1970	6183
Пӧддельнӧй	4218	14136
Шойнаты	1611	6477
Нӧбдін	3410	8577
...		
Уезд пасьта	112000	3 шайт 57 ур дон быд лов вылӧ

(ЦГА РК ф. 155, оп. 1, ед. хр. 289).

Акцизнӧй надзирательӧн, винаӧн вузасьысьӧн вермис лоны сӧмын сійӧ, коді уджас босьтчытӧдз водзвыв пуктыліс акцизнӧй конторайӧ сьӧм (залог). 1901 восянь Нӧбдінса вина лавкаын вузасьӧ М. Н. Лебедев (писар уджысь вештӧм бӧрын). Вина-водкаӧн сійӧ вузасьӧ 1914 вося ноябрӧдз, кор сарлӧн индӧд серти, война пансьӧмкӧд йитӧдын, лои тупкӧма винаӧн вузасянінъяссӧ.

Архивса гижӧдъяс серти жӧ позьӧ "ловзьӧдны" син водзын со татшӧм серпас.

1870 вося ноябрь 29 лун. Усть-Сысольск. Лымъялӧм уличаясті рӧдтӧны вӧла-доддяяс. Куйӧд тыраяс кежӧны лунланьӧ паськӧдчӧм муяс вылӧ, кӧрӧба рӧзваль доддя сувталӧны конторайяс, лабазъяс дорӧ. Вит-ӧ-сизим вӧла сувтӧмаӧсь Вятка губерняса слӧбӧдскӧй купеч Иван Васильев Александровлӧн винаӧн вузасян кабак дорӧ.

Кабакын лӧз тшын. Приказчик-сиделец кисьталӧ 38 градуса полугарнӧй вина. Жыр пельӧсын пукалӧ шӧр арлыда, салдатскӧй паськӧма, кузиник усъяса морт. Сыкӧд орччӧн ыджыд гын сапӧга, сукмана, зыр кодь паськыд тошъяса олӧма мужик. Сёрнитӧ нюжйӧдлӧмӧн — тӧдчӧ, мый Эжва йылысь рӧднас. Ыж ку пасьсӧ шлапкӧма джоджас. Усть-Сысольскӧ тӧвся медводдза туйнас воӧма няньла Висерысь. Дзонь додь тыр ньӧбны кӧсйӧ. Тавося гожӧм-арыс кӧть и лои няняӧн, но Висер пӧлӧнса сикътясын, кыдзи мукӧд воясӧ, водз кынмалӧм вӧсна нянь воис жебиник. Висерын ӧнӧдз абу нянь видзан магазея-кум. Та вӧсна няньла

лэччывлӧны Пӧддельнӧйса, Нёбдінса, Кӧрткерӧсса да Усть-Сысольскса магазеяясӧ. Ёнджыкасӧ карӧ.

Кузь туйын вӧв доддьын кынмӧм бӧрын медся бур шонтысяніныс — кабак. Эжва йывсянь локтысьлы медся матыссаыс — купеч Александровлӧн винаӧн вузасяніныс. Эм карын нӧшта мӧд татшӧмин — Владимир Федоров Савинцевлӧн, но сійӧ Степановскӧй соборсянь лунвывланьын. Соборыс эштӧдтӧм на, да вель ылыті кытшовтны колӧ.

Кабакӧ пырӧм бӧрын Степан Габов и паныдасис коркӧ Висерысь жӧ петлӧм тӧдсакӧд — Педӧр Габовкӧд. Сійӧ вель дыр служитлӧма-тужитлӧма сарлӧн войскаясын. Ӧні отпускӧ лэдзӧмаӧсь. Тані карас гӧтырыскӧд олӧны. Керканыс зэв ичӧтик — эштӧдтӧм на, податнӧй чиновникъяс 26 шайт мында и донъялісны сійӧс.

— Юышт, Педӧр, юышт! Сар войскаясад гажтӧмтчин, дерт, винасьыд! Служба вылад кодавны оз позь. А ӧні позьӧ: некод оз кут, оз аддзы! Мед сӧмын сьӧмторйыд вӧлі, — кисьтасигмоз лабутнӧя сёрнитіс Степан.

— Сідз, сідз, Степан Педӧрӧвич! Ме, Степан дядь, ёнасӧ ог и ю. Вунӧдлі нин вина кӧрсӧ. Пӧкрӧв лунӧ нин локлі, а кабакас сӧмын мӧдысь на пыри. Сьӧмным миян Певрунькӧд абу. Со тай кӧзяйка ярмангa вылын мӧс вый вузалӧма да ветымын ур кабакӧ ветлыны сетіс, — ошйысьыштіс гӧтырнас Педӧр.

— Юышт, вай, юышт! Талун ме гӧститӧда. Сьӧм менам 60 сайӧ шайт. Нянь вылӧ тырмас...

Нинӧм оз помнит Степан Габов, кыдзи да кор Педӧр керка дорӧдз воӧмаӧсь. Оз тӧд, кыдзи да кор лэдзасьӧмаӧсь. Асывнас кватитчис, да питшӧгсьыс дӧра пытшкӧ гартыштӧм сьӧмыс эз сюр. Нинӧм эз кужны висьтавны та йылысь и Педӧр Габов да Певрунь гӧтырыс. "Ми нинӧм эг аддзылӧй, эг жӧ и кывлӧй", — долисны ассьыныс.

— Педӧр да Певрунь кындзи некод сьӧмӧс эз вермы босьтны, — норасис полицейскӧй управлениеын шогӧ усьӧм Степан Габов. — Кабакын пукалігӧн на Педӧрыс норасис, сьӧмным пӧ абу. А сэсся аддзыліс менсьым сьӧмӧс питшӧгысь. Некод наысь кындзи эз вермы босьтны...

— А коді нӧ мыжа? Ачыд! Няньла кӧ локтін, оз ков вӧлі юны-кодавны, — ӧлӧдісны полицейскӧй управлениеын Степан Габовӧс. — Тэ коддьӧмыс мияно быд лун волӧны. Уналаысь и унатор гусялӧны...

Усть-Сысольскса полицейскӧй управлениелӧн журналысь:

"1870 вося октябрь 1 лун. Карса мещанскӧй дӧва Надежда Надеевалӧн гӧбӧчысь керка увтіыс кодйысьӧмӧн пырӧмӧн гусялӧмаӧсь 30 шайт 40 ур дон новланторъяс да 12 шайт 17 ур сьӧм".

"1870 вося ноябрь 16 лунся рытӧ ӧдзӧссӧ жугӧдӧмӧн нуӧмаӧсь Афанасий Фроловлысь карта вывсьыс вӧвсӧ. Гусясьысьсӧ кутӧма 37 верст сайысь. Гусясьысьыс Алексей Фролов, вӧлі дзик код".

"1870 вося ноябрь 29 лунся рытӧ код юра крестьянин Иван Ракинлысь мырддьӧмаӧсь 600 шайт сьӧм, пашпортсӧ да шылльӧ-мылльӧӧн вузасьӧм вылӧ свидетельствосӧ". (ЦГА РК, ф. 6, оп. 1, ед. хр. 1008).

...Роч муӧ водка медводдзаысь пыртісны князь Василий Второй дырйи 1428 воын. Иван Грозный дырйи восьтӧма медводдза кабак: сэтчӧ лэдзлісны сӧмын сарлысь опричникъясӧс. Сар Иван Федорович тшӧктӧм серти кабаксӧ пӧдлалісны. А 1652 воын роч муын лӧсьӧдісны винаводкаӧн вузасьӧм вылӧ монополия.

Паськыда пондісны юны Петр Первой кадӧ. Анна Иоановна дырйи чорыд водкаӧн вузасьӧм вӧлі дугӧдӧма, но позис юны мукӧд пӧлӧс вина.

Усть-Сысольскӧ, а сэсянь нин вӧлӧстьясӧ водка вайлӧмаӧсь Вятка губерняса Слӧбӧда карысь да Вӧлӧгда губерняса Великӧй Устюгысь. 1863 вося сентябрь 1 лун кежлӧ Усть-Сысольскса оптӧвӧй складъясын вина запасыс донъявсьӧ матӧ куим миллион шайт дон. Тайӧ жӧ восяньыс водкаӧн мӧдісны вузасьны некутшӧм мытшӧдъястӧг, вӧляысь (кыдзи ӧні — А. П.).

"Быдӧн вермӧ ньӧбны вина сэні, кӧні кӧсйӧ. Вина вылӧ некутшӧм торъя дон государство оз инды, но сійӧс, кыдзи и мукӧд пӧлӧс тӧваръяс,

мӧдасны вузавны сэтшӧм донъяс серти, кодъясӧс лӧсьӧдасны ас костаныс вузасьысь да ньӧбасьысь. Правительстволы сӧмын колӧ, медым 38 градуса полугарнӧй вина вӧлі индӧм серти эз этшаджык градуса, да медым быд ведра винаысь босьтсис быд градусысь нёль ур акциз (налог). Мӧд ногӧн кӧ, ӧти ведра водкаысь акцизыс лоас 1 шайт 52 ур" (ЦГА РК ВГВ № 43, 1862 во).

"Заводын вӧчӧм виналӧн донъясыс лоӧны татшӧмӧсь (ведраӧн арталӧмӧн): полугарнӧй — 1 шайт, быгъя (пеннӧй) — 1 шайт 20 ур, трехпробнӧй (коньяк) — 1 шайт 25 ур. Татчӧ колӧ содтыны акциз: нёль урӧн быд градусысь, да вина вийӧдӧм уджсӧ, видзӧм пызьсӧ. Ньӧбӧм да вайӧм вылӧ рӧскодъяс содтӧмӧн ведра полугарнӧй вина кутас сулавны 3 шайт 50 ур, быгъя — 4 шайт 16 ур, трехпробнӧй — 4 шайт 40 ур" (ЦГА ВГВ №№ 28 и 43, 1862 во).

И заводитчис! Быд вӧлӧстьын воссьӧны винаӧн вузасян кабакъяс, вина видзан складъяс, виннӧй пӧгребъяс. Винаӧн вузасьӧны быдлаын: шылльӧ-мылльӧӧн, и няньӧн, и тшай-сакарӧн, кучикӧн да куясӧн вузасянінъясын, ярмангаяс вылын. Ямскӧй станцияясса кӧзяева ветлысьмунысьяслы вой и лун вӧзйӧны вина. Коддзӧм ямщикъяс оз сяммыны доддявны вӧвъяссӧ.

Войтырлӧн вывті ёна вина юӧмыс тшӧктіс правительстволы чорзьӧдны винаӧн вузасян правилӧяс. И петӧны выль законъяс:

— 1864 вося май 2 лунсянь оз позь вузасьны винаӧн шылльӧмылльӧӧн вузасян лавкаясын.

— 1864 вося сентябрь 18 лунсянь кык пӧв содӧ винаӧн вузасьӧм вылӧ акциз-налог (сійӧ лоӧ ведраысь 6 шайтӧдз).

— 1865 вося сентябрь 19 лунсянь штофнӧй лавкаяс, кабакъяс, рейнскӧй пӧгребъяс позьӧ восьтавны сӧмын торъя лэдзӧм-шуӧмӧн. Сиктса общиналы сетӧма позянлун босьтны пошлина, пӧдлавны юан заведениеяс, индавны кабаклы уджалан кад — 11 час лунсянь (а шуӧны та йылысь сиктса скодъяс вылын).

— 1866 вося июль 8 лунсянь оз позь вузасьны крепыд винаясӧн народнӧй гуляниеяс вылын, сырнӧй да светлӧй вежонъясӧ.

— 1868 вося декабрь 29 лунсянь оз позь вузавны вина ямскӧй станцияясын, оз позь восьтавны кабакъяс, вина лавкаяс, вина складъяс больничаяссянь, фельдшерскӧй пунктъяссянь, земскӧй училищеяссянь, вӧлӧстьса правлениеяссянь, театръяссянь, музейяссянь, оружие да порок видзан складъяссянь 40 саженьысь матӧджык.

— 1870 вося май 29 лунся указ серти уна право сетсьӧ полициялы...

Позьӧ "ловзьӧдны" и татшӧм серпас.

1885 во. Кӧрткерӧс сикт кузя мунӧны вӧлӧстьса старшина Потапов, писар Щетинин, полицейскӧй урадник — Александр Васильев Ржаницын. Кытшлалӧны вузасянінъяс, видзӧдӧны, оз-ӧ кӧнкӧ торкны винаӧн вузасян пӧрадок.

Со и винаӧн вузасянін. Вӧлӧстьса скодӧн шуӧм серти восьтӧма сійӧс пошлина мынтӧм бӧрын Слӧбӧда карса купеч Александров жӧ. Ачыс Слӧбӧдаас и олӧ. А татчӧ, Кӧрткерӧсӧ, сӧмын вина вайигӧн волывлӧ. Вузасьӧ приказчик-сиделец Марка Иван Кирушев. Кабакас став уджсӧ вӧчӧ ачыс: и вина кисьталӧ, и курччыны лӧсьӧдӧ, и пызан чышкӧмыськӧ. Марка Иван чорыда кутчысьӧ сарлӧн указӧ, МВД-лӧн индӧдӧ, код серти: "...оз позь лэдзны кабакӧ нывбабаясӧс, челядьӧс, медым найӧ эз аддзыны вина юысьяслысь юӧм-кодалӧмсӧ, налысь ёрччӧмсӧ, пинясьӧмсӧ".

Марка Иван Кирушевлӧн керкаыс Кӧрткерӧсын век на сулалӧ. Винаӧн вузасьысь ачыс винатӧ абу юлӧма, ыджыд коромина лэптылӧма. Ӧні сэні районса военкомат...

Вот ӧні сэсся быд лыддьысьысь вермас юавны ассьыс: рекмылас-ӧ коркӧ вина штоп?

Сьӧкыд та вылӧ вочавидзны, сы вӧсна мый вина-водкаӧн вузасьӧмыс нэмсӧ вӧвлӧма государстволӧн крепыд мыджӧдӧн.

□ □ □

Николай СУРКОВ,
историческӧй наукаясса кандидат

Сарлӧн милӧстьӧн

Архивъясын корсьысьӧмъяс бӧрын ме гижлі нин, мый "германскӧй" (первой мировӧй) война пансьӧм бӧрын Россияын вӧлі котыртӧма великӧй княгиня Елизавета Федоровналысь Комитет. Император Николай II-ӧн ошкӧмӧн тайӧ Комитетыс отсаліс война вылӧ нуӧм салдатъяслӧн гӧль семьяяслы.

Республикаса архивын видзан фондъясын эмӧсь уна мукӧд документъяс, кодъяс висьталӧны, кыдзи сар дырйи отсавлӧмаӧсь сирӧтаясӧн кольӧм челядьлы. Ме думысь, журнал лыддьысьяс окотапырысь жӧ тӧдмасясны ӧткымын татшӧм документъясӧн.

Первой империалистическӧй война эз на пансьы, но сылӧн матысмӧмыс некодлы нин эз вӧв гусяторйӧн либӧ дзебанаторйӧн. Война кежлӧ восьсӧн дасьтысисны. 1914 вося июнь 29 лунӧ (война пансьытӧдз тӧлысьӧн водзджык на) император Николай II вынсьӧдіс сідз шусяна Романовскӧй Комитет йылысь Положение. Комитет водзӧ сувтӧдісны мог отсавны сиктса олысьяслӧн сирӧтаясӧн кольӧм челядьлы. Сідз и гижӧма — "воспособлять делу беспризорных сирот сельского населения без различия национальностей, состояний, сословий и вероисповеданий". Водзвыв нин артыштӧмаӧсь, мый пансяс война и уна челядь кольӧны сирӧтаясӧн.

Военнӧй действиеяс заводитчӧм бӧрын Романовскӧй Комитетлысь могъяссӧ лои содтӧма — отсӧгсӧ шуӧма вӧлі сетны тшӧтш и армияын да флотын действительнӧй служба нуӧдысь улыс чинаяслӧн челядьлы. Гӧля олысьяслы, ӧти кывйӧн кӧ.

Романовскӧй Комитетлы сьӧмсӧ вичмӧдісны казнаысь. Отсӧгсӧ сетлісны земскӧй учреждениеяслӧн корӧм серти. И эз куш налы, но и частнӧй благотворительнӧй организацияяслы, кодъяс тӧждысисны война вылӧ нуӧм салдатъяслӧн да матросъяслӧн челядь вӧсна.

Кутшӧмсюрӧ земстволы Комитет вичмӧдліс сьӧм, медым дон босьттӧг вердны школаясын велӧдчысь гӧль челядьӧс, а сідз жӧ татшӧм зонпосниыслы шоныд кӧм-паськӧм ньӧбӧм вылӧ. Россияын сэк вӧліны нин частнӧй приютъяс. Комитет сетліс отсӧг и налы — паськӧдчӧм да унджык сирӧтаӧс видзӧм могысь. Романовскӧй Комитетӧн юралысь, статс-секретарь Куломзин аслас шыӧдчӧмӧн тӧдчӧдліс, мый "Правительстволӧн да земстволӧн ыджыд отсӧгкӧд тшӧтш воюйтысь салдатъяслысь челядьсӧ колӧ кытшавны став обществосянь тӧждысьӧмӧн. Торйӧн нин найӧс, кодъяслӧн вердысьыс пуктіс юрсӧ косьын да гортас некор нин оз бергӧдчы" (ЦГА РК ф. 116, оп. 1, д. 334, л. 12 об.).

Комитет шыасис земствояс дорӧ, мед найӧ видлаласны, кымын челядьӧс колӧ босьтны приютъясӧ, уна-ӧ сьӧм колӧ приютъяссӧ паськӧдӧм либӧ выльясӧс восьтӧм вылӧ. Видзӧдлыны, кутшӧм мукӧд сикас отсӧг позьӧ сетны воюйтысь салдатъяслӧн челядьлы.

Но Романовскӧй Комитетлӧн сьӧмыс эз вӧв уна, да и сэсь джынйыс ӧкмыліс местаяс вылын чукӧртӧм деньгаысь. И век жӧ страналы быть вӧлі колӧ отсавны салдатъяслӧн беспризорнӧйясӧн кольӧм челядьлы, отсавны и сэтшӧм семьяяслы, кытысь вердысьясыс ранитчисны да оз нин вермыны тырвынӧн уджавны, мед вердны-пасьтӧдны челядьсӧ.

Усть-Сысольскын (ӧнія Сыктывкарын) Романовскӧй Комитетлысь юкӧн лои восьтӧма 1914 вося ноябрь 18 лунӧ. Та йылысь юӧртіс уездса земскӧй съездӧн юралысь А. Я. Колясников (ЦГА РК, сійӧ жӧ фондысь 1 л.). Комитетлӧн уездса юкӧнӧн веськӧдлысьӧн бӧрйисны вӧр овмӧсса ревизор Н. О. Пахарьӧс, вежысьнас — И. В. Булатовӧс, сійӧ жӧ лои и казна вӧсна кыв кутысьӧн.

Романовскӧй Комитетлысь уездса юкӧн восьтӧм йылысь шуисны

юӧртны уездса да карса став чина йӧзлы, купечьяслы. И корны, коді мыйӧн вермас, отсавны Комитетлы. Быдӧнӧс, коді лишӧдас Комитетлы ӧти шайт, шуӧма примитны Комитетса шленӧ. Найӧ, кодъяс вичмӧдасны ветымын да унджык шайт, лоасны Комитетса шленъясӧн мӧдар югыдӧ мунтӧдз (некод, дерт, эз куж мӧвпыштлыны сэки, мый 1917 во путкыльтас ставсӧ!).

Колӧ пасйыны, мый Романовскӧй Комитет веськыда сьӧмӧн отсӧг, торйӧн, сирӧтаяслы, ни налӧн рӧдвужлы эз сетлы. Сӧмын приютъяслы.

Комитетлӧн Усть-Сысольск уездса юкӧн видзӧдлас улын вӧлі батьмамтӧм челядьлы кык керка — Кулӧмдінын да Визинын. Найӧс восьтісны 1914 воын, кыкнан приютсӧ лӧсьӧдлісны дас сирӧтаӧс видзӧм вылӧ.

Романовскӧй Комитетлӧн уездса юкӧнын чукӧртчылігъясӧ видлавлісны медсясӧ сьӧм корӧм йылысь сиротскӧй керкаяслысь шыӧдчӧмъяссӧ. Сідз, 1915 во кежлӧ, уездса земскӧй управалӧн арталӧм серти, ӧти приют кутӧм вылӧ колӧ вӧлі вичмӧдны 1908 шайт, а кыкыслы — 3816. Джынсӧ шуӧмаӧсь корны Романовскӧй Комитетлысь. Сы мында и сетӧмаӧсь.

Юавсьӧ, а кыдзи артавлісны, уна-ӧ да мый вылӧ колӧ сьӧмыс? Уездса управаын лыддьӧмаӧсь тадзи:

Медалӧм керкаясысь мынтысьны — 200 шайт.
Керкаяс ломтӧм да югзьӧдӧм вылӧ — 120 шайт.
Сирӧта керкаӧн юралысьлы
да кык морта прислугалы — 348 шайт.
Бать-мамтӧм челядьӧс да куим
уджалысьӧс вердӧм вылӧ, быдӧнлы 5 шайт
дон тӧлысьнас— 780 шайт.
Кröватьяс, вольпась-юрлӧсъяс,
эшкынъяс, пызан-улӧс да муköд колантор
вылӧ — 200 шайт.
Новлан кӧлуй да белльӧ вылӧ — 235 шайт.
Муköд, артыштӧм рöскодъяс — 25 шайт

Ставыс — 1908 шайт.

Та мында сьӧм колӧ ӧти приют могысь, а кыкыслы — кык пӧв унджык.

Кыкнан сиротскӧй керкаас видзлӧмаӧсь кӧкъямыс-ӧкмыс батьмамтӧм зонпосниӧс.

1916 во кежлӧ Романовскӧй Комитетлӧн уездса юкӧн лишӧдлӧма приютъяс кутӧм вылӧ сымда жӧ сьӧм, мыйта и воддза вонас. Таысь ӧтдор, Комитет кыкнан вонас лишӧдлӧма 1200 шайтӧн Усть-Сысольск карса приют кутӧм вылӧ, кодӧс котыртлӧмаӧсь водзджык нин.

Война дырйи донъяс быдтор вылӧ кыптісны. И 1917 во кежлӧ быд приют кутӧм вылӧ ковмис нин 2480 шайт (ЦГА РК, сійӧ жӧ фондысь 5 лист).

Романовскӧй Комитетлӧн уездса юкӧнын чукӧртчылігъясӧ тшӧкыда мунӥс сёрни сы йылысь, кыдзи отсалӧны сьӧмӧн судзсьӧмӧнджык олысьяс — купечьяс, чиновникъяс да с. в. 1915 вося сентябрӧдз татшӧм отсӧгыс ӧкмӧма 168 шайт, а 1916 вося май кежлӧ ставыс чукӧрмӧма нин 407 шайт. Тайӧ сьӧмсӧ кутӧмаӧсь Усть-Сысольскса казначействолӧн сберегательнӧй книжка вылын.

Романовскӧй Комитетлы сьӧм чукӧртны отсавлӧмаӧсь и вичкояс. 1915-1917 воясӧ Святейшӧй Синод сетлӧма налы позянлун нуӧдны татшӧм уджсӧ Ыджыд видздырся службаяс дырйи. Архивса гижӧдъясысь позьӧ весиг тӧдмавны Ыджыд видзлӧн кутшӧм вежонъясӧ уна-ӧ сьӧм ӧкмылӧма уездса быд вичкоын, (а ставыс вӧлӧма 53 приход). Муköд серти тӧдчымӧн унджык сьӧм чукӧртлӧмаӧсь Романовскӧй Комитетлы Немдінса Спасскӧй, Эжва катыдысь жӧ Пожӧгса Троицкӧй, Ношульса Стефановскӧй, Мылдінса Троицкӧй, Спаспорубса Преображенскӧй, Помӧсдінса Успенскӧй, Волсяса Богородскӧй, Межадорса Введенскӧй, Кибраса Спасскӧй да ӧткымын муköд вичкоясын. 1915-1916-1917 воясса Ыджыд видз дырйи ставыс чукӧрмӧма куимсё сайӧ шайт. Медся уна, дерт, 1917 вося Ыджыд видз дырйи, кор царскӧй сьӧмлӧн доныс 1914 во серти уси куим пӧв.

Колӧ гарыштны и сы йылысь, кутшӧм керкаясын котыртлісны

бать-мамтӧм зонпоснилы приютъяссӧ. Буретш та йылысь сёрнитӧмаӧсь Комитетлӧн уездса юкӧнын 1915 вося сентябрь 7 лунӧ. Визинын приют улӧ медалӧмаӧсь вичко керка, сё шайтысь вонас. И Комитет мед мынтас водзвыв кык воысь — кыксё шайт, медым тайӧ сьӧм вылас дзоньтавны-выльмӧдны вичко керкасӧ. Артмӧ, мый приютлы керкаыс тані ликмӧма кык пӧв донтӧмджыкысь сы серти, кыдзи таӧдз артыштлӧмаӧсь земскӧй управаын.

Кулӧмдінын приютлы керкасӧ медалӧмаӧсь татчӧс ӧтка олысь Анна Ивановна Рассыхаевалысь, 170 шайтысь вонас. Бара жӧ донтӧмджыкысь, медым видзтӧм сьӧмыс лишалыштіс муköд коланатор вылӧ.

Ставсьыс таысь тыдалӧ, мый Романовскӧй Комитетлӧн Усть-Сысольск уездса юкӧн пуктӧма тӧдчана пай, медым Сарлӧн милӧстьӧн отсыштны первой мирӧвӧй война вылӧ нуӧм салдатъяслӧн бать-мамтӧг кольӧм челядьлы.

Но и колӧ пасйыны, мый сирӧтаяс, гӧль челядь вӧсна майшасьӧм абу сетлӧма покой Усть-Сысольск уездсянь Государственнӧй Думаса депутат священник Дмитрий Поповлы, кодӧс Октябрьскӧй революция бӧрын унаӧн нимтылісны "гӧрд попӧн".

Со кутшӧм письмӧӧн шыӧдчӧ сійӧ 1915 вося апрельын Усть-Сысольскӧй земскӧй управаса председатель И. В. Булатов дорӧ (гижӧма, дерт, рочӧн, ми сетам комиӧдӧмӧн).

"Зэв пыдди пуктана Иван Варфоломеевич!

Шыӧдча Тіян дорӧ ыджыд корӧмӧн. Менӧ вывті ёна майшӧдлӧ, кыдзи олӧны страдна кадӧ крестьяналӧн посни челядьыс. Луннас тайӧ шудтӧм кагукъяссӧ кольӧны дзик ӧтнанныссӧ, либӧ пӧрысь вежӧртӧм нин пӧчьяскӧд, кодъясӧс асьнысӧ колӧ видзны. Мыйӧдз тайӧ вайӧдӧ, и сёрнитны нинӧм, быдӧн, коді тӧдыштӧ крестьяналысь олӧмсӧ, гӧгӧрвоӧ тайӧс.

Таво, сы вӧсна мый гӧтыръяссӧ ӧтарӧ личкӧ война вылӧ нуӧм верӧсъяс вӧснаыс шоглун, уджалысь кияс оз тырмыны, а страдна котыртысьяс эз лоны, посни челядьлы татшӧм семьяясас лоас вывті сьӧкыд. Видзӧдны на бӧрся дзик некодлы.

Ме кӧсйи эськӧ отсавны Дереванньӧй вӧлӧстьысь война вылӧ нуӧм салдатъяслӧн семьяяслы котыртны ясли, июль 7-9 лунъяссянь август 15-20 лунъясӧдз. Вӧлӧстьын артыштӧм серти, 73 салдатскӧй семьяын чукӧрмӧ 114 кага да посни челядь, кодъяслы абу на квайт арӧс. Налы быть колӧ ясли, сы вӧсна мый тайӧ семьяясас дзик некодлы видзны челядьсӧ — абуӧсь ни пӧчьяс, ни гырысьджык арлыда ныв-зон. Кӧсйыссьӧ эськӧ котыртны татшӧм семьяясыслы кык ясли — Дереванньӧй сиктас да Улыспомын, 40-55 кагалы кыкнансӧ.

Но аслам менам сьӧмӧй этшаник, оз тырмы и вывті ёна кора Тіянӧс — он-ӧ вермӧй вичмӧдны земстволӧн сьӧмысь 150 либӧ кӧть нин 130 шайт, медым котыртны да кутны тайӧ яслияссӧ. Водзті земство котыртлывліс яслияссӧ. Ог тӧд, эм-ӧ земстволӧн бюджетын татшӧм рӧскодъяс вылӧ сьӧм. Эм кӧ, зэв ёна кора вичмӧдыштны кутшӧмкӧ юкӧн Дереванньӧй вӧлӧстьлы.

Вывті кора Тіянӧс тайӧ шудтӧм мамъяс нимсянь мыйкӧ вӧчны менам шыӧдчӧм кузя. Лоас кӧ позянлун вичмӧдны сьӧм, сэки ӧттшӧтш видзӧдлӧй, позяс-ӧ котыртны яслияссӧ Дереванньӧйса да Улыспомса земскӧй училищеяслӧн керкаясын.

Кора — эн ӧткажитӧй вочавидзны меным.

Пыдди пуктӧмӧн Государственнӧй Думаса шлен священник Д. Попов.

1915 вося апрель 17 лун".

Уездса комиссия видлалӧма Дмитрий Яковлевичлысь шыӧдчӧмсӧ, но корӧмыс кольӧма могмӧдтӧм сьӧм абутӧм вӧсна. Шыӧдчӧмаӧсь Романовскӧй Комитетлӧн Вӧлӧгда губерняса юкӧнӧ да корӧмаӧсь вичмӧдны 1000 шайт уездын гожся яслияс котыртӧм могысь. А мыйӧн сэсся помасьӧма ставыс, архивса бумагаяс оз висьтавны.

Тӧдса ӧтитор — салдатскӧй семьяясса челядь йылысь Сар дырйи абу вунӧдлӧмаӧсь.

□ □ □

А. А. КРАСОВ

Зарни Ань

Важ пасйӧдъясын висьтавсьӧ, мый комилӧн медводдза Енмӧн вӧлі Зарни Ань. Тайӧ висьталӧмсӧ эскӧдӧны и важся йӧз. Сідз, Герберштейн (16-ӧд нэмся немецкӧй дипломат) "Записки о московских делах" журналын висьталӧ, мый Обдор муын, Обь ю усянінын веськыд берег вылас эм бӧлбан — сэтчӧс олысьяслӧн Ен, кодӧс орччӧн олысь йӧзыс нимтісны Зарни Аньӧн. Бӧлбаныс статуя сяма, но чужӧм вылас зэв мисьтӧм да повзьӧдчысь. Сійӧ пидзӧс вылас кутӧ ичӧтик зонкаӧс, ассьыс писӧ, а дукӧс пӧлаас кутчысьӧма мӧд зонка. Йӧз висьталӧм серти тайӧ Зарни Аньыслы вайлісны козин вылӧ низь, тулан, ур, кӧр, руч куяс. Яйсӧ да сювъяссӧ тайӧ вӧрпаясыслысь юклісны ас костаныс да сёйлісны ульнас. Вирнас да госнас мавтлісны вом дорсӧ да синсӧ Зарни Аньлысь. Мавтчигас сэк тунъяс юавлісны бӧлбанлысь водзӧ олӧм йылысь. Сы дорӧ шыӧдчӧмкӧд тшӧтш гӧра вывъяссянь быдлаын кылісны шуштӧм шыяс, кодъяс вӧліны труба шы кодьӧсь. Герберштейн эскӧдӧ, мый тайӧ Зарни Аньыслы обдорсаяс кындзи юрбитлісны и угряяс, и вогулъяс да муköд орчча олысь йӧз. Гуажини серти тайӧ шыясыс, кодъяс разавлісны гӧраяс вылысь, статуя дорсяньыс нюжавлісны-кыссисны вӧр-ваӧн вӧчӧмторйысь либӧ муувса розьясысь тӧв отсӧгӧн.

Академик Лепёхин висьталӧ аслас олӧм пасъясын Россияті ветлӧдлысь историк Ник Алоди йылысь, коді эскӧдӧ, мый йӧз, кодъяс олісны Обь ю пӧлӧн, асланыс Енъяс кындзи сідз жӧ юрбитлісны Зарни Аньлы. Сьӧкыд стӧчмӧдны, — висьталӧ Лепёхин, — кутшӧм вӧлі тайӧ Енмыс: вӧлі-ӧ тайӧ Ева, став йӧз чукӧрлӧн мам, либӧ Му-матушкаыс, код гӧгӧр став йӧзыс овмӧдчисны, лыддисны ӧтувъя Му-аньӧн, став йӧз чукӧрсӧ рӧдмӧдысьӧн?.. Славяна-язычникъяслӧн, кыдз тӧданныд, вӧлі Ен Жива, и ми чайтам, мый сыкӧд ӧткодь вӧлі и Зарни Ань, но торъяліс сійӧ зыряна Енмысь. Жива вӧлі вӧр-валӧн пас, олӧмлӧн подув. Сійӧ шонділӧн мам, ас пырыс сӧдзӧдіс Ен муслун да гозйӧн олӧм, мичлун да нимкодьлун, быд бур вайӧм, став йӧзсӧ пӧткӧдӧм, сьӧлӧм сетӧм.

Этша эскыссьӧ, мый зыряналӧн Зарни Ань вӧлі Жива кодь. Важся висьтъясын Зарни Ань — зэв мисьтӧм, повзьӧдчысь, дзик Йома кодь. Ми чайтам, мый Зарни Ань сетсьӧ кыдзи мисьтӧм уröд пӧч — коді петкӧдлӧ тӧв, сы вӧсна мый войвылын тӧлыд пыр кузь да кӧдзыд. А Зарни Ань вӧлі повзьӧдчысь Енмӧн. Кык кага — ӧтиыс пидзӧс вылас, а мӧдыс сыкӧд орччӧн, петкӧдлісны коми йӧзлысь олӧм чинӧмсӧ, стӧчджыка кӧ, медым тӧвлысь чинтыны кӧдзыдлунсӧ, скӧрлунсӧ, зыряна-язычникъяс повзьӧдчысь Енлы козин вылӧ сетлісны ассьыныс пиянсӧ.

Миянлысь чайтӧмсӧ позьӧ эскӧдны со татшӧм серпасӧн: суис кӧ ыджыд шог, зыряна шыӧдчывлісны бӧлбан дорӧ юалӧмӧн, мыйла вермис лоны татшӧмторйыс. Кымыньӧн уськӧдчывлісны Зарни Ань водзӧ да вежа кывъясӧн кевмысьлісны. Сэсся Енлы юрбитан керка джодж шӧрас сувтӧдлісны барабан сяма тамбур, пуктывлісны сэтчӧ эзысь лягушаӧс либӧ жабаӧс. Йӧзыс сувтлісны кытшӧ да тамбур гӧгӧрыс ветлӧдлісны беддьӧн, вачкалісны бедьнас тамбурас, мый вӧсна лягушкаыс ёна вӧрліс ас инас. Кор сійӧ усьліс код весьтӧ кӧ тамбур вылысь, сійӧ мортсӧ заводитӧны бедьнас вачкавны сэтчӧдз, кытчӧдз сійӧ оз вошты садьсӧ, либӧ оз уськӧдчы кулӧм мортӧ. Недыр мысти "кулӧм морт" чеччӧ да висьталӧ, мыйысь лои тайӧ лёкторйыс, ыджыд шогыс,

коді öшаліс на весьтын. Сэк жö вайлісны Енлы козинъяс и омöльторйыс водзö лонысö дугдывліс, бырліс.

Öткымын зыряна-этнографъяс сорлалöны Йомасö либö Йомаласö Зарни Анькöд. Ми сетам вензьöм вылö ассьыным видзöдласъяс.

М. Михайлов аслас гижöдын "Устьнем серпасъяс" да М. Поповлöн "Зыряналöн Му" казытывлöны кык Енмöс: Йома да Зарни Ань. Медводз индöны öткодь бöлбанъяслы эскöм вылö, öткодь козинъяс налы ваялöм вылö, сэсся öткодь вичко тайö Енъясыслы вöчöм вылö. Кыкнан Енмыслы эскигöн, налы юр пуктігöн, кыпавлісны трубалöн нор, шуштöм шыяс. М. К. Попов аддзö на костын торъялöм, мый бöлбан Йома сулалöма Войвыв Двина ю вомын, а Зарни Ань бöлбан вöлöма Обь ю вомын, стöчджыка кö, торъялісны найö асланыс иннас. И тайö торъялöмыс сылы сетіс выль мöвп, мый тайö Енмыслы юрбитлісны ю пöлöн олысьяс. Ми чайтам, мый бöлбанъяс асьныс торъялöны öта-мöдсьыс ортсысяньыс мыгöръяснас. Тайö Зарни Аньыс, кык зонпоснинас, кодöс ми тöдмалім, — урöс, мисьтöм пöч. Кыв шутöг, энь рöдысь, ань Ен. Ми огö казялöй öткодьлунсö Йома либö Йомала бöлбанъяс костын. Йомала пидзöсъяс вылын зарни сьöм тыра кувшин, а юрас — венеч, мый абу Зарни Аньлöн. Йомала сьылі вылын öшалö сöстöм еджыд жемчугысь сикötш. Тайö нöшта оз на сет пас, мый сійö ань. Бöлбанъясöс серпасалöм бöрын позьö вöчны кыв көртöд, мый тайö вöлі ай Ен, сідзкö, нинöм öткодьыс Зарни Анькöд абу.

Медым эскödны таын, вайöдам татшöмтор: Обьлöн рытыввыв кыркötшын, Обдорсянь 70 верст талань, вöрысь аддзисны остякъяслысь кык идол. Öтиыс вöлі ай, а мöдыс — энь. Кыкнанныс вöліны ичötик керкаын, сувтöдöма торъя пуяс дорö, выланыс — сера ной паськöм да небыд куяс. И паськömсö йöз мозыс жö мичмöдöма көрт сьömъясön; тайö сьömъяс вылас — морт, пемöс, лэбач да чери мыгöръяс. Бöлбанъяс гögöр куйлісны ичötик пöртъяс, тасьтіяс да мукöд пöлöс дозмук. Орчча пуяс вылын öшалісны кöр куяс, ньövъяс, ньövвужъяс. Вöралысьяс юрбитлісны ай бöлбаныслы, нывбабаяс — энь бöлбаныслы.

Войвывса Вайгач ді вылын самоед-язычникъяслöн вöлі энь бöлбан Кходако (пöч) — Мулöн пас. Сылы козин вылö вайлісны көръясöс, а сійö видзис быдсяма лёкторсьыс кыйсьысьясöс. Мöд бöлбан, Вессако, ай рöдысь — куим чужöма лöсалöм путор, ылöсалömön судтанас метрön-джынйöн.

Бöлбан мыс помын, Вессако дорын вöлі зэв ыджыд да джуджыд пещера, дас кык метр кузьта. Сійöс аддзылысьяс висьталöны, мый тайö пыдöстöм гуранö öтчыдысь видзöдлömыс мортсö повзьöдлö сьölöм вöрзьытödзыс. Из гöраыс увсяньыс да вылödзыс вывті крут да джуджыд. А увтіыс визувтіс сödз ва. Омлялöм шыясыс, кодъяс кылісны пещера пытшкын, вöйпödлісны самоедъяслы полöм, чужтісны наын эскöм да тайö из кырйыслы юрбитöм. Тшökыда найö из кырйыслы козин пыдди шыблавлісны кыйöм көръясöс. Тайö бöлбанъяссö орччödömön позьö вöчны веськыд кыв көртöд, мый зыряналöн Йомала вöлі ай рödысь, а Зарни Ань — ань Енмön.

Öткодя мичмödöм оланінъяс да мукödторъяс оз на сетны Енъяслы öткодьлунсö. Кык бöлбансö орччödömön позьö шуны найöс повзьödчысьön, вир юысьön. И зырянаяс найöс небзьödлісны дона козинъясön, гашкö, öткодьсяма ритуалъясön. Сідз, тödса, мый бöлбан Зарни Ань вермыліс висьтавны водзö олöм йылысь, тунъясьны. Сэтшömторсö эз вермывны вöчны Йома либö Йомала бöлбанъяс.

Вуджödіс французскöй кыв вылысь
Мария ПЛОСКОВА.

□ □ □

Олöм йывсьыс-ö гижад?

Дона коми гижысьяс!

Коркö, во-мöд-коймöд сайын ме зэв сюся лыддьылі "Войвыв кодзувтö", но сэсся надзöникöн вошны кутіс интересыс журнал дорас: öти-кö, гижöдъясыс эз кутны кыскыны; мöд-кö, öнія олöмын куш пенсия вылад сьöмыс эз кут вичмыны журнал вылад.

Но вот челядь вайлісны библиотекаысь тавося юнь тöлысся "Войвыв кодзув", ме сійöс кызсö лыдди да со кутшöм мöвпъяс чужисны.

Энö думайтöй, мый ме и истинасö медшöр тöдысьыс. Гашкö, и уналаті öшибайтча, но чайта, тадзи, ме ног унаöн мöвпалöны.

Медводз гижа В. Куратовлöн "Кöин котыр" йывсьыс. Оз ков "кöинъястö" Москваысь да паськыд туй вылысь корсьны. Найö эмöсь и олöны нин тані, коми сиктын, кöть оз на котыръясöн, но кöинысь омöля нин торъялöны. Сэсся быд гижысь öні лыддьö, быть коланаöн мусукасьöм йылысь веськыда гижны. Да мед эськö и гижöны, но мыйла век вина доз дорын на ötсöгластöг, мырдöн мусукасьöм серпасалöны?

Со воддза гижöдас В. Куратов петкödлö пывсянын мусукасьöм, и кутшöм интереснö лыддьыны: кыкнаныс радейтöны да кöсйöны öтамöднысö. Мед веськыда гижöны мича мусукасьömсö, сömын понъясьömыс оз ков.

Пасйышта И. Белыхлöн "Киссьöм зорöд" йывсьыс. Мöсъясыд лючки пуктöм да пыклöм зорöдтö оз пöрöдны, сömын гуранöсьтасны, а сэсся дöзмасны да эновтасны. И мыйла детинкаыс чöсмасьö намырöн, а оз озйöн, чöдйöн, сэтöрöн, öмидзöн, чöдлачöн? Намырыд абу нин сэтшöм чöскыд вотöс.

Ог коль пасйытöг и Ларевлысь пьесасö. Ворон кодь поконикыд öд вöлі нин. Сюзь Матвей быд комилы, чайта, тöдса. Эз-ö гижысьыслы мöд туй ков корсьны олömсö петкödлöм могысь?

Стöча и веськыда гижö Паль колхозса вöвлöм председатель И. Коюшев. Гашкö, тырмас нин вичкоястö кыпöдны? Ме нэмöс ола сиктын ас овмöсöн, 61 во нин, и эг на казявлы, мый коркö мыйöнкö Ен отсаліс, аслыд жö лоö вörны. Но, да миян öні демократия, коді мый кöсйö, сійöс и вочö. Сэтчöдз вайödісны олömсö öнія демократъясыд (кызыс — вöвлöм коммунистъяс!). Бара нин кывсьö, донъяс пö содтасны августын. Он кö ноксьы горт гögörыд, ас овмöстögыд пенсияыд оз и тырмы. Эбöсöй тай кутіс быpны-а...

Менам коpöм: йöзödöй гижödöс журналад, мед лыддясны да мöвпыштласны. Гижысьяс тшötш и. А письмöсьыс гонорар вылас ме судзöда журналтö мöд во кежлö, пенсияысь содта да. Öти лыддьысьысьöн унджык лоö.

Став бурсö сиömöн —
пенсионер **А. Куратов.**
Кебра сикт.

РЕДАКЦИЯСЯНЬ. Аттьö Александр Дмитриевичлы письмöсьыс, мöвпъяснас юксьömысь. Öтитор жаль. Гонорартö олöма мортлы дыр ковмас виччысьны: сьöм абутöм вöсна гонорарыс весиг нима гижысьяслы Выль восянь вештытöм. Сэтшöм кадö öні олам...

Перемса лыддьысьысьсянь

Олӧ Пермь карын Коммуын чужлӧм морт, Оньӧ Лав, пашпорт ногыс — Степанов Вячеслав Андроникович. Гижӧ, мый ёна гажтӧмтчӧ чужан кывсьыс — Перем карад пӧ он кывлы коми сёрнитӧ. Нэм, гижӧ, судзӧдлі "Войвыв кодзув", а ӧні ог вермы — пошта вылын оз гижӧдны сы вылӧ. Ыҫтіс сьӧм, и ми мӧдӧдім Перем карсалы (тадзи ачыс гижӧ) кык во чӧжӧн петӧм журналъяс. И со Оньӧ Лавсянь письмӧ:

"Сё пасибӧ ыстӧд выланыд! Энӧ дивитӧй, воча кывнам манитчи да. Мыйӧн сюрисны киам журналъясыд, пырысь-пыр и сунгыси-дзумгыси коми кывъя саридзад. Мися, кӧть мый, а сунӧдча пыдӧсӧдзыс. Сэтшӧма "горшӧй косьмӧма" вӧлі выль гижӧдъястӧгыд.

Дыр и дыр вартчи коми море пытшкӧдыс, ковски-пычки ва-комитӧ, а саридзыс войт оз чин, пыдӧсыс оз тыдав. Юр висьмытӧдз лыддьыси, да и дугдывны ковмис.

Лолӧс шойччӧдышті да понді гӧгӧрбок дзоръявны. А ывлаыд тӧв шӧрӧдз нин воӧдчӧ. Ӧшинь саям лым бергалӧ-гылалӧ, лунъяс дженьыдӧсь, войяс жӧ... Но, мися, аддзан, зонмӧ, мый керсьӧ! Дас кык ая-пиа мунӧмны нин да кытчӧкӧ вошӧмны. Со и дас кыкӧд кагаыс шонді-мамыслӧн чужӧма, шонді пи — шуштӧм вой шӧрас. Регыд мысти мунас и сійӧ ая-вокаяссӧ корсьны. Накӧд тшӧтш и мӧдӧдчас сьӧд вӧр шӧрас, мисьтӧм кадас. Ок, пыдӧстӧм кӧньӧс кодь горш кадыд! Ёсь пиня тайӧ сирыд! А гортас бара дас кыкӧд питорыс коляс. И бара сылы, меддзолялы, сьӧкыд пай чуктас — во чӧж мырсьыны. А сэсся выльысь и помтӧг...

Тадзи, буракӧ, важся важӧн коми мортыд мӧвпавлӧма. Ӧні тай роч бӧрся казьтыштлам: шонді пӧ гожӧмлань, тӧлыс жӧ... Тӧлыс пӧльтӧ Сыктывкарсянь, вижгӧ-элясьӧ, кӧритӧ менӧ. Яндысьтӧм чужӧм пӧ! Тэныд сымда бурсӧ керӧмны, быдса библиотека ыстӧмаӧсь, а тэсянь кыв ни джын! Збыль ӧд, юр яндзим.

Сюрс пӧв сюрс аттьӧ Тіянлы, дона ёртъяс!

Энӧ дӧзмӧй, сорси кӧ кыті гижигам. Лыддьысьнысӧ пермяклы зырана моз ыштшӧ майбыр, кыдзкӧ-мыйкӧ да гӧгӧрвоан. А гижнытӧ... Чужан басни киссьӧджык вомсьым дай ки помсьым тшӧтш. Кӧть эськӧ и лытӧм-коскатӧм кывйыд, а век тай доймӧ, кӧстан кӧ...

Локтысь Выль Воӧн, дона ёртъяс!

Мед артмас Тіян ставыс, мыйӧ босьтчанныд-кутчысянныд.

Быд бурсӧ сиӧмӧн — Оньӧ Лав".

В. А. Степанов
Перем кар.

□ □ □

Журналын йӧзӧдтӧм гижӧдъяс
редакция оз рецензируйт и авторыслы найӧс оз мӧдӧд

И. о. техн. редактора **А. Одинцов.** Корректор **Е. Панюкова.**

Адрес редакции: 167610, г. Сыктывкар, Дом печати, комн. 26
Телефоны редакции: 42-47-52 (гл. редактор), 42-51-52 (отв. секретарь).

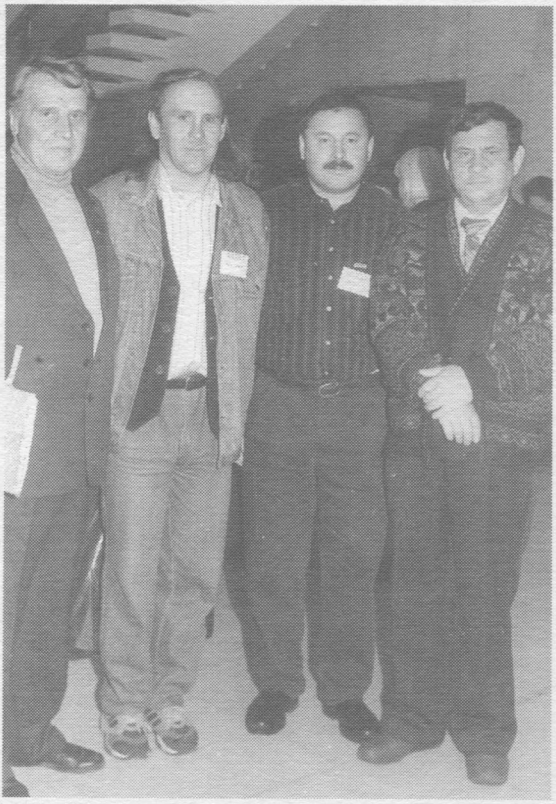
Сдано в набор 30.09.98. Подписано к печати 4.11.98. Формат 70X108 1/16. Печать офсетная. Усл. печ. л. 7; усл. кр.-отт. 5,64; учетно-изд. л. 7,54. Тираж 1375. Заказ № 3982. Регистр. № Ф0095.

АО «Коми республиканская типография», 167610, г. Сыктывкар, ул. Первомайская, 70.

Финн-угор гижысьяслӧн чукӧртчылӧм

Чукӧртчӧм воссян лунӧ.

Коми гижысь И. Торопов (шуйгавывсянь), вепс Н. Абрамов, "Войвыв кодзув" журналса главнӧй редактор М. Елькин, мордва-эрзя кыв вылын петысь "Сятко" журналса главнӧй редактор А. Доронин.

Ханты-Мансийскӧй округса гижысь М. Волдина.

Снимайтіс Г. Лисецкий.

Индекс 73069

Доныс сёрнитчӧм серти.